

med/dobje

XX - 1984 - 3/4

POEZIJA IN PROZA: DOLORES M. TERSEGLAV (SLOVENIJA), PESMI (161)
* TONE BRULC (ARGENTINA), PTIČ JOKAVEC (KARAÚ) (181) * ANDREJ PREBIL
(ČILE), KOPIVKE (199) * MAKS OŠOJNIK (ARGENTINA), PRIJETNO BREME (232)
* VLADIMIR KOS (JAPONSKA), OB TOKIJSKI HARFI (273).

RAZPRAVE IN ESEJI: VLADIMIR KOS (JAPONSKA), BREZDOMEČ OPTIRA
ZA NOVO OPREDELITEV FILOZOFIJE (167) * ANDREJ ROT (ARGENTINA), EMIGRA-
CIJSKA SLIKA OB KONCU DRUGEGA TISOČLETJA (188) * VINKO BRUMEN (AR-
GENTINA), DOBRO IN VREDNO (210) * LEV DETELA (AVSTRIJA), TEMELJI SLO-
VENSKEGA ZDOMSKEGA ŽENSKEGA PESNIŠTVA (238) * TONE BRULC (ARGENTINA),
O VPRAŠANJU NARODNE SPRAVE (254) * AVGUST HORVAT (ARGENTINA), SLO-
VENEČ SEM – HOČEM TUDI OSTATI? (276).

KRITIKE: LEV DETELA (AVSTRIJA), SLOVENSKA KULTURA ZA RDEČIMI ZASTORI
(292) * FRANCE PAPEŽ (ARGENTINA), STALINISTIČNA REVOLUCIJA NA SLOVEN-
SKEM 1941-1945 – I. DEL (304) * TONE BRULC (ARGENTINA), PRIPOMBE K DR.
I. LENČKOVI RAZPRAVI „DOBIČEK KOT BREZDELNI DOHODEK“ (307), V. NABOKOV;
LECTURE ON RUSSIAN LITERATUR (310), V. BUČAR: MAKEDONIJA IN MAKEDON-
CI (313).

ZAPISI: ANDREJ ROT (ARGENTINA), RAJKO LOŽAR – IN MEMORIAM (315) *
PAVEL FAJDIGA (ARGENTINA), BUENOS AIRES (318).

KRONIKA: KULTURNI VEČERI SKA V BUENOS AIRESU V XXXI. SEZONI (320).

entresiglo

M E D D O B J E

Splošnokulturna revija
1 9 8 4

Letnik XX

Št. 3/4

IZDAJA SLOVENSKA KULTURNA AKCIJA

GLAVNI UREDNIK FRANCE PAPEŽ. ČLANI UREDNIŠKEGA KONZORCIJA: ALOJZIJ KUKOVICA, MIRKO GOGALA IN JURE VOMBERGAR (KOT VODJE FILOZOFŠKEGA, TEOLOŠKEGA IN LIKOVNEGA ODSEKA), TINE DEBELJAK, LADISLAV LENČEK TER ANDREJ ROT, KI ODGOVARJA ZA REVIJO PRED OBLASTMI.

Načrt za ovitek: arh. Božidar Bajuk

NASLOV UREDNIŠTVA IN UPRAVE, RAMON L. FALCON 4158, 1407 BUENOS AIRES.
ARGENTINA

Revija izhaja štirikrat na leto. Za podpisane prispevke odgovarjajo avtorji. Spisi s psevdonimom se objavijo le, če je uredniku znano tudi pravo avtorjevo ime. Rokopisi se ne vračajo.

Ta zvezek je 121. publikacija Slovenske kulturne akcije, dotiskan maja 1985.

Tisk tiskarne Editorial Baraga, Colón 2544, Rem. de Escalada, Bs. Aires, Argentina,

Editor responsable: Andres J. Rot.

Registro Nacional de Propiedad Intelectual No. 259299.

Esta publicación se terminó de imprimir en el mes de mayo de 1985, en los Talleres Gráficos Editorial Baraga del Centro Misional Baraga.

CORREO
ARGENTINO
586

CONCESION 7806

TARIFA REDUCIDA

PESMI

EPITAF ZA EDVARDA KOCBEKA

Počivaj zdaj,
utrujeno srce!
Vihar zgodovine,
slave višine,
ponižanj globine,
duha temine,
vse je prešlo.
Ostala je pesem:
tvoja priprošnjica,
zanimcem tolažnica.

PIJANA PESEM

Zdravo, stari Li-Tai-Po,
tebi in meni je lepo.
Tebe zdaj v oblakih ziba
Kwan-Jin lepa, dobrotljiva,
meni pijani se smehlja
mesec z jasnega neba.
Tebe je cesarja jeza
v divji kraj pregnala pet,
mene je oblasti peza
prepodila v tuji svet.
Za cesarjevo ime
danes nihče več ne ve -
tvoja pesem, moj starina,
v srcih je še vedno živa.
Naj se ti ne zdi zamalo,
da zapela sem ti hvalo,
saj med pivci in poeti
tudi reva sme zapeti.

ZGODOVINA

V brezvetrju starosti se zavedam:
oblikovala me je zgodovina.

Najprej mi je odplavila mladost
in z njo najplemenitejše vrstnike.

Vlačila me je po podmorju
in mi odrla dušo ob kamenju.

V viharjih me je dvigala z valovi
in z mano butala ob strme skale.

Spustila mi je svojega jetnika
prepozno, da bi smela ga ljubiti.

Zdaj me je vrgla na peščeni prod,
kot kapitan upornega pirata.

Tu se bom spremenila v svetlo školjko
ali pa v drobno, rožnato koraldo.

Prijazni pomorščak, če te zanese
kdaj struja na ta zapuščeni otok

in če ugledaš drobno dragotino,
poberi rahlo jo na dlan in reci:

„Mir duši, ki se je strdila vate!
Bog, daj ji pokoj, pokoj, pokoj!“

TRI PRISPODOBE

I.

In jaz bom pela.
Času nakljub se pesem smela
dvigala bo v nebo
kakor škrjanček rjav,
neviden za oko.
In njen mogočni zvok
napolnil bo nebeški svod.

II.

Saj *slepi slavček* poje še glasneje,
ker ve, da se razliva lunin svit,
da zvezdni sij še ni ubit
in da je daleč za obzorjem sonce.

Njegova pesem moti spanje
ljudem, ki so ga oslepili,
ki v svojih srcih svet so umorili,
ki on veruje vanj.

Nekoč ta spev bo onemel.
Le v vaših srcih, bratje, bo živel.

III.

Izpod kamenja v hiši podrti
nekaj bo tiho zvenelo,
kakor da *cvrčka* je *glas*
bogati in topli.

In ko nekoč gradivci zasopli
dvignili bodo zrušeni kamen,
moje srce, goreči jim plamen,
rubin bo nestrti
svetlo zažarelo.

ARIEL PROSPERU

Čarovnik stari, spusti me v svobodo,
naj spet uživam sonce, vodo, zrak!
Glej, komaj dvigaš že tresočo roko,
med črepi se spotika tvoj korak.

Saj vidiš: vse te je že zapustilo,
ostal na pustem si otoku sam,
zgubil mladost si, jezik, domovino,
jaz v službi tvoji komaj še jecljam.

Sit tlake tvojemu sem maščevanju,
pravico naj deli neskončna moč,
brez tebe bo Mirandi in Ferdinandu
k ljubezni pokazala pot skoz noč.

Delaj in moli! Greh si vsak izmij!
Ne rešiš se zbog svojih umetnij.

TIŠINA

Ah, dajte, dajte mi tišino,
da jo napolni tisoče glasov:
pogovor gozda in kлокot potoka,
šumot dežja in pljuskanje valov.

Ah, dajte, dajte mi tišino
in v somraku ščebet zaspanih ptic,
cvrčanje cvrčkov, vriskanje skržatov,
otožno pesem urhov, čukov klic.

Ah, dajte, dajte mi tišino,
da slišim nje, ki več jih ni,
molitev, ki jo veter nekam nosi,
večerni zvon, ki za slovo zvoní.

ISKAVCU LEPOTE

(patru Romanu Tomincu)

Lepote ste iskali vse življenje,
skrivnostni sen, ki venomer beži,
pa pred seboj uzrli ste trpljenje
in v boli spačeni obraz ljudi.
In pristopili k reki ste široki,
v kateri tečejo pozabljenih solze,

in zaslutili v vodi ste globoki,
kaj poteptanih nemo je gorje,
In vanjo ste izlili svoje sanje
o sreči in lepoti za odkup,
ob njenem bregu ste dobili zanje
solzé neštete, vzdihе, src obup.
In ko tako ste bedne reševali,
v nje temni vodi svetel ste obraz
zagledali in srečni ste spoznali,
da večne je lepote zvest odraz.

JAMA

(Prešernu in Balantiču)

Padla sem v jamo.
Slutim, da so pod mano mrtvi.
Nad sabo vidim kos neba,
samotno zvezdo,
mesec, ki plove skoz oblake.
Včasih v vrtincu pade vanjo veter
in mi prinese osamel list.
Deževna kaplja pade name,
snežinka me le redko kdaj poboža
in spomni na zgubljeno domovino.
Zgodi se, da se kdo spotakne
in strmoglavi vanjo.
Sprva se razveselim,
v srcu se zgane privoščljiva misel,
a kmalu se skesam.
Ti živj mrtveci molčijo,
težijo me, zakrivajo nebo.
Zato se spet obrnem k dragim mrtvim.
„Beati mortui!“ šepčem.
Naslonim se na korenino
in spomnim se prerokbe o drevesu:
„Spomladi bom kot gaber zelenel,
v globinah svojih bom sladko trpel.“

Kako zavidam ti, France!
Sam Veliki France Ti je zaviden,
Brez koncipienstva,
brez rane neuslišane ljubezni,
brez bridkih šal
in brez vrvi za vratom v extra sobi,
si vzplamenel v nesmrtnost
kot ognjena pesem.
Usmiljenje, velika brata!
Ozri se s konca šolskega hodnika
name, neumno, zafrkljivo smrklijo,
nesmrtni moj sošolec, France Drugi!
In ti, moj blejski sosed, France Prvi,
poglej, kako strašno sem kaznovana,
če je resnica, kar so šepetali
nekoč po našem opravljivem mestu,
da je moj stari stric po tvoji smrti
požigal tvoje rokopise.
Morda zato gnijô z menoj
na tem zatohlem dnu vse moje pesmi.
Daj mi rokó, čeprav učijo v šoli,
da je nesrečni prastric ni podal
prijatelju, ki ga odnašal val je Save.
Brezumni klic odbija se od sten.
Ledeni molk, obup in črna jama.

BREZDOMEČ OPTIRA ZA NOVO OPREDELITEV FILOZOFIJE

Neke vrste „apologia pro via sua“ naj uvede v smisel naslovnih besed. Brezdomeč je v našem slučaju slovenski ideološki izgnanec. S svojim umsko utemeljenim poskusom nove opredelitve ali definicije filozofije prispeva k vrednotenju umovanja, kar v drugi polovici 20. stoletja ni samo po sebi razumljivo, kjer si nasilje in lažna reklama delita prenekateri monopol. Brezdomčev skoraj drzni poskus – drzni z ozirom na zamotanost problema, ne z ozirom na umski postopek – obenem neprisiljeno osvetli celotno ideološko emigracijo: dovolj žilava je, da se po tem ali onem svojem pripadniku loteva tudi tistih vprašanj, ki zaradi odmaknjenosti od snovnega – ki pa pomeni tem večje vplivanje nanj – zahtevajo določeno duševno energijo. Brezdomčeva nevezanost na domačo politično oblast, to je na slovensko komunistično diktaturo, brezdomčeva izpostavljenost kritičnemu ocenjevanju svobodnega sveta, oboje: nenavezanost in izpostavljenost, celo disponirata za tovrstno povzdigo: na eni strani nudi svoboda ogromno več možnosti kot diktatura; na drugi strani pa tudi ponesrečeni poskus ne oslabi brezdomčevih živcev, saj ga tujina uči potrpežljivosti in – upa na drugo, boljše priložnost in večjo možnost (svobodni svet je neizčrpan velik). Zakaj optira brezdomski mislec, to je, se premišljeno odloča, za novo opredelitev filozofije? Ker ga doseданje, od učbenika do učbenika, od slovarja do slovarja prepisane definicije ne morejo zadovoljiti (po pravici rečeno: koga zadovoljijo?). Zdi se mu, da mu nova opredelitev, ki jo nudi, daje več ustvarjalnih možnosti, ker jasneje in natančneje kot doslej projicira filozofijo na zemljevid človekovih dosežkov, tako da se lepo vidi, kako in kje je filozofija nenadomestljiva oblika sveta. Pričujoči esej predpostavlja poznanje tega, kar imenujemo filozofijo, vsaj v neoporečnih primerih, čeprav bi morda ostali v zadregi z odgovorom na vprašanje, kaj je značilna lastnost takšnega sestava misli odnosno takšnega načina delovanja. Esaj se skuša prebiti do končnega zaključka, to je do nove opredelitve filozofije, postopoma: bolj kot razčlenitev dosedanjih definicij

se osredotoči na posamezne stopnje umskega utemeljevanja, ki naj logično razumljivo vodi do zaključka. Tako ostane samostojnost povzdige očitna (bodisi za grajo bodisi za priznanje); in kdor ne more sprejeti končnega zaključka, lahko kritično opozori na šibkost tega ali onega člena dokazovalne verige. Če pa kdo sprejme končni zaključek, ve, zakaj ga sprejme; če se sooči z drugačnimi opredelitvami, jih zlahka med seboj primerja – da le te podobno utemeljijo svoje zaključke. O protislovju na tem mestu še ni mogoče govoriti, ker smo od otipljivo snovnega odmaknjeni v miselno povračljivost duha iz različnih vidikov, pri čemer je čas do uvida neuvideven. Kolikor se da, se esej izogiba strokovnemu izrazoslovju, da tudi na ta način pokaže lahkoto dostopa do umskega delovanja; morda bo to opogumilo tega ali onega ideološkega emigranta, da se tudi on odzove tihemu klicu na dnu srca in loti dela.

Začnimo z ugotovitvijo, da je raziskovalni predmet tkzv. naravoslovnih znanosti vesolje, v kolikor je vsaj teoretično opazljivo in premerljivo. Besede in podobna znamenja – npr. številke –, ki se jih znanstveniki morajo posluževati, da izrazijo izsledke, moramo dojeti z ozirom na njihov pomen, sicer ostanejo le slušne spremembe zraka in vidne spremembe občevalnega materiala (kot so npr. sledovi tiskarskega črnila na papirju). Pojmovanje besed in podobnih znamenj pa ni kot takšno fizično otipljivo: ni ga mogoče ne opazovati s čuti (vštevši njihove tehnične podaljške kot so npr. vsemirska antena, teleskop in elektronski mikroskop) ne temu primerno opisovati in ne meriti. To velja za vsak pomen. To, kar lahko imenujemo svet pomenov, tvori celosten del vesolja, v kolikor je v njem človek že po svoji naravi v-pomen-usmerjeno bitje.

Pravkar smo rekli, da besede in podobna znamenja niso fizično otipljiva, v kolikor zadeva njihov pomen. To fizično neotipljivost je treba razumeti tudi tako, da izključuje celo statistično približevanje najmanjšim atomskim delcem, ki so človeku, zaenkrat vsaj, kot takšni fizično nedostopni, dasi po svojih kolikostnih in kakovostnih učinkih neprestano takorekoč spodbadajo fiziko, kemijo in matematiko, da se ne zadovoljijo z doseženim. Izraz fizične neotipljivosti pa ne izključuje ničesar, kar je čutno potrebna, da človek postane dejansko zmožen pojmovanja, to je da umsko dojame to, kar je obče res in obče veljavno z ozirom na posamezne (ali konkretne) stvari, ki edine sestavljajo naše vesolje in ki jih kot takšne (dasi brez tozadevnega umevanja) verno posredujejo naši čuti.

Posameznost stvari, ki sestavljajo vesolje, je pravzaprav edinstvenost, a te kot takšne nismo zmožni dojeti; dojamemo lahko le to, kar določena posamezna ali konkretna stvar – kljub svoji

omejevalni posameznosti – razodeva občeresničnega ali občeveljavnega. Ali nam je žal, da ne moremo dojeti edinstvenosti kot takšne, da torej ne moremo dojeti sebe kot dokončno edinstveno bitje? Lahko se tolažimo: dejstvo, da so vsi naši pojmi občeresnični ali občeveljavni, pomeni: da lahko prodremo pod površje enkratnosti do tega, kar je lastnega ali bistvenega mnogim stvarjem – dasi na njihov konkreten, posamezen način; vemo, da so si stvari podobne, enkratnost v polnem pomenu besede bi bila s človeškimi besedami neizrekljiva, ker bi ne smela biti ničemur podobna! Naši pojmi torej res izražajo to, kar stvari so, pa čeprav le za delec sekunde njihovega obstoja; za ta delec sekunde bivanja pojmi izpovedo to, kar ni le izbrisljiv vtis – tako in tako od čutov zabeleženi trenutek –, seveda če smo mogli stvar, za katero gre, resnično spoznati; pojmi izpovedo to, kar velja za to drobno stvarco in vsako podobno stvarco, ker je pač takšne narave. Čim bolj je kakšna stvar zamotana ali zapleteno sestavljena, tem več pojmov nam jo bo moralo posredovati, tem več prvin nam bo treba razumeti v njihovi medsebojni povezavi.

Naj pojem izraža enostavne ali pa zamotane poteze vesolja, v svoji občeveljavnosti, to je v svoji veljavnosti za vsako tovrstnost v vsakem posameznem primeru, na sebi nima ničesar fizično otipljivega: ko bi bil kakorkoli fizično otipljiv, bi imel na sebi nekaj fizično določenega in bi torej ne mogel veljati za resnično tovrstnost v vsakem posameznem ali fizično drugačnem primeru! Pojem nima na sebi ničesar, kar sicer označuje megakozmičen svet (npr. kvazarje in tkzv. črne energetične prepade vesolja), makrokozmičen svet, ki obsega ostalo vesolje, vštevši območje naših čutov, in mikrokozmičen svet (npr. virusi in protoni). V tem je paradoks pojmovanja: posamezne stvari in njih domišljajske predstave nam morajo nuditi fizični material dejansko fizičnega sveta, pojmovanje pa more biti le nefizično, to je fizično neotipljivo. Pojmovanje omogoča enako fizično neotipljiva samozavestnost, ki je sebevidna in obenem nenehoma povračljiva k temu, kar je človek zmožen vzeti iz neprestano se spreminjajočega okolja, s pomočjo vsaj notranje izgovorjene besede in istočasnega spominjanja.

Čas je, da se za hip oddahnemo. Zanimivo je, da se pri temeljiti razčlenitvi kakega vprašanja večkrat znajdemo sredi goščave med seboj se prepletajočih pojmov, med katerimi je treba vsaj ostreje lepo po vrsti razčleniti, da lahko nadaljujemo pot. Zanimivo je tudi, da se že kot otroci moramo učiti dojemati besede in podobna znamenja, bodisi s pomočjo celih stavkov bodisi s pomočjo v stavek združenih posameznih besed. Slušni in vidni material – da omenjamo najvažnejša – sta seveda od jezikovne do jezikovne skupine različna.

Samozavestnost kot sebevidna in na vse zapomnjeno se povračljiva lastnost presega omejenost vsega snovnega, ki je zmeraj in povsod le delec ob delcu. Tako se le v nesnovni samozavestnosti lahko tvorijo ali rodijo fizično neotipljivi pojmi, da po človeku prispevajo vesolju svet pomenov. Vse, kar je razločljivega v tem vesolju, všteti območje človekove samozavestnosti, lahko v obliki pojma zadobi pomen, ki ga v konkretno otipljivem svetu posredujejo predvsem besede, povezane med seboj v izraze, stavke in stavke, ali pa posamič. Brez takšnih vidnih in slušnih znamenj bi pomen ostal za vedno sočloveku nedostopen, tako zelo je pomen fizično neotipljiv ali nesnoven. Le na tak fizično neotipljiv način je lahko občveljaven, to je lahko ga apliciramo na najrazličnejše posamezne primere, ki so, kar razumemo, da pomenijo. Seveda se lahko včasih motimo, a pomen pojmov je zmeraj po svoji naravi naravnana na to, kar – vsaj notranje v samozavestnosti – izpoveduje o resničnosti, in sicer na podlagi prejetih podatkov. Pomen ostane fizično neotipljiv, to je neviden in neslušen, pa naj gre za resnico ali zmoto, za posamezne fizične ali pa nesnovne predmete (kot je npr. umevanje pojma kot pojma). Besede in podobna znamenja posredujejo pomen nujno, seveda če jih razumemo; besede in podobna znamenja so po svoji naravi naravnana na pomen, v čigar luči se človek s sočlovekom giblje v človeku primernem okolju, to je v vsej resničnosti, dostopni človeku kot utelešenemu duhu. Tudi če kdo ne more umevati človeka kot utelešenega duha, ostane dejstvo, da od otroških let do zadnjega zavestnega trenutka pred smrtjo živimo v tako in tako pojmovani resničnosti, ki smo nanjo naravnani že po nujnostih vsakdanjega življenjskega obstanka.

Ko skušamo dojeti pojem kot pomen, pri tem ne pozabljamo tako osnovnega dogajanja kot je spoznavanje (in spoznanje, njegov izid). Spoznavanje je osebkovo in torej samozavestnostno prisvajanje česar koli kot predmeta; prisvajanje ima lahko različno močne stopnje; ves postopek pa teži ne za fizično otipljivim prijemom, ampak za fizično neotipljivim dojemom tega, kar posamezna stvar ali stvarnost pomeni v vesolju menjajočih se vtisov in videzov. V tem je moč spoznavnega do-umevanja: človek se zave, kaj stvari ali stvarnosti pomenijo, to je, kaj so in kaj delajo. Ne le, kaj so, ampak tudi, kaj delajo: človekova dinamika se razodeva prav v prirojeni težnji, da čim več resničnosti čim bolje spozna; hočeš nočeš z vso svojo naravo teži po sreči neomejene posesti dobrin tako snovnih kot nesnovnih. Prav spoznanje uči človeka, kaj stvari in stvarnosti, ki sestavljajo resničnost, pomenijo: ali in v kolikor so dobrine za doseg vsaj neke stopnje sreče, čeprav le za določen čas in z ozirom na ene vrste teženje na račun ostalih teženj. Tako postane pomen – smisel določenega teženja in delo-

vanja. Z vidika življenjske dinamike imenujemo pomen tudi namen.

Fizična neotipljivost, to je nesnovnost ali duhovnost pomena daje človekovi sebevidni povračljivosti možnost, da lahko v danih okoliščinah primerja med seboj dve ali več dobrin in med njimi izbere to, kar mu v danih okoliščinah pomeni osebno ovrednoteno stvar. Človekova duhovna povračljivost se lahko sklone nad preteklost, pogrezne v sedanost (v kolikor je še ne občutimo kot preteklost), projicira bodočnost na platno resničnih možnosti; to velja tudi za istočasno soočanje z dobrinami; vse to je možno zaradi nesnovnosti ali duhovnosti pomena, ki da vedeti, kaj je kaj, in to kljub fizični priklenjenosti časovno-krajevno-posamezno danega. Bogato doživljanje in podobno domišljijско podoživljanje je na svoj način dragoceno in do neke mere nenadomestljivo; in vendar ga nesnovno ali duhovno doumevanje pomena – na katerikoli stopnji dognanosti – prekaša: s svojim pojmovanjem otme celotno bogastvo fizičnega ali čutno dostopnega, otme ga navezanosti na osamujočo po-sameznost tako, da tudi najbolj čutno in občuteno stvar dojame ali pojmuje – vsaj do neke mere – v njenem bistvu ali naravi, ki je več kot le videz ali vtis. Seveda imamo tudi pojme o videzu in vtisu; to je prav njuno bistvo ali narava, da kljub konkretno se spreminjajočim okoliščinam ostaneta površinsko razodevanje resničnosti.

Nesnovnost ali duhovnost pomena ni isto kot popolno spoznanje in tudi ne isto kot izčrpno spoznanje. Pomensko območje ni odvisno le od načina spoznavanja, ki je lahko krepko ali šibko, dolgotrajno ali kratko; resničnost sama nudi različne dostope, tako je velika in mnogovrstna. To se kaže že v značaju vsakdanjega življenja, ki tvori plodno podlago najrazličnejših znanosti in tehnik. Znanstveno delovanje se hoče dokopati do karseda natančnih pomenov, ker posamezni vpogledi vsakdanjega življenja niso cela resničnost; tehnika pa stremi, v skladu z globlje (teoretično, ali morda le praktično) doumetimi pomeni in smisli, za učinkovitejšim načinom življenja. Uspešno znanstveno delovanje odkrije ne le natančnejše občevaljavne pomene posameznih stvari in stvarnosti, marveč in predvsem tudi občevaljavne pomene pojavov, ki jih imenujemo naravne zakone ali zakonitosti.

Naravoslovne znanosti se razlikujejo po tem, da je vsaka izmed njih zmožna odkrivati občevaljaven pomen pojavov z vidika tistih lastnosti, ki se sicer dejansko dopolnjujejo, a po svoji svojevrstnosti vsaka takšna poteza drugače označuje naravo: na primer fizikalne in kemične lastnosti snovi. Vsem naravoslovnim znanostim pa je skupno to, da za dosego občevaljavnih pomenov odmišljajo (ali kakor pravimo: abstrahirajo) le od tega, kar bi pojave

vklepalo v dejansko posameznost. Matematičnim znanostim je v tem oziru lastna večja ali močnejša abstrakcija: odkrivajo takorekoč le kolikostne lastnosti in kolikostna razmerja snovnega, ki postane na ta način skrajno idealizirana snov; dejansko je namreč snov kakovostno označena kolikost (naj cenjeni bralec oprostí ne navadno zveneči besedi, s katerima se da lepo slovensko izražati kvaliteto in kvantiteto). Ali je izraz „večja in močnejša odmiselnost“ matematičnih znanosti – pretiravanje? Menim, da ne; na eni strani je tako mogoče zajeti v raziskovanje takorekoč celotno vesolje, v kolikor je snovno-kolikostno; na drugi strani pa se je težje osredotočiti le na kolikostne lastnosti in razmerja brez ozira na čutno tako odgovarjajoče kakovosti (kakovost nam posreduje kolikost, ne narobe). Poenostavljeno gledanje vsega snovnega, v kolikor gre za občeveljavne pomeni, nudi s svoje strani neštivilne možnosti za uporabo teh uvidov in vpogledov; v tem oziru je vpliv matematike na življenje lahko razumeti. Bistvena za matematično mišljenje je povezava s snovno kolikostjo; to velja tako za aritmetiko kot za geometrijo, tako za najbolj enostavne kot za najbolj zapletene občeveljavne pomeni.

Ali je možno odmišljanje, ki označuje naravoslovne in matematične znanosti, ojačiti in temu primerno razširiti z ozirom na obseg dojemanja resničnosti? Da! Že naša samozavestnost izpričuje, da je to mogoče: zavedamo se sicer sebe kot telesno-samozavestno bivajočega jaza, a zavedanje kot zavedanje ima nesovnen pomen, ker ne moremo pri njem izslediti ničesar, kar povsod in zmeraj označuje snov; tako predpostavlja samozavedanje npr. popolno povračljivost nase, česar snov, bistveno deljiva (celo neomejeno dolgo, kot pravimo) ne zmore, ker tudi pri najpopolnejšem zlaganju (ko torej delci popolnoma pokrijejo delce) ostane – delec ob delcu.

Podobno kot samozavestnost dojemamo tudi pomenske pojme na nesovnen ali duhovni način, to je v njihovi občeresničnosti ali občeveljavnosti; in vsi vemo, da ni pojmov ali pomenov mogoče opisati odnosno razčleniti z ozirom na snovne lastnosti; človekova zmožnost prisvajanja pojmov ali pomenov je neomejena, ker ne gre za prisvajanje snovnih predmetov. Ko se zavedamo samega samozavedanja in vsega, kar takšna zmožnost utemeljuje, se kretamo v območju lastnega jaza; in vendar je tudi ta pomen občeveljaven in torej prenosljiv na podobne osebne jaze. Značilnost prenosljivosti je še bolj očitna v vseh območjih, ki so manj edinstvena kot območje sebevidnega jaza. Ne le človekovo vsakdanje življenje, ampak tudi njegovo znanstveno delovanje, tako naravoslovno kot matematično, kakor tudi umetniško in versko delovanje, vsa so zakoreninjena v prenosljivosti ali občeveljavnosti pomenov: pomenska občeveljavnost ali občeresničnost in pomen-

ska prenosljivost sovpadata. úe je to res – in zdi se da ni izjeme –, potem moramo reči, da se tudi najbolj snovno prepleteno vsakdanje ÷lovekovo življenje, kakor tudi najbolj k snovnemu obrnjena znanost, posluúujeta nesnovnih pojmov ali pomenov! Nesnovno pomeni v sebi drugaãno kot snov, ne z ozirom na vse tisto, kar je pri utelešenem duhu – ali od telesa do neke mere odvisnem bitju – kot je ÷lovek, potrebno, da se npr. pojmi rode.

Naravoslovne in matematiãne znanosti se s pomoãjo nesnovnih, ob÷eveljavnih pomenov lahko – natanãneje kot vsakdanje, v osnovne potrebe usmerjeno življenje – sooãuje z resniãnostjo, seveda vsaka s svojega omejevalnega vidika. Ne pojmi ali pomeni kot takšni, ampak resniãnost tako pojmovana jih zanima, to je opazna, opisna, premerljiva naravoslovna ali pa matematiãna resniãnost veselja.

Toda ÷lovekova duhovna zmoúnost sega dalje kot naravoslovna in matematiãna odmišljanja z odgovarjajoãimi duhovnimi ali nesnovnimi pomeni, dalje kot vso to duhovnost utemeljujoãa samozavestnost odnosno njen pomen. ÷lovek lahko skuša razumeti svet tudi tako, da s svojo zmoúnostjo samozavestnosti in ob÷eveljavnega pojmovanja odmišlja, tudi snovno-kolikostne poteze resniãnosti: odmišlja, ne zanikuje in ne uniãuje. ÷lovek se znajde v svetu, ki se mu razodeva niã manj pestro, niã manj zapleteno, niã manj skrivnostno kot ostali predeli resniãnosti, v nekem smislu celo bolj zamotano kot ostali predeli, ker ni veã niti tiste povezave, ki jo nudi matematiki snovno-kolikostna lastnost resniãnosti. Zato pa je tako pridobljeno obmoãje neprimerno obširnejše, po svojem pomenu bolj dalekoseúno –; vsebuje namreã vse, kar je mogoãe razumeti, ali pa celo moramo umeti (kot npr. samozavestnost) takorekoã brez snovno-kakovostnih in snovno-kolikostnih lastnosti. Takšen pomen resniãnosti je na primer pojem bitja.

Znova si nekoliko oddahnimo, da nas na nove pridobljeni svet s svojimi neãutnimi prvinami ne zmeša. Mnogi se spominjamo Shakespearovega junaka, ki že stoletje zagotavlja obãinstvu: „Biti ali ne biti – to je vprašanje!“ Prenesimo to vprašanje iz gledališke dvorane v življenje. Če kdo naenkrat izgubi vse premoúenje, ki ga je bil vložil v obliki delnic v izjalovljeno podjetje, tak ÷lovek zaãuti razliko med tem, kaj pomeni biti z denarjem, in kaj pomeni biti naenkrat beraã. Zgodilo se je, da si je nekdo v tem primeru vzel življenje... Če kdo s smrtjo izgubi posebno ljubljeneãa ÷loveka, presunljivo zaãuti razliko med ÷asom, ko je ljubljeno bitje bilo ob njem ali njej, in zdaj, ko to bitje veã ne biva nikjer na tem svetu. In če se kdo mora zaradi napredujoãega raka npr. v pljuãih, zateãiti v bolnico, ÷uti na razne naãine boleão odsotnost zdravja: nekaj, kar bi moralo biti telesna lastnost, ni;

zdravniki mu jo bodo skušali dobiti nazaj, toda dokler ne uspejo, zdravja ni. Vsakdanje življenje pozna tudi manj dramatične primere, ko nič manj dramatično odloča razlika med tem, kar je, in med tem, kar ni, in ko nihče ne dvomi, da iz nič nikdar nič ne nastane... Šele ko odmislimo vse, kar te in podobne primere veže na določeno osebo, kraj in čas in podobne okoliščine, lahko osamimo pojem „biti“ in njega zanikanje „ne biti“. Na žalost – in včasih na srečo – med tema pomenoma ni mostu: nekaj ali je ali pa ni. In kar se nam posreči dognati na področju biti, postane občeveljavno za vse, kar je, tako snovno kot nesnovno. Le da moramo snovnemu bitju vrniti njegove snovne lastnosti, potem ko smo ga nekoliko doumeli, v kolikor ima delež na bitju.

Kaj pomeni biti? Za človeka je razlika med bitjem in nebitjem naravnost usodna, in vendar niti naravoslovci niti matematiki ne morejo odgovoriti na to vprašanje v luči svojih znanstvenih spoznanj; kvečjemu lahko vprašanje pretolmačijo tako, da ga vsak prenese in svoje območje in se vprašanje razdeli kakor mavrica v posamezna vprašanja: kaj pomeni biti na fizikalen način? kaj pomeni biti na kemičen način? kaj pomeni biti npr. na biološki način? kaj biti matematične narave (kot prostor in število, recimo)? Naravoslovne in matematične vede morajo ostati v zvezi s snovno resničnostjo vesolja. Kdo se bo lotil območja nesnovnega, to je nesnovnega ali po odmišljanju snovnih lastnosti ali pa po naravi (kot je npr. naša samozavestnost odtodno to, kar nas dela takšne)?

Oglejmo si po bližje nesnovni ali duhovni svet, v katerega smo pravkar prodrli, ne s silo, ampak v luči razčlenitvenih pomenov. Na poti v spoznanje smo iskali primerna vprašanja, da z njimi zajamemo značilnost nekaterih dejstev; dosti je namreč odvisno od samih vprašanj, ki so kakor določene smeri potovanja v neznano deželo zastrtih obzorij. Z odgovori, po vsem videzu med seboj in z že priznano resničnostjo skladnimi, smo zaznamovali dosežene točke. V začetku smo se lahko razgledovali po vsakdanjem življenju, nekoliko dalje po naravoslovnih vedah, še dalje le še po matematičnih znanostih; končno smo ostali na ozemlju, ki ga lahko dojemamo ali pojmujeemo ali pomensko spoznavamo le s pomočjo nesnovne ali duhovne samozavestnosti – dosegli smo svet pomenov. Zakaj ne govorimo o svetu pojmov? Zdi se, da je pomen osnovnejšo dejstvo kot pojem; vsak pojem nekaj pomeni, a vsak pomen ni nujno en sam pojem: kot otroci se učimo dojemati pomen govornega, ne posamezne pojme kot takšne – tisti, ki nam po potrebi kažejo posamezne predmete za posamezne pojme, se morajo pri tem posluževati tako ali tako stavčno pomenljivega govornega, da postanejo in ostanejo razumljivi. Če je to res, lahko domnevamo, kako spoznava otrok v dobi, ko

še nima besed (tega se sami ne moremo spominjati): po tem, kar mu osebna doživetja pomenijo! Posamezni pojmi ali pomeni se morajo tako prilagoditi, da šele stavek lahko kaj pomeni; včasih je treba med seboj povezati stavke, da dojamemo pomen morda v sebi enostavnega pojava. Če hočemo npr. nekoliko spoznati pomen Einsteinove formule $E=mc^2$, nam morajo stavki povedati, kako so med seboj povezani energija, masa in brzina svetlobe, povedati tudi, kaj pomeni vzmožiti in množiti in kaj je v tem primeru smisel enačenja; najbrž bodo morali pomožni stavki osvetliti odvisnost od bolj enostavnih pojmov.

Če je res, da je pomen skoraj isto kot pojem, in vendar nekaj bolj osnovnega kot pojem – lahko bi rekli, da je najosnovnejša stalnica naše samozavestnosti –, potem lahko bolje razumemo zgodovino iznajdb in odkritij. Ni namreč znanosti, ki bi učila, kako postati iznajditelj ali odkrivalcec, dasi ne manjka posrednih spodbud in poživil. Nimamo ne učbenikov ne avtomatov z neposrednimi navodili, kako postati kak Aristotel, Beethoven, Einstein. Takšni in podobni zgodovinsko pomembni ustvarjalci so morali najprej zaznati pomen tega, česar so se lotevali; slutili so nekaj novega; nedvomljivih novih pojmov ali pomenov (posameznih ali pa med seboj povezanih) pred preizkušenim dejanjem ali delovanjem ali dokazovanjem niso imeli, sicer bi ne šlo za novo teoretično ali praktično odkritje. Govorimo tudi o tem, kako je bila ta ali ona stvar pomembna – kako je bila odločilnega pomena – za razvoj npr. iznajdbe ali odkritja; menimo, da se je v tej točki resničnost razodela kot posebno ugodna povezava dogodkov; če rečemo, da nam pojem pomena dobro rabi za opis zgodovine, se poslužujemo besede pojma za razločevanje; govoriti o pomenu pomena – razen v prenesenem smislu – pa se zdi nekam odveč, tako zelo je pomen prvotnejša stalnica samozavestnosti.

Dasi je samozavestnost nesnovna, se to, kar umevamo, vsebinsko ali pomensko drugo od drugega razlikuje. Z besedo pojem označujemo posamezne vsebine ali pomene; pri tem lahko jemljemo v poštev določene formalne značilnosti med vsebinami, brez ozira na to, kaj dejansko pomenijo; v čem se npr. razlikujejo splošni ali generični pojmi od svojevrstnih ali specifičnih? Zdi se, da je beseda pojem (in izpeljanke) nadvse prikladna, da opiše odnose med samozavestnimi vsebinami, duhovno-povračljivo dostopnimi. Morda tiči prav v tem razlog za zgodovinsko izpričana pretiravanja, ko so misleci menili, da imajo v pomenu pojma (ne v pojmu pomena!) ključ do cele resničnosti...

Pri pojmu pomena pa gre od vsega začetka za stvarnost samo, bodisi snovno bodisi nesnovno. Gre za to, kaj smo zmožni obče-

veljavno in torej nesnovno dojeti, da je; se pravi: dojeti, kaj to in ono zares pomeni, potem ko smo dojali, kako malo pomeni videz, kako malo bežen vtis. Zanimivo, da tudi pri odgovoru na vprašanje, kaj pomeni videz odnosno bežen vtis, hočemo biti stvarni. Pomen je stvar ali stvarnost, v kolikor smo jo bili zmožni spoznati: občeveljavno ali občeresnično. Tudi če gre le za razne načine verjetnosti, tja do znanstvene domneve vključno.

Vrnimo se za hip k predhodnemu razgledišču. Naravoslovne znanosti in matematika si delijo raziskovalni svet vesolja, a le, v kolikor je kakovostno-kolikostno dostopen. Zakaj bi ne prepustili nesnovno-duhovnega območja samozavestnosti – filozofiji? Ne kot območje, ki nima s snovno resničnostjo (skoraj) nobene zveze. Prav pomeni, ki smo jih v tem območju mogli istovetiti s prvinsko stalnico, nam takšno enostranost onemogočajo. Zato bi filozofijo odslej lahko opredelili z ozirom na celoten nesnovno-duhoven svet, v kolikor je svet pomenov, to je v kolikor pomeni tako snovno kot nesnovno resničnost vesolja. Tudi če bi – recimo, iz občudovanja nad tako velikimi uspehi – povabili (akademsko, se razume) naravoslovne in matematične znanosti, da se lotijo tudi nesnovno-duhovnega sveta, bi odgovorile (kot so to dejansko storile po nekaterih svojih najizrazitejših zastopnikih), da tega ne morejo, ker je njihov značilni raziskovalni postopek (ali metoda) le delno odmišljanje od snovnega. Filozofija pa je od vsega zapisanega začetka – kakor tudi na podlagi razčlenitev ustnih izročil in jezikov – tisto človekovo prizadevanje, ki izhaja iz samozavestne povračljivosti uma ali k svoji značilnosti ali k snovni stvarnosti in ki skuša najprej na tej podlagi osnovnega umovanja priti do prvih stvarnih zaključkov. Izkušnja je človeka naučila razločevati med različnimi dostopi v snovno stvarnost, izpopolnjeval jih je in jih še izpopolnjuje, posebno v naravoslovnih in matematičnih razsežnosti; vse, kar je opisnega, opaznega, ali izmerljivega, lahko postane predmet bodočega naravoslovnega in matematičnega raziskovanja, celo v obliki nove stroke; le nesnovno-duhovno območje ostane dostopno enovito nesnovno-duhovni samozavestnosti in njenemu razčlenilnemu in strnjevalnemu umovanju.

So ljudje, ki se strinjajo z ugotovitvijo samoniklega značaja filozofije, a ki ji odrekajo lastnost znanosti. Toda po krivem, se mi zdi, in to iz naslednjih razlogov. Prvič se vse naravoslovne in matematične znanosti poslužujejo nesnovno-duhovnih pomenov za razumevanje snovne stvarnosti; gre za snovne pojave, kot so energija, RNA, prostor, a njih pomeni se dajo dojeti le nesnovno-duhovno v svoji občeveljavnosti; v tem oziru naravoslovne in matematične vede nimajo izbire, ker so človekova spoznanja. Drugič se naravoslovne in matematične vede poslužujejo

uma iz območja samozavestne povračljivosti, ki prav zato nalaga umu zahtevo po ali neposredni ali vsaj dokazani uvidevnosti spoznanega – tudi v tej točki ni izbire. Tretjič: posamezne, še tako dragocene ugotovitve na kateremkoli področju še ne tvorijo znanosti; treba jih je imeti vsaj toliko, da jih lahko med seboj smiselno povežemo v sestav, ki bo le na ta način približanje celostno zapleteni in celostno strnjeni resničnosti. Sestav mora biti vsaj začetna možnost. Sestavljivi značaj filozofskih ugotovitev pa je od nekdanj znan; v posameznih točkah neutemeljeni filozofski sestavi so zaradi zgodovinsko izpričanih posledic izzvali v prenekaterem modernem mislecu odpor proti vsakemu filozofskemu sestavu, v čemer tiči nasprotna skrajnost s podobno zlo posledico moderne fragmentarnosti in vsaj navidezne nedoslednosti. Kakorkoli že opredelimo filozofijo – v kolikor je načrtno raziskovanje nesnovno-duhovnega sveta resničnosti –, je: znanost. Tudi nesnovno-duhovni svet zahteva preizkušnjo vsega, kar ni v sebi uvidno – zahteva jo morda še bolj kot naravoslovni in matematični svet, ki lahko dostikrat takorekoč občutita na koži zle posledice zmotnega mišljenja; v filozofiji pa večkrat šele v zgodovino raztegnjeni čas razodene tovrstne usodne posledice. V skladu z nesnovno-duhovnim značajem filozofskega sveta je tudi preizkušnja drugačna, a cilj filozofije je istoveten s ciljem naravoslovnih in matematičnih znanosti in sploh vsakega stremljenja po znanosti: bolje dojeti resničnost.

Še en „toda“ leži na sredi poti, ki si jo utiramo z razmišljanji: zakaj bi ne bili zadovoljni z dosedanjimi opredelitvami filozofije? Res je, da bi esejistično pisanje o tem, koliko jih je bilo doslej v zgodovini idej, predloženih in preizkušenih, kmalu doseglo obliko knjige, toliko jih je. Med njimi pa je tista častitljivo stara opredelitev filozofije, ki jo ljudje rabijo – vsaj na Zahodu – že več kot dva tisoč let, da je namreč filozofija „ljubezen do modrosti“; tudi iztekajoče se dvajseto stoletje pozna in s pridom uporablja to opredelitev; ali ne zadostuje? Ne glede na to, da zahteva vsaj še en odgovor, namreč na vprašanje: kaj je modrost? . . . – ta opredelitev in druge, ki so zdaj v rabi, premalo ali sploh ne poudarjajo značilnosti filozofije, da se edina lahko sistematično ukvarja z nesnovno-duhovnim svetom, ki tvori tako važen del človekovega bivanja. In kolikor mi je znano, nobena opredelitev filozofije ne izreče jasno, da gre tako za snovni kot nesnovni svet resničnosti – v kolikor kaj pomenita v območju povračljive samozavestnosti. Kako često se srečamo z ljudmi, tudi sicer učenimi, ki so prepričani, da je filozofija tako odmaknjena od snovnega, da se nam zanjo ni treba resno meniti. . . da za probleme življenja dovolj skrbijo naravoslovne znanosti z matematiko vred. Včasih celo rečejo, da je filozofija dobra

za oddih napetih živcev, ker prestavi človeka v svet miselnih zgradb brez osti resničnosti. . . Nova opredelitev filozofije, ki se nam na koncu prehojene poti razmišljanj nudi, se tem enostranstvom izogne.

Nova opredelitev filozofije se torej glasi tako: filozofija je urejeno (sistematično) raziskovanje nesnovno-duhovne resničnosti, v kolikor pomeni tako snovni kot nesnovni svet vesolja. Seveda je filozofija potem tudi sestav teh izsledkov, a je predvsem osebno dogajanje. Ker gre za fizično neotipljive, to je nesnovne ali duhovne stvari, si jih mora vsak človek osebno prisvojiti, sicer ne postane o njih prepričan: stvari ostanejo le verjetnosti; doseganje mišljenje še naprej oblikuje človeka.

V luči novo pridobljene formule lahko razvozlamo nekaj problemov. Prvi je razmerje med filozofijo in ostalim znanostmi. S predpostavko, da se znanja dopolnjujejo, lahko rečemo: v kolikor je vesolje opisno, opazno, in premerljivo, je predmet naravoslovnih in matematičnih znanosti; v kolikor je nesnovno-duhovno, je predmet filozofije. Ne gre več za razdvojenost vesolja, ker smo videli, da je snovni svet takorekoč zasidran v nesnoven po tem, kar v nesnovnem pomeni. Drugi problem zadeva ujemanje pomenov: kdo npr. se naj ukvarja s pomenom Einsteinovega relativizma? Dejansko se ta in ona fizikalna razprava bavi z vprašanji, ki se fiziku-relativistu porajajo na podlagi dokazane pravilnosti relativnostne teorije, ki se pa kot takšna ne dajo na noben način primeriti ali kako drugače fizično opredeliti; v tem oziru je fizik, ki se s temi vprašanji, bavi, filozofsko delaven; dejstvo, da je fizik, mu ne jamči brezhibnega vpogleda v filozofske probleme. O pomenu Einsteinove relativnostne teorije so možna vprašanja, ki so v prvi vrsti odvisna od matematike in preizkušenj (eksperimentov), tako npr. tisto nadvse zanimivo o razmerju te teorije do (Maxwellove) elektromagnetske teorije: katera od obeh je bolj osnovnega značaja za snovni svet? ali moramo iskati še eno teorijo, ki bo razložila njuno trenutno nezdržljivost? So pa tudi možna vprašanja o isti relativnostni teoriji, ki se jih fizikalni in matematični (in še morda kakšni drugi naravoznanstveni) postopki ne dotikajo: kaj se pravi, ustvariti teorijo? ali je zmožna nedvomljive resnice? Če sta prostor in čas relativna, pomenita fizično omejeno vesolje s časovnim začetkom, a začetek iz nič je fizikalno in matematično nemogoč; ali ni umu primereno, da terjamo za razlago nastanka vesolja – ustvarjanja zmožno Bitje? Ali pa: kaj pomeni snov in biti snoven – kot skupni imenovalec vsakdanje izkušnje in vseh naravoslovnih in matematičnih ved? To je le nekaj izmed mnogih, mnogih vprašanj; prenekatera so brez prave filozofske obdelave zakopana tudi pod grmado ideoloških stavkov. Na tretjem mestu bi lahko imenovali

problem nenadomestljivosti filozofije: če je edina, ki se znanstveno urejeno bavi z vsem, kar je nesnovno-duhovno, ker se hoče s tem baviti, ne da bi skušala razveljaviti ali kako drugače zanikati svojskega značaja tega dela celotne resničnosti – potem ni zanjo nadomestka, pa naj naravoslovne vede še tako napredujejo!

Če se komu zdi, da so razlikovanja med pomenom in pojmom nepotrebna, ker pojem je ali živi od resničnosti – dasi je po navadi poudarek na položaju pojma znotraj samozavestnosti –, pa tudi sicer, lahko zgoraj podano, nekoliko dolgo novo opredelitev takole skrajšamo: filozofija je znanstveno urejeno raziskovanje vsega nesnovno-duhovnega. Gre za okrajšavo, ki jo je treba prav razumeti (kot vsako strnjeno okrajšavo). Je oboje: znanstveno načrtno raziskovanje in njega izsledki. Tako okrajšana opredelitev filozofije še močnejše poudarja njeno nenadomestljivo vlogo z ozirom na nesnovno-duhovni svet, ki obenem s snovnim svetom tvori resničnost, in vendar tako, da šele s pojmi dojamemo pomen tako snovnega kot nesnovnega sveta resničnosti vesolja.

Z odločno ugotovitvijo, da je navsezadnje možno opredeliti filozofijo – v skladu s pravkar pridobljeno okrajšavo – kot znanost o vsem nesnovno-duhovnem, odprem okno v noč. Navadno pišem takšna razmišljanja ponoči, ker dan zahteva kopico dragocenega dela od brezdomca; imam pa nočno tišino rad tudi zato, ker zmanjša hrup in s tem raztresenost. Čudno, kako so si v mesečini dežele spremenjeno podobne! Koliko je ura? se vprašam, odgovor pa mi spodrine misel na SKA, ki nas je, raztresene brezdomce, vzpodbudila tudi tokrat k esejističnemu delu, in sicer z obljubo nagrade, ki v sedanjih argentinskih razmerah pomeni veliko žrtev. Prav lep Boglonaj! Ozrem se nazaj na ure, ko sem zbiral in tehtal misli, ki sem z njimi prodiral v še nemapirano pokrajino resničnosti – naenkrat občutim opravljeno delo kot vredno samo na sebi. Obogatilo me je! Koliko možnosti imam, da prejmem obljubljeni nagrado? Oblaki zakrijejo polovico mesca. Toda na nagrado ne mislim več, ker sem vesel opravljenega dela, čeprav se zavedam, da bi ga brez obljube nagrade ne bil načel. Ali nas je vse brezdomce veliki svet tujine napravil tako računarske, da reagiramo na denarne obljube s posebno, potrpežljivo vnemo? Upam, da sem v tem oziru izjema. Še enkrat: lep Boglonaj, SKA, za vzpodbudo! Moram zapreti okno, ker je postalo hladno. Bog ve, s kakšnim poslanstvom se vetru mudí skož noč.

Na drugi strani mize s pisalnim strojem sedi zdaj Filozofija v preprosti, a lični obleki (lični, ker sem ji jo bil sam pomagal izdelati) in se mi smehlja kot Znanost o-vsem-nesnovno-duhovnem. Seveda se mi filozofsko smehlja in gleda na prste (v dobrem po-

menu tega izraza), kako leže na pisalnem stroju pripravljeni, kot da jih je dolgo tipkanje naučilo lepote navora. V očeh Filozofije berem ljubezniv očitek: zakaj ne natipkam pri tej priliki še tisto misel o pomenu dvojnega kulturnega ustvarjanja, o katerem sva se bila že dolgo s Filozofijo zedinila?

Gre za to, da je treba razločevati dvojno kulturno ustvarjanje. Prvo bi lahko imenovali aktivno in obsega oblikovanje naravno danega: od lepe gradnje morda sicer skromne hišice do iznajdljivega vlaganja finančnih delnic (seveda tako, da se obnesejo), od sijajno naštudiranega nastopa naših pevskih zborov do umsko prodornega kulturnega večera, od nove skladbe in nove povestice do novega eseja. Drugo, nič manj bistveno kulturno ustvarjanje pa bi lahko imenovali pasivno ali (recimo) „sodelavsko“: to je sprejem ali afirmacija aktivnih kulturnih stvaritev (v zgoraj obsegajočem pomenu). „Sodelavsko“ kulturno ustvarjanje pomeni – enako kot aktivno ustvarjanje – napor, ki ga utemeljujejo in vzdržujejo nesnovno-duhovna načela, ki – podobno kot pri aktivnem ustvarjanju – tvorijo del sveta, ki daje pomen našemu izgnanstvu, da je načelno izgnanstvo. Načelno izgnanstvo je višja stopnja biološko-občestvenega bivanja, čeprav ost trpljenja ovira takšno vrednotenje; vvišja stopnja bivanja pa je v tem: nesnovno-duhovna načela odločilno oblikujejo življenje v enako fizično neotipljivo smer. Načelno izgnanstvo bi lahko tudi imenovali življenje na višjo potenco.

Pasivno ali „sodelavsko“ (v navetnicah, da se prav razumemo, ker predpostavljam vrednost dela in navora) kulturno ustvarjanje je resnično ustvarjanje, ker zavestno sprejema aktivne kulturne stvaritve (v kakršnikoli obliki). Aktivnim stvaritvam daje občestveni pomen: ustvarjanje brez sprejemljivega občinstva (v kakršnikoli obliki) ali se sploh ne uresniči ali pa uresničeno kmalu usahne. Pasivno ali „sodelavsko“ kulturno ustvarjanje je resnično ustvarjanje, ker ustvarja občestveno okolje za aktivno kulturno ustvarjanje: aktivni ustvarjalci tega sami pod vidikom aktivnega ustvarjanja ne morejo uresničiti. Vsi brezdolci lahko postanemo pasivni ali „sodelavski“ kulturni ustvarjalci!

Dvignem oči od pisalnega stroja. Filozofije ne vidim več; najbrž je odšla obiskat drugega brezdolca; vsaj dva poznam, ki ji bosta tudi opolnoči postregla s kavo. Na drugi strani mize me zdaj gleda prijazno velik, nestrupen pajek. Rad ga imam, a doslej se še nisva mogla pogovarjati.

PTIČ JOKAVEC (KARAŮ)

Ne vem več, kako se je začelo in kdo je začel; morebiti je bilo že v zraku, se je odbijalo od sten, plavalo pod stropom, sililo iz poda kavarne, mogoče je pogovor začel kavarnar ali suhi natak, mogoče sta ga načela Fernando ali Marcelino, pogovor je bil že v teku, ko sem vstopil in se vsedel k mizi. . . „in takrat je šele lahko umrl“, sem še ujel, ko sem odmaknil stol od mize.

Pogovor je tekel naprej, kot da mene sploh ne bi bilo. Vstopali so novi obiskovalci, večinoma študenti, drugi so odhajali, ta je pil kavo, drugi je gledal skozi okno, natak je hodil od mize do mize, včasih zamahnil zaradi lepšega s cunjo po mizi, prinašal in odnašal pijačo, pogovor pa se je vlekel naprej, včasih zastal in ga je znova zbudil in pognal naprej drugi obiskovalec: „Pri nas pa se je zgodilo. . . Moj stric mi je pa pripovedoval. . . Pravijo, da te tista luč pripelje naravnost do. . . Takrat, ko je bila velika suša, je. . .“

Ko sem se vsedel, me je Fernando samo pogledal in komaj zaznavno pomežiknil. Pogovor je bil o zlih lučkah, ki človeka vodijo celo noč za seboj, ki se prikažejo in izginejo in ki tako dolgo človeka vlečejo za seboj, dokler se ne izgubi, utone ali pa najde samo kup pepela, le zaklada pod njimi ne, nad katerim morajo stražiti. Pred tem je bil pogovor o volkodlakih, o nedolžnih, otroških dušicah, o predsmrtnih slutnjah, o znanilcih smrti, o nespokorjenih, o maščevanju, o amuletih, o zagovarjanju, o vračanju mrtvih, in ko sva se čez uro ali kaj dvignila s Fernandom, naju je spremljal skozi vrata glas kavarnarja, so mu sledili vsi ob mizah „. . . s psom pa je izginila tudi ona in tako se je končala kuga pri kravah in. . .“

Pogovor v kavarni je tekel najbrž še celo popoldne in cel večer do polnoči in ko je suhi natak zadnjič zamahnil z umazano cunjo po mizi in spravil smeti v zaboj, se ga je oprijel in ga je odnesel domov, k prav tako suhi španki in sta najbrž pogovor začela z: Danes je bil v kavarni možakar iz Misijonesa, ki mi je povedal, kako se pride do zakladov, ki so jih zakopali Indijanci.“ in sta najbrž nadaljevala ob politični mizi in umazanih krožnikih še dolgo v noč.

„Beži, beži, kar niso vraže, je domišljija. Ljudje govore in sami sebi verjamejo in še druge napotijo, da jim verjamejo.“

Glas Fernanda je bil v popoldanskem soncu preveč prepričljiv in posmehljiv, da bi mu mogel verjeti. Bila sva sošolca in prijatelja, če dvoje tako mladih ljudi in iste starosti sploh moreta biti prijatelja. Bil je s severa države, kjer se vraže, praznoverje, domišljije in pravljice evropskih narodov mešajo z indijanskimi, podedovanimi pojmi o kazni, ksanju, nagradi in pokori za dobra in slaba dejanja.

Fernandova gibčna, sloka postava, zagoreli obraz, odločen korak, napihnjeni jopič, točnost in umirjenost izražanja, popoldansko sonce, nori promet sekajoča glasba tanga, razkošne izložbe in betonska cesta, so bili pravo nasprotje s pogovorom v kavarni.

„Kaj pa, če se le kaj skriva za tem?“ sem ga izkusil. Pogledal me je, kot da me prvič vidi.

„To praviš ti in o nas, kaj misliš, da res kaj verjamem vsem tem pravljicam?“

Zdelo se mi je, da ga je sram pred menoj, za kavarno, za umazano cunjo, natararja in ostanke cigaret, ki so se valjali po tleh, predvsem pa za pogovor, le da tega ne bi hotel priznati za ničesar na svetu.

Da sem jaz moral poslušati o vražah, praznoverno govorjenje njegovih rojakov, ki so o tem govorili tako resno, kot da gre za samoumevno resnico, ki jo vsi poznajo in o kateri se ne more podvomiti, to ga je bolelo. On, ki je bil s severa, ki je še poln skrivnosti in ki je meni hotel dokazati, da takih stvari ni, da on ne verjame vanje, če pa so, se jih lahko na znanstveni način razloži.

Ni bil samo v zadregi, potrj je bil in sram ga je bilo pred menoj in tisto popoldne sva se razšla zgodaj.

* * *

Čoln je plul brezšumno in le tu pa tam se je slišalo plivkanje malih valčkov ob bok, ki pa niso imeli toliko moči, da bi čoln zanihali. Zdelo se je, da se sploh ne premika, če je človek gledal bičevje in nizko grmovje ob strani reke.

Pluli smo že drugi dan in nobeden izmed nas ni vedel, koliko poti nas še čaka. Vodič, ki sva ga vzela s sošolcem Fernandom, je trdil, da samo še malo, tamle čez onole drevo se izteka potok, po katerem da bomo prišli do Fernandovega strica. Še nekaj ur, pa bo! Znova je uprl oči v ogenj in zdelo se je, da je zadremal. Seveda na tisti „tamle in zdajle“ sva bila že tako navajena, da si nisva delala prevelikih utvar.

Tišino je le tu pa tam prekinil klepet ptiča stražarja, če smo se v ovinkih približali obali, ki nas je hotel speljati proč od

svojega gnezda, ali ujedljivo prerekanje karančev mrhovinarjev, ki so krožili nad plenom.

Vodič, Chuapé Arraiz iz rodu Toba, je nepremično čepel pod ponjavo v senci in če ne bi vsakih par minut premaknil roke in si natočil vode v mate iz okajene posode, bi bila mir in nepremičnost popolna.

Od sopare, tišine in miru so se nam oči same zapirale in popoldanska pripeka je preprečevala ne samo telesne gibe, ampak tudi vsako misel.

Bilo je pred koncem šolskega leta, ko mi je kot mimogrede Fernando omenil, da misli iti na počitnice v pokrajino Čako, kjer je bil rojen in kjer so živel starši in brat na kmetiji in se bavili s pridelovanjem čaja. Omenil, pravim, ker je zraven še pristavil, da bi lahko šla obiskat tudi strica, ki je živel nedaleč v sosednji pokrajini in katerega morava iti pogledat že zaradi spodobnosti.

Ta način argentinskega izražanja, ki se mu še do sedaj nisem privadil: bilo je povabilo, naj ga spremljam na počitnice, toliko in toliko kilometrov po reki Paraná z ladjo, potem pa s čolnom do njegove družine, potem pa seveda tudi do strica, ki je nekje Bogu za hrbtom imel tudi svojo kmetijo in se bavil, kdo ve s kakšnim poslom. Seveda o tem nisva do začetka počitnic nič več govorila in ko mi je dan prej, preden sva odšla, sporočil, da se dobiva v pristanišču, mi še v glavo ni padlo, da se to nanaša na povabilo, da skupno preživiva počitnice.

Odšla sva in ko so nama v trgovini za vse mogoče stvari zraven čolna dodali še Chuapéja, ki naj bi čoln pripeljal nazaj, sva, kot da je to samo po sebi umevno, odjadrala. Seveda, če sedaj pomislim nazaj, trgovec je že moral poznati Fernanda ali njegovega očeta, ali kje živi in se zanesti toliko na Arraiza, da mu bo čoln pripeljal nazaj. Pravzaprav je bil Fernando tisti, ki je vse stvari jemal tako nalahko, jaz sem bil samo nema priča v njegovi bližini in razen par pogledov s strani odjemalcev, nisem bil deležen nobene pozornosti.

Zdelo se mi je čisto naravno, kot da bi Fernando vsak dan jemał čoln pri trgovcu, da ga ta pozna in Arraiz je pač potreben, da čoln pripelje nazaj in da mora zato z nama. Tu ni bilo nobenega predstavljanja, barantanja za čoln, nasvetov, kako naj z njim ravnava, kdaj bo nazaj, kako naj voziva, razlaganja, kdo je Arraiz; vse je bilo tako naravno, kot da se poznamo že leta, kot da nas vsi poznajo in da so trdno prepričani, da tako mora biti, ker je pač vedno tako bilo tudi prej. Niti tistega kreolskega podcenjajočega nasmeška napram dvema zelenima mladičema, ki sta prišla iz Buenos Airesa in ki nič ne znata, nisem opazil.

Sonce se je že znatno premaknilo, ko smo se približali ovinku

reke, kjer naj bi izstopili, da se pretegnemo in kaj malega pojemo, torej je bil tisti „zdajle in tamle“, še precej oddaljen.

Zamenjali smo sedeže; Arráiz je, kot da je to samo po sebi umevno, odšel na prednji del čolna, midva pa zadaj in je potegnili čoln na pesek. Položili smo železno mrežo na dva kamna in čez par minut je tihoto in mir zmotil tanek dim in prasketanje dračja pod mrežo, ki je čakala, da zgori umazanija na njej in da položimo nanjo meso.

Občepel sem ob čolnu, medtem ko je Fernando odšel po drva na ovinek reke. Oprijela se me je dremavica; zdelo se je, da je prasketanje suhega dračja samo pomagalo plivkanju vode, da zadremam.

Ne vem več, ali sem res zadremal ali ne, prebudil me je najprej globok vzdih, ki mu je sledil pretresljiv jok, da me je oblił mrzel pot.

Arraiz je z umirjenimi kretnjami točil vodo v mate in čepeč strmel v ogenj, kot da nič ne sliši.

Tedaj se je vzdih ponovil in sledil mu je še bolj tožeč in pretresljiv jok kot prej, ki je trgalo srce in rezal možgane.

Skočil sem pokonci: „Ali ne slišite? Nekdo joka in kliče na pomoč!“

Arraiz se je zganil, kot da se prebuja iz spanja, le oči še ni mogel odtrgati od ognja. Tudi glas mu je bil ravnodušen in umirjen, kot če bi ga vprašal, koliko je ura.

„Kaj je vendar?“ Zdelo se mi je, da gleda mene, če se je meni kaj zgodilo ali čolnu in da zdihovanja in joka ni niti slišal.

Takrat je zajokalo znova in takrat je tudi stari Toba razumel; spoznal je moj strah, vendar je čepel dalje, le oči je priprl in zazdelo se mi je, da je začel pazljivo poslušati.

Ko je jok prenehal, je vzdihnil: Da, jokavec (karaú)! Revček!“, vendar se ni premaknil. Pobrskal je po žerjavici, primaknil oglja, kjer ga je manjkalo, se ozrl po reki in postavi Fernanda, ki jo je popoldanska vročina čudno krivila in začel: „Ne veste, kdo je jokavec?“

Glas mu ni bil več vsakdanji, imel je pridih resnobe in svečanosti.

„Nedaleč od tod je živel Indijanka s sinom Karaú. Živela sta pač kakor je Bog dal, včasih slabo, včasih še slabše, le dobro nikdar. Tisto malo zemlje, ki sta jo z ognjem iztrgala pragozdu, sta posadila z mandioke in bučami in Karaú je sem in tja nalovil kaj rib, pa je šlo. Toda nesreča nikdar ne počiva; mrzlica je vrgla staro Indijanko in v presledkih, ko je prihajala k zavesti, ni nehala ponavljati: Karaú, zdravnika! Zdravnika, Karaú!“

Karaú se je odpravil na pot po zdravnika na svojem sivčku z belo zvezdo na čelu. Predirkala sta že lep kos poti in le malo mu je manjkalo do mesta, kjer je živel zdravnik, ko je Karaú zaslišal glas harmonike; zvoki čamameja so bili tako zapeljivi in privlačni, da je Karaú začel poslušati.

„Samo malo pogledam in takoj bova odrinila dalje“, je bolj konju prigovarjal kot samemu sebi.

Karaú je že razločil vriske in ploskanje, s katerimi so plesalci spremljali ples, razločil je že topot nog in začel pozabljati, kam gre in po kaj.

Plesalcev ni bilo veliko in Karaú je, ko je začel privezovati konja k ograji, opazil mlado Indijanko, Okará potí, ki je slonela ob ograji. Zapustil ga je spomin na mater, ki se je premetavala v vročici in čakala zdravnika. Pogled mu je obstal na njenih bosih nogah in kri mu je začela kipeti. Komaj zaznaven gib z glavo mu je dal vedeti, da ga je Okará potí čakala.

Začel se je ples znova in Karaú je pozabil na vse: v rokah je držal telo male Indijanke, čela sta se stiskala med plesom in tako so minevale ure in ure. Čez polnoči je bilo, ko mu je sosed, ki je prihajal za njim, sporočil: „Karaú, mati ti je umrla!“

Karaú je videl sopeče boke konja, videl je peno v njegovem gobcu, videl je soseda in slišal besede, toda te niso prišle do njegove zavesti, nadaljeval je s plesom. Vitko telo Okará potí je objemala njegova roka, slonela mu je na prsih, čutil je vsak njen gib in oči ni mogel odtrgati od njenega obraza. Zdelo se je, da ga je privezala k sebi in da ni več zmožen misliti. Le tu pa tam je v temi zamigljala zvezda na sivčkoví glavi, kot da bi mu bila v spomin in očitek.

Že je napočil dan, že je posijalo sonce, ko je Karaú spustil svojo plesalko in odšel h konju. Kri se mu je začela ohlajati in začel je prihajati k zavesti. Zajahal je sivčka, in ko sta se počasi napotila proti reki, se je spomnil materinega naročila in sosedovega sporočila.

Padel je s konja na tla in začel ihteti, jokati, vzdihovati, prosti Boga odpuščanja. V tistem trenutku se ga je Bog usmili in ga spremenil v ptiča, ki še danes joka, toži in vzdihuje po svoji materi in od takrat je ohranil ime Karaú, jokavec.“

Le tu pa tam se je oglasil Karaú: njegovi vzdih in tožbe so rezale dušo kot jok nepotešenega otroka v stiski, kot neutolažljiva tožba vdove, kot posebljen klic žalosti in bolečine.

„Kaj ti je povedal Arraiz?“ me je zvečer vprašal Fernando, ko je opazil, da mi ni za pogovor.

„O Karaúju sva govorila“, sem mu odvrnil.

Pričakoval sem, da se bo zasmel, pa se ni: zazdelo se mi je, da so se mu poteze na obrazu nekam potegnile in da mi je izmaknil pogled. Obmolnila sva.

Čez nekaj časa me je vprašal: „Si opazil, kaj ima na desni roki?“

„Da, nekakšno zapestnico iz usnja ali kaj.“

„Ali veš, kaj pomeni?“

„Če mi poveš, bom vedel.“

„Veš, kaj je pajé?“ me je izkušal.

„Ne, gotovo bo spet kakšna vražarija.“

„Arraiz ni živel s svojim rodом, ker je odšel za neko Indijanko in med belimi ljudmi je padel med najslabše. Včasih je delal, včasih ne, kadar pa ni imel dela, se je potikal med tihotapci, kjer se je dobro zaslužilo. Seveda brez prask tudi ni šlo: pri tem ga je enkrat policija obstrelila v roko in od takrat se ga je prijela slava, da ima pajé in da se ga nobena krogla več ne prime. Vsi so verjeli, da je nesmrten, vsaj dokler mu pajé kdo ne ukrade ali ga ne izgubi.“

Ležala sva na dnu čolna in opazovala zgrbljeno in čepečo postavo, ki je na zvednatem nebu temnela, se gugala z udarci valov in pela s tistim tihim, raskavim in enakomernim glasom, ki se ga dobi pri starejših prebivalcih ob rekah: „Omanóro ya Omanóba“... „Prišel je čas žalovanja“...

Ali je Arraiz nalašč za to priliko pel, ali je slutil kaj, ali je v pogovoru z Karaújem kaj izvedel? Ne vem. Fernando, kot da bi hotel pokazati, da ga ne zanimajo stare pravljice in pesmi, je zdolgočasno zazdehal in se naslonil na rob čolna.

Od reke se je dvigala rahla meglica in rezali smo tiho temo.

Arraiz se je lahko pozibaval pri petju in čeprav sva besedilo slabo razumela, je bil za naju že napev sam tako žalosten, glas starega Indijanca tako tožech, da se je zdelo, da ne poje, ampak da govori z nekom, ki je zunaj v temi in ki ga posluša.

V dalji se je prikazala luč. Stari Toba je samo z gibom glave pokazal nanjo in vedela sva, da je najine poti konec, da sva prišla na cilj.

Še je nadaljeval s petjem Arraiz, toda besed nisva mogla več razbirati; obraz je imel nagnjen v temo, kot da posluša nekaj, česar midva nisva mogla zaznati in kot da tisto govori samo njemu.

Čez nekaj minut smo skočili na breg, nad katerim se je svetila luč. Z umerjenimi zamahi je Arraiz potisnil čoln k deskam, ki so služile za pristanišča, počakal, da sva se vzpela na deske, nato pa podal roko Fernandu in skrivnostno pokazal na hišo.

Takrat sem zaslišal že drugič na isti dan, jok in tožbo, pomešano sedaj z besedami: „Mama, mama!“

Fernando se je oprijel moje roke in vstopila sva v hišo, kjer je v krsti ležala njegova teta.

Veter pa je od reke Paraná, kjer so se med plivkanje vode mešali razkavi in tresoči zvoki Arraizovega glasu, prinašal: „Ará oguajhéma opaihápe... – Prišel je čas žalovanja...“

Zdelo se je, da se glas, noč, šum vode in plivkanje vode ob bregu spajajo v eno, le luč v hiši in zateglo zavijanje psov, ki so naznanjali smrt, se je razločno luščilo iz teme.

EMIGRACIJSKA SLIKA OB KONCU DRUGEGA TISOČLETJA

Pozdrav letu 2000

(Gre za poskus: smo na koncu stanja, ki nam mogoče še ponuja rešiti več rodov ali vsaj del njih, da naša skupnost ostane slovenska.)

Nekaj več kot pol stoletja je, odkar je Buenos Aires vzel pod svojo streho slovensko nazorsko emigracijo. Mesto dvakrat ustanovljeno, sedež guvernerjev, podkraljev, žarišče revolucije na jugu ameriške celine, mesto velikih premikov in gizdavih gest, metropola dobičkaželjnih in nestvarnih šovinističnih vladarjev, ki je izmenjaje v civilni anarhiji ali vojaški diktaturi proizvajala blazne poskuse, spočela vojne, neskončne konflikte, razna športna tekmovanja, imenitne obiske mednarodnih veljakov ter pogreznila državo globoko v skoraj brezupen položaj, ki ga je mogel spremeniti v upanje in napredek ranjen in v bolečinah preizkušen argentinski državljan. Argentinec je občutil poraze in jih izrabil kot izredno priložnost, da se „znebi svoje megalomanske shizofrenije“, da ovrže svojo „triumfalistično mitologijo“, da se znebi „nestrpnega nacionalizma“, da postane skratka „normalen narod“. Morali bi govoriti o tej dobi kot dobi izredne milosti za Argentino, milost, ki je spremenila njeno zunanjo fiziognomijo in ustalila ter obogatila duha.

Preteklost se nam ob koncu stoletja kaže kot himera, kot blodnja preteklosti in ne v obliki zgodovinske predhodnje dobe z resničnim razvojem. Slovenski človek je v teh južnih krajih z mislijo težko sledil dogodkom in se kar ni mogel sprijazniti z dejstvom, da tudi on tvori argentinsko skupnost. Prihodnost mu je bila vedno uganka, ki ga je nenehno presenečala. Vendar je tudi danes mnogo jasnovidcev, posebno takih, ki se jim zamalo zdi, da jih ljudje ne proglasijo za preroke. A o prihodnosti narodov je edino mogoče potegniti črto v bodoči razvoj in nekoliko logično sklepati, morda celo – toda samo! – upravičeno slutiti, ker zadnje besede v zgodovini ne spregovori človek, čeprav je njen

glavni protagonist, in tudi ne naključje. Tako smo tudi Slovenci mnogokrat zmotno merili vsa dogajanja z izkušnjo predvojne dobe. Preveč smo bili zatopljeni sami v sebe in premalo prožni, da bi spoznali novi svet. Dolgo smo živeli pretežno za preteklost, vendar je čas ublažil še najbolj boleče poškodbe in če jih ni prebolel oče, je sinu brazgotina bila le še znak, posebnost njegove osebnosti, a ne več rana, ki bi se okužila in krvavela. Emigracija dolgo ni bila pripravljena govoriti o spravi (pravtako ne uradna jugoslovanska oblast), ker je smatrala, da s tem potrjuje pravilnost določenih zgodovinskih rezultatov.

Slovenska nazorska emigracija je pred več kot pol stoletja bila kot skupnost in skupina posameznikov šele v nastajanju. Tik pred letom 2000 je bližajoči se sklep obdobja začel polagati na srca tehtna vprašanja: Ali bo nadaljevalo polstoletno vojno premirje še dolgo v XXI. stoletje? Ali preti človeku konec sveta kakor so ga napovedovali znamenja in vedeževalci? Kaj bo s slovensko skupnostjo v Buenos Airesu?

Z vseh štirih strani neba in sveta so prihajale vesti in se zagnezdi-le globoko v srca praznovernih ljudstev. Preko polstoletja preži namreč nad človeštvom neizmerna destruktivnost in strah pred prihodnostjo spravlja zgodovino v najbolj temen arhiv pozabljenja. Človek zori, a človeštvo se bistveno ne spreminja in vedno znova najde bitja, ki se bodo pojavila iz veselja in pokosila njih življenja. Človek se je vedno igral z naključjem. Na eni strani ga je izkoriščal pri vseh mogočih srečolovskih igrah. Na drugi strani pa si prizadeval, da bi ga obšel ali uredil pojave v vzorec. Zadeva je nevarna, v kolikor tisti, ki prerokbi verjame, poskuša doseči – zavestno ali podzavestno –, da se prerokba izpolni, četudi v zanj neugodnem smislu.

* * *

Zadnji dan v letu je bil vremensko nestalen. Po popoldanskem počitku in ko se je sonce nagibalo v zaton, so oblaki hitro polnili nebo. Kratkotrajen naliv je ohladil razgrete betonske ceste, osvežil rastline in očistil zrak. Konec tisočletja! Magično število! Kakor da bi to vremenoslovsko in konvencionalno dejstvo bilo pričakovani ukaz, so se ljudje prebudili, razživelji in poplavalili ceste. Tudi tisti, ki niso polagali važnosti na letnice in okrogle številke, so tiho zadrževali veselje, ki so se ga nalezli in skušali ostati prisebni. Sam sem čutil, ne toliko, da bomo nazdravljali iz žalosti, iz veselja, z upanjem na boljšo prihodnost, temveč da bomo obhajali priliko, ki nam bo služila za skrben pregled osebne in skupnostne stvarnosti. Navadno trdimo, da se je svet v zadnjih desetih ali petnajstih letih korenito spremenil, mnogo več kot v prvih petinosemdesetih letih stoletja. Delno more biti trditev resnična, toda treba je nekoliko osenčiti ostro sodbo. Sicer pa preglejmo več kot polstoletno vživljanje in delovanje Slovencev v južnem predelu Amerike ob Srebrni reki. Saj se mi v tem trenutku vsipavajo kupi misli in spominov, ki jih prisiljen za jasnost sklepov, uvrščam takole: nasledstvo, ideali slovenske skupnosti,

umetnost ob koncu tisočletja, narodna identiteta, vera, Slovenci v svetu. S pregledom ne bom sistematično obdelal vseh področij aktivne slovenske skupnosti, temveč le priložnostno zajemal iz njenega bogatega življenja.

Pred dobrimi petdesetimi leti se emigrant ni v polni meri zavedal svojega položaja. Prišel je na tujo zemljo in mu je bila brez dvoma prva nuja spoznati svet, ki si ga je po sili razmer izbral. In bilo je prav. Na prihodnost še ni bilo časa misliti. Vprašanje nasledstva, ki ga je kmalu začelo skrbeti, si je zastavil šele, ko se je sam zadržal v pristanišče Sv. Marije dobrega sveta. Šele tedaj je bilo mogoče potegniti daljšo črto in se vprašati po prihodnosti. Slovenec doma – Slovenec na tujem. In jutri? Slovenstvo – slovenstvo v Argentini – koliko časa še? Spraševati se o prihodnosti je vsekakor bistveno važno. Čemu bi služila trdna zgradba, če bi v njej, katero si je na vseh področjih gradil, kmalu nihče ne prebival? Bolje bi bilo postaviti šotor in čakati. Toda malokdo si je iz jader sešil šotor na obali in vzdrževal ladjo za skorajšnji povratek. Čolni so v pristanišču strohneli in zdomec si je sezidal varno zavetje.

Ta isti emigrant – in morda še bolj njegovi potomci –, ki je povečini preziral Argentinca oziroma domačina, je sčasoma in hkrati postal prototip Argentinca, to je, eden izmed vrhov njene zgodovinske dihotomije, ki jo je argentinski narod dolgo trpel in ne še dokončno rešil. Prvi člen dihotomije povzdiguje avtohtonost, indijansko preteklost in neko še ne povsem znano jedro Nove zemlje (teluričnost, telursko silo). Druga ostrina je svetovljanska in evropeizirana ter prevzame kulturo kot asimilacijo ali imitacijo uvoženih smernic. Kultura kot „presaditev“, kot „vzklitje odlomljene veje“ po analizi Bernarda Canal Feijóo. Zdomec se je oprijel te druge variante, ker je spoznal, da je edina, ki mu more ohraniti identiteto, ne-spojitev, drugačnost.

Slovenski emigrant je povečini bil zaveden narodnjak ter terjal od mladine spoznanje, da se je treba odločiti za slovenstvo z versko gorečnostjo, skoraj bi rekel fanatičnostjo. Več kot krst bi ji morala pomeniti ta odločitev, naj se za njo izreče s karizmo, ki bi morala ostati za vedno neizbrisna. Ta poudarek je bil na višku v '70 letih: pripadnost k slovenstvu naj bi bila mladini med 18 in 25 letom, to je tistim, ki so bili rojeni v emigraciji, vsaj toliko, kolikor jim je nujna pripadnost zunanjemu „poslovnemu argentinstvu“. Se pravi (praktično): sklepu ostati za vedno Slovenec mora nujno slediti vse ostalo, zlasti absolutno obvladanje slovenščine z vzporednim spoštovanjem in sodelovanjem pri rasti vsega slovenskega (predvsem na duhovnem področju). Obvladanje jezika mora biti le nekak zunanji izraz globlje notranje vdanosti slovenstvu. Vdanost mora biti tako močna, da je v tujem svetu trdnjava, ki vlada nad vsakim slovenskim domom. Govoriti doma slovensko, samo slovensko, brati vse slovensko, torej čutiti slovensko, samo slovensko, kar je bilo že protinaravno in dišalo po posiljevanju duha.

Na stotine mladih Slovencev-Argentincev je sprejemalo nauke ter se izrekalo za slovenstvo ali za argentinstvo ali za vse mogoče različne odtenke teh dveh inačic. Iz redkih anket in testov iz dobe pred 20, 30 40 leti moremo sklepati, da je zavzetost za tako pojmovano slovenstvo upadalo in se uresničevalo res samo pri izbranih ljudeh. Po drugi strani pa se je nekoliko drugačna zavest pripadnosti slovenskemu poreklu širila skoraj vzporedno z biološkim narastkom. Novih emigracijskih kontingentov seveda nikdar ni bilo. Upoštevaajoč ta dejstva je marsikdo podvomil o razvojnih možnostih slovenske skupnosti, napovedoval skorajšnji konec slovenstva v Argentini, ugotavljal zadnje vzdihne slovenskega ustvarjalnega duha izven Slovenije. K temi se bom še povrnil, zdaj se obrnem k idealom, ki jih je nudila slovenska emigracijska skupnost.

* * *

Poglavje zase je vprašanje idealizma, o katerem je bilo mnogo pisanega s kulturnega, verskega, filozofskega, političnega in še kakšnega vidika. Idealizem, kakršnega so skušali pionirji vcepljati v mladino, je bil precej svojevrsten. Vprašanje je sicer eno: Kje je srčika slovenskega emigrantskega problema? Ali je to nazorsko vprašanje? Potemtakem je slovenska skupnost – in posamezniki – bila dosledna z lastnimi principi. Razvejano versko življenje je v tem smislu zadosten dokaz nazorske nekompromisnosti z materialističnim nazorom. Ali je to politično vprašanje? Politiki so vedno govorili o bližajoči se možnosti, ko bodo morali emigrantje priskočiti na pomoč ureditvi Slovenije. Že samo to dejstvo, oziroma možnost je strankam zadostovala, da so naprej gojili tradicionalno politično življenje, a brez ljudske podpore, zato je bilo tudi logično, da so ob koncu osmega desetletja dejansko izginile. Strankarski listi, ki so hoteli zastopati zdomeca ter ga informirati, so čestokrat pozabljali pomembnejše vrednote v prid iluzoričnih interesov. Sicer pa so v emigraciji rojeni Slovenci poskusu povezovanja slovenstva z nujnim politično-strankarskim delovanjem kmalu odvzeli vrednost.

Upravičeno je torej bilo „kompromisarsko“ stališče večine mladih, ki so zavedno ostali Slovenci, in ne da bi svoj zgodovinski izvor zanikali, pretrgali s problematiko pretekle zgodovine. Brez vodilnih protagonistov tragičnega obdobja naše zgodovine je bilo mogoče tesneje navezati in ustvariti današnje stike z matično domovino. Pomoč diplomatskega predstavništva, zastopstvo za nazorsko emigracijo, sodelovanje v matičnih in zdomskih publikacijah, kulturna izmenjava, izmenjava izkušenj, idej, obiskov študentov, gostovanje iz matice itd.

Slovenstvo je vrednota, ki mora temeljiti na bistvenih vrednotah kot so: svoboda, kultura, vera, narodna zavest in ne na trenutnih zgodovinskih interpretacijah, katerih veljavnost so imenovane generacije relativizirale ter zreducirale na zgodovinska dejstva, ki so povzročila prelomnico v slovenskem narodu. Ta zgodovinska dejstva so tako tudi zadobila pristnejšo pričevanjsko vlogo brez

osebnih ali strankarskih zadržanj. Kar zadeva to kulturno pove-zovanje v zdomstvu rojenih Slovencev z matično domovino ni šlo proti načelom emigrantov. Emigrantski pionirji niso od vsega početka zamerili svojim sinovim, če so ti obiskovali Slovenijo, zamerili so edinole svojim sovrstnikom, katerim so očitali ne-načelnost in obubožanje njihovih idealov.

Današnji „zdomec“ starejši ali mlajši, se vsekakor ne smatra več za emigranta, še manj za zdomca. Doba več kot petdesetih let vsekakor opravi svoje. V 60 letih je neki publicist v emi-graciji napovedoval, kako se bodo zemljepisne razdalje zmanj-ševale in kako se bodo tudi razlike razblinjevale brez velikih sunkov. Zavest izvora je danes mnogo bolj idealizirana, kakor je bila v začetkih naselitve emigrantov. Fizična konstitucija, bar-ve oči, in še celo jezik niso izključujoči znak pripadnosti nekemu narodu. Najrazličnejši priimki španskih, italijanskih, indijanskih ali židovskih korenin in njih nositelji so pristni Slovenci in mnogi od njih so se tudi za vedno nastalili v slovenski zemlji.

Dvojnost, ki so jo čutili zlasti mladi ljudje zaradi pripadnosti argentinski in slovenski domovini, se je v zadnjih letih spojila v višjo stopnjo. Zato tudi današnji slovenski-argentinski človek vstopa v XXI. stoletje s prizanesljivostjo do samega sebe in do bližnjega, iz njiju pa raste občutje zvestobe do vseh sodelavcev in prijateljev. XXI. stoletje je v tem smislu uvod v oblikovanje novega rodu, podobnega idealom in temeljem srednjeveškega viteštva – duhovnega plemstva, ki je prisotno, pa naj si bodo socialni polo-žaji človeka višji ali nižji.

Iz tako pojmovanega slovenstva in njegovega poslanstva, ki ni nujno vezan na raso, običaje ali celo jezik – čeprav je ta pogla-vitni združevalni dejavnik, najpotrebnejši, neobhodni zaznamo-valec narodnega značaja –, nujno raste ljubezen do posvečene službe tako umevanemu slovenstvu. Rastlo bo pa tudi v popol-nost, ki bo vedno bolj neskončna – pravi odmev tistega, kar mora slovenstvo pomeniti v družbi vsega človeštva.

* * *

Predno se je razblinila zadnja dnevna svetloba, so bila v mest-nem središču že zasedena vsa parkirišča. Restavracije so bile na-bito polne, različni naloženi z raznovrstnimi mesnimi kosi, strune kitar so se pospešeno obrabljale v otožnih in veselih poslovnih melodijah. Izložbe z markizami in napisi so še bolj kričeče kot kdajkoli oznanjale svojo zadirčno razpoložljivost. V Floresu so kljub temu, da že ni bilo več v navadi, kar prezgodaj začeli z bengaličnim ognjem in s pokanjem petard. V pristanišču so bile vse ladje praznično razsvetljene in proti Boki (ustju Riačuela) je zaigrala harmonika. Ljudje so preplavili poti in sledili stotim razkošno oblečenim komparzom. Tisočbarvna množica se je po-mikala v parku Lezama in se izlivala v en sam praznični smeh. Tudi po drugih mestih in na deželi so bila podobna praznovanja. Ni bilo nikogar, ki ne bi znal doživljati čudovitega pričakovanja in izrednega dogodka.

Buenosaireško kulturno središče je že od nekdaj bilo odprto svetovni umetnosti. Slovenska skupnost pa se je v zadnjih dvajsetih letih dokončno prebila iz zaprtosti, nepovezanosti z drugimi slovenskimi kulturnimi središči, sterilnosti in akademskosti ter presegla kratkosežne potrebe tiste znanosti, ki ne potrebuje niti stika s svetom v živi ali pisani besedi, saj jo nič ne more omajati v njeni samozadovoljnosti. Res je Buenos Aires postal pred petdesetimi leti „tretji véliki in pomembni kompleks sodobne slovenske književnosti“, kakor ga je 1972. leta označil Jože Pogajnik (Slovensko zamejsko in zdómsko slovstvo, str. 40) ali kot druga Ljubljana (Rebula), toda je bil še prvotni zdómski sunek, ki se je kmalu v šestdesetih letih počasi, a vztrajno spreminjal v izvirne izrazne vzgibe nove bivanjske stvarnosti.

S pomočjo nekaterih buenosaireških in inozemskih privatnikov in ustanov je nastala vrsta umetnikov in kritikov, ki so se resno in znanstveno spraševali o temeljnih vprašanih umetnosti in kulture. Umetnostna dejavnost je dosegla zavidljivo raven. Izredno pomembna je tudi pokroviteljska vloga Kulturne akcije, ki je kot slovenska ustanova dobila priznanje tudi pri drugih narodih. Pobuda, da bi prav Slovenska kulturna akcija začela prebijati led, je prišla predvsem iz ne-argentinskih krogov, ki so v buenosaireškem središču videli pomemben potencial izvirne slovenske kulturne dejavnosti. SKA, ki ni bila nikoli politično angažirana in torej ni predstavljala nevarnosti za režim, ampak samo drugačnost, pluralizem v kulturi, ki je priznavala avantgardo v umetnosti in jo pospeševala, iskala in našla že tudi nove poti v prozi in poeziji, ker se je zavedala mrtvila, v katero je bila usmerjena, je prav ob vstopu v tretje tisočletje postala zopet eden slovenskih centrov, oplojenih po stiku s tujo kulturo, posrednica le-te narodu iz matice, ki je po svojih kulturnikih obravnaval iste probleme, čeprav z drugačnega stališča, ki pa je bilo dosti sorodnejše izseljenskem, kot pred petdesetimi leti. Začelo se je medsebojno primerjanje, dopolnjevanje, izpopolnjevanje, kritični spopadi v reviziji svobodne umetnosti, razpravljanje o angažiranosti domače in emigracijske kulture, vraščanje pridobljenih in izkušenih vrednot emigracije v narodno telo.

* * *

Pozabljamo, a praznovanje v parku Lezama se stopnjuje; vsi glasovi so se že zlili v eno samo vpitje ljudstva, ki je križalo ceste, sedelo na asfaltu, razprostrlo po pločnikih svoje kričече in neslišne razgovore. Poki petard in raztrelitev tisočbarvnih bengaličnih ognjev na trgih, klubih, župnijah in šolah so naredili iz Buenos Airesa eno samo predirljivo vreščanje z visoko mavrično avreolo.

* * *

Generacije, ki so se rodile izven matičnega ozemlja ter imele petdeset ali manj let in bile narodnostno problematizirane, a ne izseljene, odtujene, izkoreninjene ali zdómske, so se že od vsega

početka spraševale o lastni narodni identiteti. Seveda so še danes v letu 2000 izjemni slučaji, ki terjajo velike politične spremembe v matični domovini in iščejo obračun z nekdanjimi voditelji, da bi oživelih desetisoče žrtev, katerim spomeniki in priznanje, ki ga jim je pred kratkim dala domovina, ni zadostovalo. To dejstvo je kmalu vzbudilo v manj prizadetih ljudeh ali takih, ki so znali prebrsti nebitvene razlike, nekakšen pritažen srd proti ljudem, ki tako močno potrebujejo zgodovino, da bi našli prostor, ljudem, ki niso sposobni, da bi se otrsli zgodovine in zaživelih. Tako vzdušje je mnogo let prevladovalo v buenosaireški slovenski skupnosti in v drugih slovenskih krogih predvsem tudi v Sloveniji sami, ki je destletja skušala prezreti njihovo dejavnost. Vprašanje narodne identitete je v kulturno odprtih emigracijskih slovenskih krogih in s pragmatičnim gledanjem na razna vprašanja postalo predvsem teoretski problem. Ozko začrtane premise, ki so jih postavili emigranti svojim otrokom, so se razširile zaradi širših pogledov na svet in s časom so tudi posegle v bolj stvarno gledanje. Vzemimo primer značilnega silogističnega sklepanja, ki bi se nekako tako glasil: „Sinovi slovenskih staršev so Slovenci. Jaz sem sin slovenskih staršev. Torej jaz sem Slovenec.“

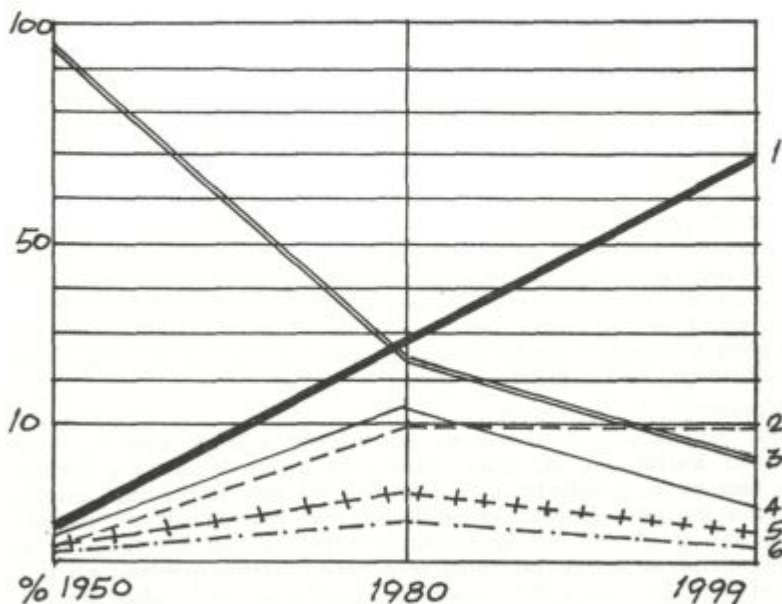
Ko govorimo o narodni identiteti, je potrebno razlikovati dve poglavitni komponenti: biološki in kulturni, ki se dasta razmejit, le da biološka ni pogojena, medtem ko je kulturna pogojena od zgodovine. Prva in druga premisa sta biološki in zaključek nujno mora izhajati iz njiju, vendar pri kulturni in zgodovinski ali nazorski, ki iz nje izhaja, zahteva človekovo zavestno odločitev: Slovenec sem, ker se čutim Slovenca, ker je bilo moje življenje, moja vzgoja, moj jezik, zadržanje v bistvenih vprašanjih v skladu z večino v matici. Emigracija si ne more dovoljevati novih načinov opredelitve narodne zavesti in pripadnosti.

Pred dvajsetimi leti je bila izpeljana anketa, s katero je avtor skušal pokazati možnosti ohranitve v zvezi z uporabljanjem slovenskega jezika v družinskem pogovoru. Današnji rezultati samo potrjujejo takratno nakazovanje bližnje prihodnosti.

Na podlagi ankete o zakoncih in njenega pogovora in običajne jezikovne uporabe slovenščine in španščine v njunih odnosih z otroki moremo izvajati zanimive sklepe. Anketa je bila pripravljena za zakonce, od katerih je vsaj eden izmed njiju Slovenec ali Slovenec, rojen v Argentini. Anketa je bila pripravljena za vsa slovenska buenosaireška središča in sicer upoštevali tiste, ki občasno prihajajo na slovenske prireditve. Za anketo iz 1980 je bilo upoštevanih 164 parov v starosti od 20 do 45 leta.

Manj konfliktno psihološko perspektivo imajo današnji osnovnošolci in srednješolci. Na podlagi večletne učiteljske izkušnje moremo reči, da so otroci rojeni v obdobju 1965-1975 najbolj kritično doživljali psihološko razdvojenost. Problematisirana generacija je v osebnem premisleku iskala predvsem uveljavljanje v argentinski skupnosti, čeprav je za sabo vlekla težo naukov

v Sloveniji rojenih ljudi, ki so skušali tok ali odlivanje slovenskih sil ustaviti. Ta današnja srednja generacija in mladina je po večletnem nihanju ali menjala jezik ali pa skušala ohraniti zavest slovenskega porekla. Vsekakor pa je bil njihov mladostni spoprijem z dvema svetovoma težaven. K že rezerviranemu in tenkočutnemu značaju Slovencev je bilo treba dodati še komaj zadovoljivo obvladanje kasteljanščine. Zato so se ti mladostniki vsa leta njihovega vzgajanja trudili, da bi postali „normalni“ Argentinci. Najprej so se uveljavljali v športu ter želi izredne uspehe. V srednjih šolah, kjer število Slovencev ni presegalo 10% vseh študentov, so na športnih tekmovanjih šteli s polovico nagradencev; vzporedno je seveda upadala študijska raven. Druga generacija v Argentini rojenih Slovencev pa že ni več čutila razdvojenosti ter je mogla nekonfliktivno živeti iz obeh kultur. Zanimivo je, da se o teh problemih razpravlja šele zadnji dve desetletji, prej je bila problematika komaj nakazana.

- 1 - Mešani zakon z medsebojnim pogovorom v kasteljanščini.
- 2 - Slov. družina; zakonca uporabljata kasteljanščino. Z otroki govorita slovensko.
- 3 - Družina s slovenskim pogovornim jezikom.
- 4 - Slov. družina z mešanim pogovornim jezikom. Otroci govorijo slovensko.
- 5 - Mešani zakon. Otroke učita slovensko.
- 6 - Zakonca govorita slovensko in špansko, z otroki izključno špansko.

Izseljevanje je bilo eden izmed poglavitnih socialnih, gospodarskih in političnih problemov Slovencev, ki se mu pa ni posvečalo dosti pažnje, ker se je z njim bavila Rafaelova družba, ki je bila cerkvena ustanova, sedaj pa SIM (Slovenska izseljenska matica), ki le prevečkrat zaide v politično tendencioznost. V več valovih izseljevanja, ki so zajeli Slovenijo, se je izselilo ogromno ljudi vseh slojev prebivalstva. Pred drugo svetovno vojno jih je v ZDA živelo kakšnih 250.000, 25.000 v Argentini, 20.000 v drugih državah Južne Amerike, 6.000 v Kanadi in 16.000 v Egiptu, Avstraliji in drugih neevropskih državah. Gole številke nam kažejo mrtvo vrednost, ne pa tudi duhovnega in ekonomskega potenciala izseljencev. Ob tolikšnjem številu izseljencev je bilo v Sloveniji vedno precej informacij o zemljepisnih in družbenih razmerah v novi domovini. Med znanstvenimi in poljudnoznanstvenimi spisi moramo posebej omeniti pionirsko delo o severno-ameriških Indijancih Friderika Barage in Franca Pirca, brošuro Antona Fistra o značaju Američanov. Z družboslovnimi raziskavami sta se pred drugo svetovno vojno in nekaj let pozneje ukvarjala še Louis Adamič v ZDA in Ivan Benigar v Argentini. Vendar ni naš namen govoriti o nekdanjem obzorju Slovencev na področju neevropskih kultur, temveč o stiku med kulturami, ki privede do medsebojnega oplajanja. Težko bo dognati, kakšen je utegnil biti kulturni vpliv na ljudstva, s katerimi so se Slovenci srečavali, zato pa je lažje spregovoriti o raznovrstnem vplivanju nekaterih zunanjevropskih kultur na zavest in morda življenje Slovencev. V tem zadnjem smislu so Slovenci v ZDA naredili mnogo več kot Slovenci v Argentini. Govorimo namreč o uveljavljanju in priznanju Slovencev, o njihovem posegu v življenje naroda, med katerim živijo. Zdi se, da anglosaški element hitreje asimilira ali pa pusti uveljaviti se slovanskemu, kakor pa latinski element, ki prevladuje v Južni Ameriki. Morda vpliva tudi sorodnost, podobnost kultur, iz česar moremo sklepati, da se asimilacija vrši počasneje, če so razlike večje.

Vprašanje, ki se zastavlja, ni več, koliko časa se bomo ohranili, ampak kaj, koliko in na kakšen način bomo doprinesli narodni kulturi doma, prav tako narodu, med katerim živimo; s tem pa ni poudarjena ne superiornost ne inferiornost, ampak samo dolžnost človeka do človeka, čut pravičnosti do naroda, ki nas je sprejel. V Argentini je slovenski človek začel resno premišljevati o teh možnostih šele pred kakimi desetimi ali petnajstimi leti ter rodil tehtne sociološke in psihološke študije, prevajal neslovenske avtorje. Pravitako se je še pred kratkim začelo temeljito proučevanje zgodovine naseljevanja, uveljavljanja na argentinskih kulturnih področjih ter neprizadeto in deideologizirano znanstveno razpravljanje slovenske zgodovine XX. stoletja. V tem smislu je pomenilo korak naprej študijsko sodelovanje matičnih ustanov z raznimi slovensko-argentinskimi ustanovami in posamezniki.

Mnogokrat se sprašujemo, kaj naj Slovenci v svetu kvalitetnega prispevamo k celotni slovenski kulturi. Živimo v posebnih okoli-

Ičinah, stalno živimo ob drugem narodu, čutimo tudi močnejši vpliv drugega kulturnega prostora – v negativnem in pozitivnem smislu –, vendar vsak del slovenske kulture nastaja v posebnem okolju. Gojiti sentimentalnost se pravi predati se neizogibnemu samouničevanju, od katerega bo le argentinski narod malo dobil. Začrtati si dolgoročno nalogo, pri kateri generacija za generacijo gradi, kar je samo na sebi vredno, je lastnost redkih in pogumnih človeških skupin. Odgovor na zastavljeno vprašanje pravzaprav ni težak. Tako kot za Slovence v svetu bi se mogli spraševati o vlogi slovenskega naroda v svetovni zgodovini. Odgovarjati moremo za preteklost, morda dovolj objektivno tudi za sedanjost, vprašanje pa je o vlogi za prihodnost. Prijatelj T. mi je nekdan kot izvedenec v statistični matematiki govoril o verjetnosti in možnosti in gotovosti. Razlagal je, da če bi ljudje živeli neomejeno dolgo, bi doživeli enako dobrega in slabega; bogataš bi postal revež, pa spet bogataš in tako naprej. Izid moremo napovedati pri zelo velikem številu dozdevno enakih poskusov: vsak mogoč izid je zastopan z enakim deležem. Vendar pri posameznem poskusu – in zgodovina ni ciklično presnavljanje eni in istega – je „naključje“ povezano z možnostjo proste odločitve človeka in človeških skupin. Življenje torej je samo na sebi dobrina, do katere ne smemo biti indiferentni. Živeti pa pomeni vplivati na stvarnost, jo spreminjati. Dejstvo bivanja Slovencev v svetu je vsekakor pomembno za glavnino slovenskega naroda in za svet, v katerem eksistirajo.

* * *

Komaj smo spregovorili o verskem vprašanju. Cerkev ima zagotovljeno neminljivo trajnost – seveda je to dejstvo vere – in njeno bistvo ni v številu vernikov ne v njeni časovni obliki, temveč v Kristusovi neprenehni navzočnosti med ljudmi. Kakor v času naseljevanja in emigracije, imajo tako tudi danes duhovniki v oddaljenih udih narodnega telesa pomembno vlogo v življenju slovenskega naroda.

Tenkočutnost slovenskega človeka je zapustila neuhojene poti gorskih krajev ter pridobila odprtost ravnine. Res je, da imata vsaka širina in vsako podnebje svoj čar in hkrati odčaranje in ovire. Slovenski narodni del je daleč od svojega prvotnega središča vzgojil novo doživljanje absolutnega. Slovenec je kot homo religiosus globoko zaživel misterije in prišel v stanje, ki mu je spet omogočalo doživljati vero tudi čustveno, s pomočjo čustev in s posredovanjem umetnosti. Zanj se je nehal Nesmisel življenja, ker je zgradil svojo bivanjsko stavbo na pametnem Nesmislu, ki se ne skrči na upanje v božično loterijo, na obilo „pan dulce“, na zgolj družinsko srečanje, na sladko cingljanje kristalov v za praznike pomirjenem domu, temveč dovajuje otroško zaupljivost in ne preprečuje sanjati o tistem, kar je bilo nekoč.

Glavna vrata vseh cerkva so bila nastezaj odprta za prvo mašo tretjega tisočletja. V cerkvi Marije Pomočnice je izseljenski škof sklenil liturgijo ob enih zjutraj prvega dne tretjega tisočletja.

Sveta noč je še ohranjala napev in besedilo, toda besede so bile brez robov, odtenkov in priokusa: bile so slovenske, toda iz njih ni zvenela trdota, domotožje, onemoglost, zapuščenost, negotovost, dvojnost. Bile so besede zahvale človeka Bogu, ki je na začetku tretjega tisočletja našel svoj prostor pod soncem in ki je zahvaljeval Novorojenega zanj. Ostal je človek, po otroško nerodno se je hotel približati Njemu, katerega je priznaval za začetek in konec, tako zanj kakor za vse njegovo potomstvo.

Kakor da bi jih sam izvajal, so mi še sveže mašnikove besede, ki je bolj trdil kot prosil v molitvi:

„Gospod, še smo Tvoji, čeprav smo kot piščeta izpod kokljine peruti odleteli v daljo. Če se nas zaradi naše drugačnosti ne usmiliš, usmili se nas zaradi dolge poti, ki smo jo morali prehoditi, zaradi naše trdoglavosti, zaradi naše enkratnosti na zemlji.“

Bliski bengaličnega ognja in grmenje objestnih petard ne motijo naše molitve. „Hvala Ti za to jutro v tretjem tisočletju!“

KOPIVKE

Objubil si.

Vtaknil si nos v tujo hišo. Ne smeš se pritoževati, ako so ti naložili delo v tuji škofiji. Privoščil si si sprehod po Viña del mar. Tako te je zaneslo na sama vrata dr. Franulića. Seveda, prijatelja sta. Prijateljstvo pa ne le združuje, marveč tudi obvezuje.

Imel si sebični namen, da bi se malo odpočil in razvedril v prijetnem razgovoru s prijateljem. Hotel si se z njim okoristiti. Pa si ga našel v stanju, ko je on potreboval tebe. Sprejel te je kot angela z neba, ki ga boš rešil v hudi stiski.

Njegov najboljši prijatelj, profesor na univerzi v mestu Valdivia, s katerim se poznata že iz Zagreba, je nevarno bolan. Še ta teden ga morajo operirati, če mu hočejo rešiti oko ali celo življenje. Operacija je zelo nevarna.

Mesto Viña del mar je bilo polno sonca. Topli sončni žarki so privabljali vsak dan več cvetk na površje prebujajoče se zemlje po vrtovih in parkih. Imelo te je, da bi ostal tamkaj nekaj dni in se nekoliko oddahnil od preobilnega dela. Pa si bil toliko moža in duhovnika, da si se odpovedal osebni ugodju in še tisti večer pohitel proti jugu. Sinoči je bilo to, le dobrih dvanajst ur je od tega. Celo noč je pod tabo klopotalo in škripalo železno kolesje, vse okoli tebe pa so se prerivali prodajalci in na vso moč kričali, da so sproti prepodili vsak spanec s tvojih trepalnic. Ko si pred pol ure stopil na postajo Perquenco, te je namesto sonca pozdravilo deževno neurje.

Takšne misli roje po glavi župnika, ko v zgodnjem jutru srka iz skodelice vročo kavo.

„Prišel sem s pota in moram spet na pot. Še danes do sredi popoldneva moram prispeti do mesta Valdivia.

Gospodinja mu pretrga misel: „Neobrit si, zmučen in zaspán. Zunaj veter brije in dež lije kakor iz škafa. Kam boš hodil! Prespi eno noč doma! Do jutri se bo verjetno tudi vreme zjasnilo. Spočit boš in boš z lahkoto zadevo uredil. V takšnem osebni stanju in v tem neurju pa se je bati, da ne boš rešil prijatelja, temveč le samega sebe izpostavil smrtni nevarnosti.

Skoro tristo kilometrov voziti v takšnem neurju je še za spočitega šoferja zelo tvegano.“

„Lepo je, da skrbiš za svojega župnika. Priznam tudi, da je vse to res, kar si povedala. Na nekaj pa le nisi pomislila. Profesorja bodo morda operirali že danes zvečer, vsekakor pa jutri zgodaj. Moram se srečati z njim čimprej. Ako bi pod operacijskim nožem izdihnil in bi po moji krivdi ne prejel zakramentov in verske tolažbe, bi me ta zavest morila morda leta in leta. Četudi je malo tvegano, mi daje zaupanje prepričanje, da bo Bog tokrat mojemu angelu varuhu posebej naročil, naj me skozi vse vetrove, nalive, bliske in grome varno spremlja. Pol ure bom zadremal. Medtem mi pripravi malo prigrizka, da bo vsaj odnotraj prihajala toplota, ako bo odzunaj pritiskal mraz.“

* * *

Po polurni dremavici se je župnik kar svežega počutil. Piš vetra in neprestani nalivi pa so mu svežino stalno obnavljali. V mestu Temuco je le bencina prilil in nemudoma pohitel dalje. Nemir, da bi utegnil prispeti prepozno, ga je z nevzdržno silo poganjal skozi neurje. Ko se je po ovinkih pričel dvigati v lastarijske višine in mu je pogosto eno ali drugo kolo bútnilo v pregloboko jamo, je angela varuha najbolj to prosil, da mu vzdržuje dovolj zraka v kolesih in ohranja močno privite vse vijake. Zares ne bi rad v samotnih predelih gozda pokleknil v globoko lužo na cesti in zamenjal onesposobljeno kolo z edinim zdravim, ki ga je imel v rezervi.

Kljub jamasti cesti je prehiteval tovornjake pa tudi avte in avtobuse. Spričo takšnega včasih naravnost predrznega prehitevanja bi ga neki tovornjak skoro pripravil ob avto in življenje. Ko je namreč že stopil v nevarno ožino med tovornjakom in skalovito steno, je tovornjak nepričakovano pričel zavijati na levo. Očividno je tovornjakov šofer malo zadremal in ni zaznal znaka za prehitevanje. Župnik se je rešil le s tem, da je v trenutku dal vso moč motorju, ki ga je tako še v zadnji polsekundi rešil iz nevarnega objema skal in tovornjaka.

Ta posrečeni skok iz objema smrti ga je končno toliko spame-toval, da vnaprej ni več tako divjal po mlakužah in jamah zane-marjene ceste. Kakor je rekla gospodinja: ne boš rešil profesorja, marveč samega sebe potisnil preko robu življenja, je pomislil.

Zdaj se je njegovim očem odprla priroda na levi in desni. Menda še pravočasno, da je mogel uživati najlepši in istočasno najbolj divji del lastarijskih višin. Večstoletna drevesa vsenaokoli so pod pritiskom vetra ječala, se zvijala in stresala s sebe vodno bogastvo, ki si je že utrla pot do najnižjih vej. Spričo visokih košatih dreves, ki so z obeh strani zastirala cesto, se je sredi dneva kar strmilo. Človek bi mislil, da v tej samotni grozotnosti razen

v tovornjakih in avtomobilih ne bo žive duše. Pa se je potniku naenkrat zazdelo, da čuje neke klice.

“Kopivke! Kopivke! šopek kopivk 50 pesov!”

Verjetno so se že poprej pojavljali ob potu podobni prodajalci, pa jih zaradi brzine avta niti ni opazil in ne slišal njihovih klicev. Zdaj pa so se vrstili vsaj na vsakih sto korakov moški in ženske in ponujali svojo lepo róbo. Še vedno željan, da bi čimprej prišel do profesorja, je hitel mimo teh prodajalcev in jim nesramno metal blato pred noge ter jih škropil z umazano vodo. Končno pa ga je le obvladala radovednost, da bi od blizu pogledal, kakšni so ti šopki. Ko se je že odločil, da se bo ustavil, je opazil nedaleč ob cesti čepečo starko, ki je onemoglo dvigala šopek proti njemu. Njena onemoglost in otožna prošnja sta ga premagali. Ustavil je avto in kupil šopek. Njena obleka in ves zunanji izraz sta ga prepričala, da je pristna zastopnica nekdanjega naroda Mapuche. To pot ni imel časa, da bi kaj več povpraševal. Pač pa je sklenil, da bo njeno družino nazaj grede obiskal. Vprašal jo je, kje stanuje in kakšen priimek nosi po svojem možu. „Quilopan“, je rekla. Ime je preveč znano iz zgodovine prejšnjega stoletja, da bi ga mogel pozabiti. Ogledal pa si je dobro stezo, ki zavije s ceste proti njeni hiši, da bi se nazaj grede ob času znašel.

Naslednji dan je, po dobro opravljeni duhovniški nalogi, zmerneje vozil. Veselje se je vselilo v njegovo dušo. Vse je pelo v njem. Nalivi, ki so zdaj pa zdaj zalili stekla njegovega avta, so mu bili vesela družba v samotni narave.

Ko se je pričel vzpenjati proti lastarijskim višinam, se je vse naokoli vse bolj mračilo, zlasti ko se je znašel pod veliko košatih stoletnih dreves. Začelo ga je skrbeti, kako bo v tem podnevnem mraku opazil tisto stezo ob potu, po kateri se pride do družine Quilopan. Ves v teh skrbih opazi, da se nekaj svetlika nedaleč pred njim. In kar naenkrat je bilo, kakor da bi stopil v popolnoma drugi svet: za njim še mrak, pred njim čista svetloba belega dne, nad njim jasno nebo, sredi katerega žari sonce, ki s svojimi žarki objema tisto okroglo svetlo jáso, katera ima v premeru ne mnogo več kot dvesto metrov. Ob okrogli svetli odprtini pa so vse od zemlje pa do kakšnih petsto metrov višine nanizani oblaki in oblački, nekateri svetlejši, drugi temnejši, posamezni naravnost črni. Prerivajo se sem in tja, gori in doli, zaganjajo se drug v drugega, prekopicavajo se drug preko drugega, najvišji pa izginjajo v jasnini. Veliko sem videl v življenju, kaj taknega pa še ne, si potnik misli. Ves prevzet ob tem prizoru ustavi avto in tako k sreči še pravočasno opazi tisti paróbek, ob katerem zavije s ceste steza, ki vodi do družine Quilopan.

Avto je pustil kar ob cesti. Mislil je le pozdraviti družino

in pogledati, kje rastejo tako lepe kopivke, kakršne mu je tista simpatična starka prejšnji dan prodala. Pa je napravil svoj račun brez krčmarja.

Moral je priti čisto do hiše, da jo je opazil. Verjetno je niti tedaj ne bi, ako ne bi psi zavohali tujo kri in jo skušali s svojim neugnanim lajanjem prepoditi. Koča je namreč skrita med drevesi in vsa zavita med plezalke, med katerimi so na odličnem mestu prav kopivke.

Vsi štirje prebivalci te kočje so stali pred hišo in gledali proti nebesnem svodu. Izredni čar prirode jih je privabil iz hiše in jih pri priči očaral, da so nemo strmeli. Pustili so odtrgano zelenje in kopivke v hiši in prekinili s pletenjem šopkov. Obisk tujca jim je bil v tistem trenutku vse drugo kot zaželen. Zato so na njegov pozdrav le suho odzdravili in mu ponudili stol. Tudi zase so prinesli razna sedala iz kočje, sedli nanje in se brez besede zazrli srepe v nebo. Podobni prizor, kakor se danes dnevno ponavlja povsod po naprednem modernem svetu, ko gosta potisnejo na stol ali ležalnik in vsi skoro brez besede obvisijo na televizijskem aparatu.

Čez čas pa je gospodar, starček kakšnih sedemdesetih let, le dal duška svojemu notranjemu doživljanju:

„Zmaguje! Zmaguje!“

„Kdo zmaguje?“, ga vpraša sin.

„Ali si slep? Ali ne vidiš Caupolicana, kako poganja v beg sovražno vojsko? Španci se v neredu prekopicavajo in padajo. Vidiš, tamkajle se je pojavil sam mladostni Lautaro, ki skuša vreči sovražnike v reko. Purén se z desne približuje s svojimi silami. Komu bo priskočil na pomoč? Takoj bomo videli.“

Sin je z očmi in odprtimi usti požiral očetove besede. Njegova mati pa se je naveličala poslušati in zreti v oblake. Odšla je v kočjo in nadaljevala s pletenjem šopkov. Sinova žena, ki je mešane krvi, pa je prisledla k novodošlecu in se mu v imenu vseh opravičila:

„Oprostite, da smo vas takole sprejeli! Starejši ljudje čiste mapuške rase so trdno prepričani, da se junaki njihove zgodovine še vedno pojavljajo v oblakih in se bore za samostojnost svoje zemlje, ki so jim jo španci odvzeli. Upajo celo, da bo prišel čas, ko bo narod Mapuche s pomočjo teh nevidnih junakov spet zavladal na svoji zemlji. Skušajte torej razumeti, odkod ta njegova zavzetost za junake v oblakih in njegova slepota za gosta, ki ga ima ob sebi.“

Ko so se kmalu razblinili oblaki in je vsenaokoli zasijalo toplo sonce, je gospodar Quilopan spet stopil na trdna tla in se z vso mapučko skrbnostjo posvetil gostu. Povedel ga je v kočjo in ga posadil na nizko pručico ob tlečem polenju. Bil je priprav-

ljen dan in noč govoriti o zgodovini svojega rodu, ki jo je kot človek, zakoreninjen v tradiciji, precej dobro poznal.

Duhovniku se je mudilo. Zato ni hotel vseprek spraševati, marveč se je hotel omejiti le na eno točko: na kopivko. Kaj pomeni za njihov rod kopivka, je hotel vedeti.

Gospodar se je zamislil, pogledal na kup kopivk ob sebi, nato pa dvignil svoj pogled proti strehi, vsej prepojeni od dima, ki nenehoma izhaja iz tlečih ali gorečih polen sredi celotnega prostora pod streho, in je z napol priprtimi trepalnicami pričel:

„Pred davnimi leti so imeli gozdovi indijanske rase Mapuche žalostno podobo. Manjkal jim je okras: ni bilo še kopivk. Praviijo, da je bilo tako vse do tedaj, ko je že izginil s površja zemlje strašni poglavar Purén, ki je bil gospodar vélikega dela Nahuelbuta.² Točnega datuma pa nihče ne ve. Le to vedo povedati, da je bilo davno, to je vse.

Purén je bil neukrotljiv in krut gverilec in takšen je bil ves njegov rod. Celó ženske so bile krute in so naravnost uživale, ko so vpríčo njih žrtvovali pogumne ujetnike.

Purén je imel hčerko, ki je bila najlepše deklé med vse-mi planinkami. Ker jo je smatral za tako dražestno kot sámó Nahuelbutó, jo je oče imenoval Caremávida.³ Zelo rad jo je imel, tako kot le Mapuche zna rad imeti svoje otroke.

še lepše kot njen obraz je bilo njeno srce in mehko také kot gnezdece čilske sinice.

Mladenka je zelo trpela zaradi vojne in še bolj zaradi nasiine smrti ujetnikov. Njeno srce je napolnjevala žalost, njen obraz pa so pokrivalé solze, kakor rosa pokriva cvetlice po vrto-vih.

Da ne bi gledala tega trpljenja, je hodila v gozd, mu pri-povedovala svoje tegobe in lajšala svoje srce ob zvokih curlja-jočih gorskih potočkov in prepevanju ptičkov, ki so skakljali z vejice na vejico.

Njen oče je to opazil. Sprva takšno obnašanje Caremávide ni smatral za tako važno zadevo. Kmalu pa je postal pozoren in zaskrbljen. Karal jo je in ji nalagal stroge kazni. Prepričeval jo je, da pillan⁴ hoče vojno.

Ona ni poslušala očeta, ker je v svoji duši neprestano slišala glas Neguenechena,⁵ ki ji je govoril, da On ne mara vojne med njegovimi sinovi Mapuche.⁶

Ker je videl, da se ni nič spremenila, jo je oče naravnost zasovražil. Ona pa je zato postala bolj plaha kot pudú⁷ na od-maknjenih višinah.

Izčrpana od notranje bóli je ure in ure ždela v polmraku gozda. Ptice so ji sédale na roko in ji prepevale, da bi jo pri-pravile do smehljava. . .

Govorila je, da nikoli ne bo mogla biti srečna, češ da ji je Neguenechen dal vedeti, da bo kaznoval njenega očeta, ker poslušša glas pillana. Imela je namreč rada svojega očeta, čeprav je bil zloben in krut do nje in do ujetnikov.

Vse okoliške rodbine, ki so bile že site vseh Purenovih grozovitosti, so se zarotile proti njemu in sklenile, da ga bodo pokončale. Neke temne noči, ko je divjalo neurje vsenaokoli, so kot divje zveri pridirjali nad Purenovo naselbino in napadli s takšno silo, da napadeni niso imeli niti časa za obrambo. Pobili so vse do zadnjega in požgali vse do najmanjše bajte in kolibe.

Ko je Caremávida slišala bojni trušč in so plameni požara osvetljevali vso okolico, je razumela, da je prišla napovedana kazen Neguenechena. Planila je v jok zaradi smrti svojega očeta in zaradi uničene naselbine ter je pobegnila v gozd tresoč se od groze.

Ob gorskem potoku se je pomikala v notranjost gozda. Rada bi bila kot voda, da bi hitreje drsela vanj in bi se skrila v najbolj nedosegljivem kotičku gošče.

Končno je bila popolnoma izčrpana zaradi utrujenosti in zaradi notranje bóli. Padla je na tla ob stoletnem hrastu.

Nato... ni vedela, ali so bile sanje ali resničnost: videla je, kako se je hrast s strašnim treskom preklal na dvoje in kako je iz njegove rdečkaste sredine prihajal gverilec Mapuche, slók in mišičast, skoro popolnoma bele polti. Na čelu je nosil orlovo pero, prevezano s trarilonco.⁸

Caremávida je hotela pobegniti, pa ni mogla. Nekaj dotedaj njej nepoznanega ji ni dalo, da bi to storila.

Ko jo je mladenič opazil, je ublažil svoj obraz. Odvrigel je lok in puščice. Odlomil je svežo vejico foigue.⁹

Čeravno to, kar je čutila, ni bil strah, je vendar ponovno skušala pobegniti. Toda nekaj jo je zadrževalo kakor prikovano pred mladim gverilcem. Bledica ji je stopala na lice.

Silovita borba, ki se je odvijala v njeni notranjosti, ji je izzvala globoko omedlevico.

Bilo je dolgo, zelo dolgo...

Gorski potoček je omilil svoje žuborenje in ptice so prenehale prepevati v njeni bližini, da je ne bi prebudile.

Prenekajkrat je luna že napravila svoj nočni sprehod preko gozdov, medtem ko je Caremávida nevzdravno spala ob starem hrastu pellin...¹⁰

Nekega dne se ji je menda še v snu zazdelo, kakor da bi mali otroček jokal ob njej.

Neka nagonška sila, katere nikdar poprej ni občutila, jo je pri priči prebudila iz sna.

Motrla je otročička in razumela, da je to njen otrok.

Bil je skoro bele polti, le malo na bronasto se je sprevračala belina, prav kakor gverilec, ki je izšel iz hrasta...

Tedaj je z neskončno milino in nežnostjo zapela uspavanko:

Umantungue,¹¹ umantungue...

Le spi, le spi,

prelepi fantič.

krasni cvetič,

da te collon¹² ne preplaši...

Ko so ptičice zaznale, da se je prebudila, so ji pomagale uspavati otroka. Prav tako je gorski potoček veselejc žuborel, ko je hitel mimo... Mamici je bilo, kakor ji je pela pesmica:

Prepevaje prihaja vodica...

Z voqui¹³ in posebnimi palčicami je napravila cupulhue,¹⁴ vanj položila sinčka, si optalala sladko breme preko ramen in se tako pomikala med drevesi ter iskala divjih sadežev. Rdeče korogline okusnih jagod v zeleni travi so njen pogled vselej prav posebno oveselile.

Ko se je fantiček začel postavljati na noge, je Caremávida takoj ugotovila, da bo visok in vitek, prav kakor gverilec iz hrasta... Zato ga je imenovala Marihuenu.¹⁵

Toda, ko je videla, kako je zdrav in se močno razvija, jo je obšel strah. Bala se je namreč, da bo z leti postal krut in krvoločen kot njegov ded.

Kadar so ji ptičice prepevajoč sédale na roke in jih je ona božala ter občutila njihovo tako mehko perje, je prosila Neguenechena, naj bi bilo vedno takšno njegovo srce.

In Neguenechen je uslišal to njeno materinsko molitev.

Minila so leta. Marihuenu je že dorasel. Čeravno pa je bil veliko močnejši in krepkejši kot ona, je bilo vendar njegovo srce prav tako milosrdno in plemenito kot njeno.

Živela sta srečno v skromni kolibi, ki sta si jo napravila sredi najskrivnejšega grmovja in trnja, kakor skromne ptičice, ki tamkaj med trnjem in čermi napravljajo svoja gnezda.

Nekega dne je sin intenzivno gledal svojo mater, kakor da bi ji hotel izraziti, naj mu pomaga nekaj povedati.

„Kaj želiš, sinko?“ ga je mati vprašala z milino, ki jo le mapučka mati premore.

„Mati, tamkaj spodaj se moji bratje pobijajo. Neguenechen mi govori, naj grem in jim rečem, da naj žive v miru.“

„Pojdiva!“ mu je odgovorila, ko je spoznala v sinovih besedah svojo lastno dobroto.

Napotila sta se ob potoku z gorske višine nizdol proti nižavam. Ko sta dospela do prve obsežnejše planjave že blizu podnožja gorá, sta se ustavila in dolgo časa molčala. Videlo se jima je, da jima nekaj posebnega povzroča skrbi.

„Mati, mati...! Ne vem, česa se bojim... Zdi se mi, da me kmalu ne boš videla.“ Tako je sin prvi prekinil molk.

Ona ni odgovorila. Tudi ona je nekaj slutila. Bala se je maščevanja pillana. Obvladovala jo je neizmerna bolečina.

Brez besede sta se počasi pomikala po gozdni stezi. Prihajala sta na ozemlje purenskih zmagovalcev. Ko so se med vejevjem prikazale prve kolibe, je rekla mati: Sin, delaj le dobro... in ni se ti treba ničesar bati. Neguenechen te vodi.

Marihuenu je rekel svojim rojakom, da jim hoče delati le dobro v nadomestilo za zlo, ki ga jim je povzročal njegov ded.

Spričo njegovih iskrenih besedi in spričo njunega obnašanja so jima Mapuche verjeli, da jima dobro hočeta.

Došlec jim je rekel, naj ne rabijo več orožja za vojskovanje in ubijanje, češ da so vsi bratje medseboj, otroci istega Neguenechena. Namesto za ubijanje naj bi rabili rajši orožje za obdelovanje zemlje.

Odgovorili so mu, da ne vedo, kako naj bi rabili orožje za obdelovanje zemlje.

Marihuenu je vzel v roke sulico in z njeno konico izgrebel nekoliko zemlje, da je nastala jamica. Stopil je za pol koraka naprej in napravil isto. Tako je nadaljeval po vsej širni dolini. Za njim pa je njegova mati spuščala v vsako jamico po eno zrno semena in z boso nogo sproti vsako jamico zasula...

Prisotnost žená pri delih na polju je bila vsekakor potrebna; kajti ženo so smatrali kot simbol rodovitnosti. Ako bi bila odsotna žena, bi mati zemlja odrekla sadeže.

Pillan je bil naravnost divji, ko je iz svojih ognjenikov opazoval, kaj sta počenjala Marihuenu in njegova mati.

Mapuche so razumeli, da sta ju došleca učila nekaj zelo koristnega. Vzeli so svoje sulice in so z njimi izkopavali jamice, njihove žene pa so spuščale vanje zrno za zrnom in vsako jamico sproti zagreble.

Ko je padel mrak v dolino, je bilo nekdanje pozorišče pogostnih in strašnih bitk ubijanja spremenjeno v tiho in mirno polje, upa bodočega življenja.

Toda Caramávide se je polotila neznosna tesnoba. Zdelo se je, da jo nesreča čaka za vrati.

Zlobni pillan ni mogel več zadrževati besnosti v sebi, ko je videl, kako so Mapuche njega zapustili in se napotili za glasom Neguenechena, ki sta ga jim oznanila Marihuenu in njegova mati.

Ko se je sonce skrilo za gorami, je v notranjosti ognjenikov zadivjal strašni potres. Zdelo se je, kakor da bi vsa zemlja vzvalovila.

Odprla se je široka razpoka pod nogami Marihuenu-ja in fan-

ta enostavno požrla. Za trenutek se je odprtina zaprla, pa se je takoj še strašneje odprla.

Caremávida, vsa prestrašena, je pogledala v odprto zemeljsko žrelo. Grozno jo je spreletelo, ko je opazila svojega sina zmečkanega in razkosanega po stenah odprtine. Hotela se je spustiti v globino, da bi umrla na istem mestu s svojim sinom. Pa ni utegnila pravočasno. Ko se je namreč utešila maščevalnost pillana, se je razpoka zaprla za vedno.

Caremávida je prelivala grenke solze na zemljo, ki je pokrivala njenega sina. Jokala je dneve in dneve in nihče je ni mogel potolažiti. Ptice so tihoma sédale na njene roke. Njene solze so prepojile zemljo in se pomešale s krvjo njenega sina.

Neguenechen je tedaj rekel, da morajo kri Marihuenu-ja in solze Caremávide Mapuche vedno imeti pred očmi, da se bodo neprestano spominjali koristnih nauk, ki sta jih mati in sin v njegovem imenu razodela. Tako njuna žrtev ne bo ostala brezplodna in bo obenem onemogočeno maščevanje pillana.

Ko je nekega dne Caremávide kot navadno vsak dan objokovala na kraju nesreče smrt svojega sina, je opazila pred seboj dva nežna poganjka, ki sta pravkar prikukala iz zemlje. Takoj sta ji vzbudila izredno pozornost. Čutila je, da imata z njo neko posebno povezavo.

Poganjka sta se vsak dan večala. Ko ju je motrila, ni mogla dognati, h kakšni rastlini pripadata. Ni ju poznala. Bila sta zanj čisto nekaj novega.

Opazila je, da nista rastle nakvišku, marveč sta se nekako plazila po tleh. Kot nekoč svojega sina, ki se je cmeril tik ob njej, ju je z vso nežno ljubeznijo vzela v roke in ju prislonila na vejo drevesa. Tako je ponovno napravila vselej, ko sta se poganjka povečala in razrasla, dokler se nista sama pričela zapletati in plezati po deblih. Zelo naglo sta se razraščala.

Po nekaj tednih so se med zelenimi listi pojavili popki. Caremávido je zelo imelo, da bi čimprej videla, kakšen bo cvet, ko se bo popek odprl.

Končno so se popki odprli in pojavili so se čudoviti cvetovi, ki jih dotedaj še nihče nikoli ni videl. Kakor zamaknjena jih je Caremávida opazovala: eni rdeči, drugi beli. Ni se mogla vzdržati, da jih ne bi poljubila z istim občutjem, kot je prvič poljubila svojega sina. Zdele so se ji tako mili in nežni, kakor njegovo srce in kot je občutila svoje lastno.

Kakor je tedaj razumela, da je bilo dete poleg nje njeno dete, tako ji je bilo to pot jasno, da so rdeči cvetovi sinova kri, medtem ko so beli njene solze, ki jih preliva za sinom.

Zato je rdeča kopivka „cvet krvi“ in bela so „solze v cvet spremenjene“.

Od tedaj naprej je prelepa Araukanija prepletena z vedno temno-zelenimi plezalkami, ki zakrivajo vso odbijajočo trdoto gozda in z rdečimi ter belimi cvetovi spreminjajo vso okolico v očarujoči kras prirode.

Gozd se je razveselil, ko se je videl okrašenega s tako lepimi cvetovi in je zato ponudil svoja debela in vejevje, da se opirajo nanja in se vzpenjajo v višine. Prav tako pa tudi potoki, ki se vijejo skozi gozd, z veseljem dajejo na razpolago svoje čiste vode, da cvetovi kopivke v njih odsevajo svojo lepoto.“

Stari mož je bil očitno utrujen, ko je do kraja povedal to izredno in globoko legendo. Misli so mu bile še vedno daleč proč od vsakdanjosti. Oči nekako izgubljene. Šele čez čas so se ustavile na kopivkah nedaleč od ognja, kmalu zatem pa so z vso nežnostjo objele tiste, ki so visele raz debela dreves ob vhodu in jih je obsevalo žarko sonce po hudem neurju.

„Da, tako so sanjali naši stari in nam pripovedovali ob večernem ognju, ko smo bili še majhni. S skrivnostnim pripovedovanjem so nam razlagali, kako je nastal prvi človek in kako se je razvil naš narod.“

Kar vrelo je iz tega kmečkega modrijana čiste indijanske krvi. Očitno je hotel uporabiti priliko, da bi izrazil vse, kar ga je leta in leta peklo v duši, ko je začutil, da ima pred seboj iskrenega človeka z veliko duhovno kulturo. Bilo bi ga zanimivo še naprej poslušati. Toda duhovnik je opazil, da se kazalec bliža enajsti uri. Zato je uporabil prvo priliko, ko se je starček oddahnil in srknil mate.

Kupil je šopke in jih malo draže plačal, da bi vsaj nekoliko omilil revščino, ki se je razodevala zunaj in znotraj skromne bajtice.

Kdo je kriv, da ta nekdanj mogočni narod, ki se je prebil iz sibirskih step preko Alaske v te južne kraje, danes le še životari, zapostavljen v Čilu in Argentini? Ali je zares obsojen, da bo prej ali slej izginil in bodo le še zgodovinarji in antropologi pisali o njem, kakor danes tuintam pišejo o izginulem rodu na Ognjeni zemlji? Ali je bila ljubezen, ki jo krščanstvo oznanja, kaj ali nič upoštevana pri ravnanju s tem narodom? Vprašanja, ki jim človek ne najde zlahka odgovorov.

OPOMBE:

1. Te besede najbrž še ni v slovenskem slovarju. Izražala naj bi cvet, ki služi kot emblém indijanske rase Mapuche (izg. Mapučé) in okras njihovih gozdov. Copihue, ki je najbolj ljudski in splošni izraz za to cvetko, naj bi po raznih drugih oblikah istega imena pomenila rastlino, ki daje cvetove, rdeče kot srce. Po drugih razlagah je to onomatopoetična beseda, ki skuša izraziti zvok, ki na-

stane, če z usti cuzaš ta cvet. Spričo te razlage sem si prilastil pravico, da sem z besedo onomatopoično prenesel v slovenščino indijansko besedo copihue. Od Indijancev je vsa čilska dežela prevzela ta cvet kot narodni emblém.

2. Nahuel = tiger, futa = velik, torej velik tiger. Tomás Guevara v svoji zgodovini Čila pravi, da je bilo ime Nahuelbuta dano velikim kordiljeri razmeroma pozno, vsekakor ne pred prvo polovico devetnajstega stoletja. Poprej da se je tako imenoval le velik grič pred mestom Angol.
3. Care-mahuida, Care = zelen, nezrel, surón; Mahuida = planina, šuma. Pomeni torej: lepa kot planina pokrita z zeleno šumo.
4. Pillan (izg. piljan) so imenovali pred davnim umrle – zlasti poglavarje ali ustanovitelje kakšnega rodu –, ki so prihajali vse bolj v pozabo. Ker se jih ljudstvo praktično ni več spominjalo, so se umaknili k ognjenikom in so postali nevidni, duhovi. Niso jih imeli za bogove niti ne za hude duhove. Pač pa se jim je zdelo pametno, da si zagotove njihovo naklonjenost, s tem da so se k njim zatekali in jih pri raznih verskih obredih upoštevali.
5. Neguenechen (izg. Negenečen) je med Indijanci Mapuche najobičajnejše ime za Vrhovno bitje. Znači tisto Bitje, ki ima oblast nad ljudstvom.
6. Mapuche: mapu = zemlja, che = ljudstvo. Torej Mapuche: ljudstvo zemlje ali prvotno prebivalstvo.
7. Pudú je mala čilska srna.
8. Trarin-lonco: trarin = povezati, zvezati, lonco = glava. Pomeni torej trak, s katerim so imeli povezano glavo, zlasti poglavarji.
9. Foigue = cimet, sveto drevo, oljka miru za Mapuche.
10. Pellin (izg. peljin) je sredica noke vrste hrasta, svetlordečkaste barve in je izredno trd ter odporen les.
11. Umangtun = spati; gne ali gue končnica velelnika druge osebe ednine.
12. Collon, maska, ki so jo uporabljali pri raznih svečanostih. Bila je strahotna za pogled.
13. Voqui imenujejo razne zamotane plezalke, ki jih zaradi upogljivosti rabijo za razne posode in sploh za povezavo.
14. Cupulhue je zibelka (nosilnica), v kateri nosijo mapučke matere svoje malčke.
15. Mari-huenu: mari = deset, število, ki se rabi tudi, da se izrazi mnogo ali zelo; hucnu = zgoraj, visoko, nebes. Celotna beseda pomeni torej deset višin, t. j. zelo visoko.

DOBRO IN VREDNO

1. Ontologija nas uči, da vse kar je, vsako bitje, je tudi resnično in dobro. Biti je biti resnično in biti dobro. Bitje imenujemo nekaj, ker je; resnično je, kolikor uteleša neko misel ali zamisel, kolikor je zato spoznatno, ustvarjalnemu ali ustvarjenemu umu; dobro pa je, kolikor kot bitje predstavlja neko popolnost svoje biti ter zato more biti predmet ali smoter teženja ali ljubezni. Bitno resnično in dobro so transcendentalije, „tisti vidiki na bitju, ki niso značilni za to ali ono kategorijo ali vrsto bitij, marveč označujejo sleherno bitje, segajoč čez vse kategorije bitij“. (Janž., Fil. leks. 299; prim. Uš. X, 190; IX 162, op. 11.) Niso kakovosti ali lastnosti bitij in kadar te izraze uporabljamo, je njihova raba le nalična. Vsi trije pojmi, bitno, resnično in dobro, se krijejo, pomenijo isto pod različnimi vidiki. Stari misleci so učili, da „esse et bonum convertuntur“, lahko pa ta izrek razširimo in rečemo, da „esse et verum et bonum convertuntur“, bitno in resnično in dobro so isto.

Poleg omenjenih treh znakov bitja so stari ontologisti učili, a z manjšo gotovostjo, da je podobna značilnost bitja, kot sta resnično in dobro, tudi lepo, ki da je neki blišč tiste popolnosti bitja, ki se izraža v resničnem in dobrem, zato spoznano zbuja posebne vrste ugodje. V našem razmišljanju bomo upoštevali tudi lepo.

Tako lahko rečemo, da so resnično, dobro in lepo nekako isto in da v tem smislu velja Mahničev nauk o metafizični trojici: „Nič ne more biti dobro, kar ni resnično, nič ni lepo, kar ni resnično in dobro.“ (Ušeničnik II, 118 in sl.; PSBL II, 325). Drugo je vprašanje, kako je z obrnitvijo teh načel na našo stvarnost. To je spoznal in pripoznal A. Ušeničnik: „Načelo je resnično... a sklep... je pogrešen. Načelo velja le za transcendentalna svojstva bitja...“ (Uš. II. 298.)

A. Ušeničnik meni, da „kar so stari misleci imenovali dobro (bonum), imenujejo moderni radi vrednota (Wert). (Uš. X, 196.) Naše vprašanje je, ali res v pojmu vrednota menimo isto, kar pomeni dobro, če pa ni tako, če se vsaj v natančni rabi oba izraza ne krijeta, kakšno je tedaj razmerje med dobrim in vrednim. Ker med vrednote navadno štejemo tudi resnico (pa seveda lepoto in še kaj), že zato pač ne moremo istovetiti dobrega z vrednim. Tako istovetenje ne bi bilo upravičeno že samo zato, ker je dobro

v korenini, v bitju, isto ko resnično in lepo. Zato mislimo, da je razmerje med dobrim in vrednim drugačno, ne čista istovetnost. Ker umevamo navadno tudi resnico kot vrednoto in ker so nam razne posebnosti resnice bolj znane in celo bolj domače, si bomo skušali najprej nekoliko ogledati resnico in v luči teh ugotovitev obrniti pažnjo na dobro ter iz novih spoznanj osvetliti razmerje med dobrim in vrednim. Vredno nam je izraz, ki zajema razne, recimo kar, vse vrednote.

2. Izhajamo iz že omenjenega nauka, da je resnično prvotna značilnost bitja, ki je resnično, ker in kolikor sploh je, ker kot tako uteleša neko misel ali zamisel, po kateri je spoznatno in zato lahko tudi spoznano. To misel ali zamisel nam uteleša bitje, ker je nekaj in je to, kar je, ker ima neko bistvo in neko bit, kot so učili stari misleci. Seveda pa vsako bitje ne ostvarja svoje zamisli v vsej popolnosti, v največji možnosti; je sicer res to, kar je, a lahko bi bilo še bolj to, kar je, morda bi bolje dejali, lahko bi bilo še bolj to, kar naj bi po svoji zamisli bilo, s čimer bi bilo, recimo, še bolj resnično, kot je. Tako vsako bitje je resnično, uteleša neko resnico, a često le v neki meri, ne popolno. Če resničnost bitja s starimi misleci imenujemo ontološko ali po naše bitno resnico, moramo vendarle pri tej razlikovati dve ravni, kot sem že drugje napisal (Naš in moj čas, 238 in sl.), resničnost tega, kar je in kolikor je, in pa resničnost ali uresničenost tistega, kar naj bi bitje bilo in sicer v polnosti bilo. V obeh primerih govorimo o bitni resnici: prvo bomo imenovali dejansko, ostvarjeno bitno resnico, drugo pa vzorno bitno resnico, resnico, katero bi bilo treba ostvariti, da bi bitje bilo zares in polno, povsem to, kar naj bi bilo.

Bitna resnica je torej resnica bitja kot bitnega, je to, kar je resnica ali bolje resnično (verum) starim mislecem kot transcendentna značilnost bitja. To je torej utelešenost ali ostvarjenost zamisli bitja. Ta resnica je pred vsakim našim spoznanjem, to skušamo in moramo v spoznanju odkriti, ne moremo je ustvariti ali določiti. Spoznavanje je napor ali prizadevanje, da dano bitno resnico odkrijemo, ugotovimo, in odkritje po možnosti tudi čim bolj zagotovimo. Če v tem prizadevanju uspemo, če resnico, ki jo neko bitje uteleša, malo manj navadno bi lahko rekli, resnico, ki jo neko bitje je, odkrijemo, smo si to resnico, to bitno resnico nekako prisvojili, postala je tudi naša resnica; po izročilu ji pravimo logična ali dojeta resnica. Ta resnica je tako, že po stari opredelbi, skladje med tem, kar je, in našim mnenjem o njem. To skladje je lahko bolj ali manj popolno, lahko kdaj bitno resnico odkrijemo v celoti, v vsej njeni globini in širini, in v svoji sodbi zajamemo zares le to, kar smo pravilno odkrili: tedaj je naše spoznanje resnice zares popolno. To pa ni zmeraj, verjetno v večini primerov ne, če sploh kdaj je. Tedaj skladje med stvarjo ali bitjem in našim mnenjem o njem ni popolno, vedno si moramo prizadevati, da svoje odkritje še poglobimo, popravimo, izpopolnimo in se skušamo prikopati do popolnega skladja med stvarjo in našim mnenjem o njej.

Ko govorimo o našem mnenju o stvari ali bitnem, izraz ni bil strogo natančen, a je bil potreben, da nismo povedali več, kot smo hoteli in smeli. Resda največkrat naše mnenje, kadar se sklada z resničnostjo stvari, imenujemo spoznanje. Vendar je treba dobro razlikovati med zgolj dojeta (logično) resnico in spoznanjem. Dojeta resnica je mnenje, ki meni o stvari, kar ta je. Ta skladnost zadostuje, da je neko mnenje resnično, da je torej dojeta ali logična resnica. Nikakor pa ni že samo zato tudi naše spoznanje, seveda spoznanje resnice, ker sicer sploh ne bi moglo postati spoznanje. Spoznanje je namreč več kot le neko pravilno ali resnično mnenje o neki stvari. Ta trditev terja pojasnila in utemeljitve.

Logična resnica ali boljše resničnost je v skladu nekega mnenja s stvarjo. V njej se javlja le vsebinska ali materialna stran mnenja. Da je tako mnenje tudi naše spoznanje, pa je treba, da ga še osebno sprejmemo in vzamemo za resnično, to se pravi, ga opremimo s prepričanostjo, da je resnično in skladno s stvarjo. Neko mnenje, čeprav zgolj logično in stvarno resnično, je namreč lahko le naša domneva, da je tako, da utegne biti tako, kakor menimo, lahko pa je hkrati prepričanje, osebna pritrditev, da je zares tako, kakor menimo. Fr. Veber je od A. Meinonga sprejel in sam učil nauk, da so naše misli (kot drugi doživljaji), lahko pristne ali pa nepristne. Nepristne so tiste, ki jih doživljamo, ne da bi jih tudi sprejeli kot resnične; Veber jih imenuje dopustitve (Meinong jih je imenoval Annahmen, Ušeničnik pa jih je prekrstil v čiste misli). Take misli doživljamo le domišljjsko, npr., ko poslušamo kako pripovedovanje ali beremo kako besedilo: dojemamo mnenja, ki se v tem izražajo, ne da bi jih sprejeli kot resnična niti jih odklonili kot neresnična. Samo umemo jih in nič več. Seveda so taka mnenja sama po sebi lahko (logično) resnična ali ne, osebno to njihovo lastnost puščamo ob strani, je ne upoštevamo, to je, se ob njih ne odločamo, jim osebno ne pritrujemo, niti jih ne odklanjamo; poslušamo jih podobno kot pravljice. Taka mnenja, tudi kadar so (logično) resnična, in čeprav jih doživljamo in umemo, niso naša spoznanja, ker jih osebno ne sprejmemo kot taka. Da morejo postati, morajo biti to, kar je Veber imenoval pristne misli, misli s prepričanjem ali prepričanostjo, ali, kakor smo jih vajeni imenovati, naše sodbe. Kadar neko mnenje osebno sprejmemo kot resnično ali odklonimo kot neresnično, postane to mnenje naše spoznanje, če smo v osebni pritrditvi sprejeli kot resnično, kar je že (logično) resnično, ali odklonili kot neresnično, kar je (logično) neresnično; če smo ravnali obratno, pa smo zapadli zmoti.

Da neko mnenje postane tudi naše spoznanje, je torej treba obojega: da je (logično) resnično in da ga kot takega tudi sprejmemo. Brez našega sprejetja ni spoznanja. Poudariti pa je treba takoj, da je naše sprejetje za spoznanje potrebno, da pa samo ni zadostno; samo zato, ker smo o nečem prepričani, da je resnično, to še ni naše spoznanje. Mora biti samo po sebi, to je pred našim sprejetjem logično resnično. Nobena še tako trdna pre-

pričanost torej ne more narediti spoznanja iz mnenja, ki ni logično resnično. Sprejetje mora temeljiti v dojetju logične resničnosti.

Zato pa zadnja in končno edina možnost, da neko spoznanje ali kar nam velja za tako, preverimo, potrdimo, ali pa, kadar menimo, da ni resnično, ga zavrnilo, obstaja v ugotovitvi, da je ali pa da ni logično resnično. V tem dejstvu je utemeljen nauk starih mislecev, da je stvarno ali bitno resnično zadnje in pravo merilo resničnosti mnenj, torej še posebej spoznanj; sklicevanje na učnje drugih, na „avtoritete“, pa da je najslabši razlog ali celo dokaz za resničnost kakih trditev. Resničnost in zato tudi spoznanjska pravilnost se mora izkazati le v spoprijemu s stvarnim, ne le v soglasju z nazori kogarkoli drugega.

3. Poglejmo sedaj, kake napotke moremo iz te razčlenbe resničnosti (pa resničnosti in spoznanja) dobiti za raziskavo dobrega!

Dobro, smo dejali, je vse, kar je, in je toliko ali tako dobro, ker in kolikor je to, kar je ali naj bi bilo; in je dobro, ker je hkrati tudi resnično, saj verum et bonum convertuntur. Če je res, da je resnično, kar je, in da je tudi dobro, kar je, potem velja, da je dobro, kar je resnično, če $a=c$ in $b=c$, tedaj $a=b$. Dobro je tisto bitje, ki je resnično, le z drugega vidika. Kolikor je bitje to, kar je, kolikor uteleša neko polnost svoje zamisli, kot tako budi neko ugodje ali ljubezen, je zaželeno. To dobro bitje lahko tudi imenujemo ontološko ali bitno dobro.

Niso seveda vsa bitja enako dobra, že ker ne utelešajo enakih zamisli, saj je že zamisel sama po sebi lahko popolnejša ali manj popolna; zamisel, recimo, ure, je popolnejša kot zamisel lopate. Tudi isto bitje, ura ali lopata, je lahko bolj ali manj dobro, kolikor v sebi popolneje ali manj popolno ostvarja svojo zamisel. Kolikor jo ostvarja, je dobro, in to dobro bomo imenovali dejansko bitno dobro. Bitje ne izrpa vselej vseh možnosti ali virtualnosti svoje zamisli, ni vedno v vsej polnosti ali popolnoma to, kar naj bi bilo. Če to stori, postane seveda še bolj dobro, in če to stori v polni meri, tedaj doseže, kar lahko imenujemo vzorno bitno dobro. Tako se nam tudi na področju dobrega odkrije dvojna raven bitno dobrega, dejansko in pa vzorno bitno dobro.

Dobro budi v nas teženje k sebi, nas privlačuje, in ga po tem spoznamo ali boljše povedano, dojamemo. Dojemalni organ za ugotavljanje dobrega je torej naše teženje. Podlaga, psihološka podlaga, bi dejali z Vebrom, teženja pa je neko teženjsko (po Vebru: nagonsko) čutenje, s katerim ali po katerem naš um dojema dobro in teženje usmerja k njemu. (Prim. Medd. XVIII, 3, str. 197 in sl.). Dejstvo je, da dobro stvari nekako dojemamo, da nekako zvemo ali odkrijemo, da je stvar tudi dobra. To dobro intencionalno, kot pravimo, postane tudi naše dobro. Kakor pri resnici bomo tudi to dobro, namreč dobro stvari kot doživeto, imenovali dojeto dobro. Tudi to dobro pa lahko le doživimo, lahko le nagonsko k njemu težimo, lahko pa ga kot dobro tudi zavestno in hoté sprejmemo, kot dobro tudi osebno potrdimo. V prvem primeru je dobro, kakor smo ga dojeli, celo kadar smo ga pravilno

dojeli, le objektivni ali materialni odsev bitnega dobrega, ni pa še zavestno spoznano dobro; v drugem primeru šele je to tudi osebno, recimo, spoznano dobro.

Tudi pri dojemanju in sprejemanju dobrega pa se nam lahko zgodi kakor pri dojemanju resničnega. Lahko dobro dojamemo pravilno kot dobro to, kar je zares dobro, lahko pa napak doživimo kot dobro, kar ni dobro. To dvojno doživetje dobrega je vzporedno spoznanju in zmoti pri spoznavanju resničnega. Tudi tukaj pa lahko dobro stvari izčrpamo, ga zajamemo v celoti, v vsej polnosti, kolikor je stvar ima, ali pa lahko dobro stvari dojamemo le delno, le z nekega vidika; tudi v tem zadnjem primeru je naše dojetje dobrega pravilno, ni pa polno. Mogoče je, da kdo drugi v svojem dojetju zajame kak drug vidik dobrega iste stvari. Tako se dojetji razlikujeta, a sta obe lahko pravilni, čeprav le delno pravilni. Nikakor ni nujno, da bi od dveh različnih dojetij dobrega moralo le eno biti pravilno in drugo napačno; lahko sta obe pravilni ali obe napačni. Na to dostikrat pozabljamo v kritiki in diskusiji, ko imamo lastno delno, zato relativno dojetje, za polno in zato absolutno dojetje celotnega dobrega.

V vsakem primeru pa je dobro treba ugotoviti, odkriti, ne moremo in ne smemo ga določati. Zadnji razlog pravilnosti našega ali čigarkoli dojetja dobrega, je dobro stvari, bitno dobro.

4. Resničnost stvarnega (bitno resnico) odkrivamo v spoznavnem prizadevanju in jo zajemamo (kot logično resnico) v svojih spoznanjih (ali pa jo napačno imamo za resnico v zmotah, ko smo pravo resnico zgrešili). Eno resnico lahko dojamemo v več spoznanjih, težko kdaj eno samo spoznanje zajame vso, celotno resnico, redno dojamemo le kak vid resnice. Težko pa kdaj, če sploh kdaj, tudi v tem vidu odkrijemo vso globino te delne resnice. Saj „obupno težko je najti le drobce resnice“ (I. Lenček, Rast v resnici in ljubezni, 36). Kako težko je šele odkriti celo resnico. Še huje pa je, da marsikdaj v „spoznanju“ ne zajamemo samo resnice, ampak se pravemu spoznanju rado primeša kaj, kar ni resnica, zato naše „spoznanje“ ni sama in čista resnica. Razlogi za to so različni in jih tu ne moremo odkrivati in naštevati. Ugotovimo samo dvoje dejstev: da naša človeška spoznanja navadno ne vsebujejo celotne, polne in čiste resnice, in da so vendar spoznanja, ker se v njih resnica javlja, čeprav nepopolno. Iz tega zopet sledi, da ni vsako spoznanje, ki se od našega razlikuje, že samo zato nepravilno, zgrešeno. Pa tudi, da se do celotnejšega, polnejšega in čistejšega spoznanja laže priborimo, če svojega primerjamo s spoznanji drugih, ga ob njih preverjamo, popravljamo in izpopolnjujemo. Ali, da je dialog ali razgovor med spoznavalci priložnost in sredstvo za doseg popolnejše resnice v naših spoznanjih in v spoznanjih drugih.

Spoznanja, ki so naše sodbe, najprej le pojmovno zajete, nato tudi z besedami izražene, ali v kak drug jezik prevedene, moremo priobčiti drugim. Za to jih tudi združujemo ali dodelujemo v večje celote spoznanj, v teorije in sestave. Tudi jih razločujemo po pod-

ročjih stvarnega, katero spoznavamo, včasih po načinih in metodah raziskovalnega dela, pa še kako, in tako ustvarjamo razne znanstvene panoge ali vede. Po izsledkih teh pa skušamo izpopolniti tudi naše ravnanje in delo, ko iznajdevamo razne tehnologije, metode oblikovanja in spreminjanja stvarnega, to je ostvarjanja njihovih virtualnosti, ki še niso ostvarjene.

Ko to delamo, to je, ko stvarno izpopolnjujemo, iz njega iztiskamo ali vanj vlagamo nove popolnosti, ga delamo boljšega, kakor je bilo, to se pravi, večamo njegovo dobro. Če je res, kakor nas učijo, in nimamo razloga za dvom o tem, da vse stvarno teži k svoji popolnosti in da je še zlasti človek po svoji naravi naravnana na iskanje večje popolnosti vsega, kar doseže, zunajčloveškega kot človeškega, celo k večji popolnosti sebe samega, tedaj gre zlasti človeško prizadevanje v bistvu za tem, da ostvarja čim večje dobro stvari, da njihovo dejansko bitno dobro povečuje, ga približuje njihovemu vzornemu bitnemu dobremu.

5. Tako smo se zopet od resničnega povrnili k dobremu. Dejali smo, da je vsaka stvar dobra, ker je in kolikor je. To dobro, dejansko bitno dobro, pa ni vedno popolno dobro, niti v svoji vrsti ne, še manj seveda absolutno. Pač je nekje, v neki točki stvarnega, to dobro, dejansko bitno dobro, tako polno, čisto in zgoščeno, da je hkrati tudi vzorno bitno dobro in ne le v svoji vrsti, marveč sploh, absolutno, kot najvišje dobro. A v posameznih stvareh, smo dejali, dejansko bitno dobro le deloma in nepopolno uresničuje tisto dobro, ki bi povsem ustreglo težnji stvari po svoji popolnosti, ki bi jo v tej težnji povsem izmirilo. Zato so vse stvari izpopolnjive, vsako je mogoče izboljšati. Dobro vsake stvari je le nekaka deležnost tistega polnega in najvišjega dobrega, ki smo ga prej omenili, v stvareh je le nekako razpršen odsev tistega dobrega, iz njega izhaja in k njemu teži, v njem išče svojo zadnjo izpopolnitev.

Doslej smo besedo dobro rabili samostalniško, ko smo dejali, da je vsako bitje kot bitje dobro, pa tudi resnično. V resnici samostalniška raba besede povsem ustreza le tisti točki bitnega, kjer je to dobro povsem popolno, v kateri se dejansko bitno dobro povsem krije z vzornim bitnim dobrim in to v absolutni popolnosti. Tukaj povsem velja enačba bitje=dobro (pa seveda tudi: bitje=resnično in resnično=dobro). Ko se od tega bitja=resnice=dobrega oddaljimo in preidemo k stvarem, katerih dejansko bitno dobro, ni tudi vzorno bitno dobro in niti to ne bi bilo popolno, absolutno dobro, pa je primernejše, da besedo dobro uporabljamo pridevniško: te stvari so vsaka po svoje in do neke mere dobre, a nobena ni dobro. Kolikor kaka stvar je, je dobra, je deležna dobrega, popolnega in najvišjega dobrega, katerega nepopolna uresničitvev je. Pač uteleša v sebi, čeprav nepopolno, idejo ali zamisel same sebe, in je zato dobra, a to je, skušajmo povedati, le njena lastnost, ne njena bit. In to njeno lastnost primernejše imenujemo dobrost (bonitas), ki se tedaj ne istoveti s stvarjo, ji le pripada.

Ta dobrost je torej lastnost bitja ali stvari. Ta jo lahko ima že po naravi in se zdi, da je v tem primeru še posebno prikladen izraz dobrost. To naravno dano dobrost skušamo izboljšati ali povečati ali ji dodati še novo dobrost, kakor bomo videli, ko namreč skušamo iz nje izoblikovati njeno še zakrito (latentno) možnost ali pa ji vtisniti dobrost, ki je niti latentno nima, marveč je zanjo le sprejemljiva. Te, le virtualno dane možnosti izboljšanja, zlasti pa njihove uresničitve v novih dobrostih, imenujmo vrednote. Ta beseda, ali splošneje imenovana vrednost, torej ni istoznačnica za dobro, natančno vzeto niti za dobrost ne, kakor se zdi, da je mislil Ušeničnik, marveč zlasti za tisto izpeljano dobrost, ki jo iz stvari izoblikujemo ali jo vanjo vtisnemo, pa še za vsebljeno možnost, da se to zgodi.

Ko smo se tako miselno približali temu, kar hočemo imenovati vrednote, pa smo prišli pred tri vprašanja, ob katerih se moramo nekoliko pomuditi, da nam pojem vrednot postane prijemljivejši, pa da odkrijemo mesto vrednot v veselstvu in njihove vrste. Torej: kaj so vrednote kot takšne, kako jih odkrivamo in ostvarjamo, in pa kolikere so in kako so med seboj urejene.

6. V prvem in osnovnem pomenu besede imenujemo torej vrednote tiste mogočosti ali virtualnosti bitij ali stvari, ki so vsebljene v njih, da jih moremo v njih odkriti in iz njih iztisniti ali pa vanje vtisniti. Te dobrosti so stvarne, ali bolj stvarno možne, ne pa še stvarno udejanjene. Tak je njihov prvi in prvoten bitni status. Kot take jih odkrivamo, jih dojemamo, si jih nekako prisvajamo ter jih udejanjamo, ostvarjamo, uresničujemo.

Dobrosti, tudi njihove virtualnosti v bitjih dojemamo in si jih intencionalno prisvajamo; tako postanejo vsebine naših dojetij. Ko jih miselno od doživljajev ločujemo, jih osamosvajamo, jih kot take zremo, so predmeti v pomenu, kot to besedo uporablja predmetna teorija. (Gl. Medd. XVIII, 3, str. 189 in sl.). Kot take so miselne, umske ali idealne bitnosti. Ta predmetnost je druga oblika ali vrsta njihovega bitnega statusa.

Ko vrednote, ki kot take izzivajo našo dejavnost, jo kličejo k uresničitvi, ki so dotlej le stvarne mogočosti, skušamo tudi ostvariti in kolikor se nam to posreči, jim damo tretjo obliko ali stopnjo bitnega statusa, dejansko uveljavljenost. Ta je v dejanski izpolnitvi stvari, lahko bi rekli, v njihovi povrednotenosti.

Tak bi bil trojni status in trojni pojem vrednot v prvotnem in temeljnem pomenu besede: kot dejavne ali trpne mogočosti izpolnitve stvari oziroma njihove dobrosti, kot predmeti našega dožemanja in kot plod ali učinek našega prizadevanja, da jih v stvarah udejanjamo. Ta trojni in prvotni pojem pa ni edini pojem vrednot, saj izraz uporabljamo še v drugih pomenih. Predstavimo si nekatere na hitro!

Zlasti danes je v navadi, da vrednote imenujemo predmete vrednotenja, to kar dejanski vrednotimo, se pravi, čemur pripisujemo neko vrednost, čeprav morda niti ne upravičeno. Tako govorimo

o vrednotah neke družbe, nekega rodu, neke dobe. Ti predmeti so lahko nosilci pravih vrednot, lahko pa se jim te le pripisujejo, morda resnične povečujejo. Zato ne kaže vrednot kake družbe ali dobe le ugotavljati, marveč jih je treba tudi pravilno oceniti, presoditi glede na njihovo upravičenost.

Potem pa, tretjič, imenujemo vrednote tudi bitnosti, v katerih se prave vrednote utelešajo, izražajo. Tako imenujemo vrednote človeško osebo, umetnino, demokracijo, domovino in podobno. Take nosilce vrednot pa bi bolje imenovali dobrine, kakor bomo še videli.

Tako smo videli, da besedi vrednota vsaj v natančni rabi, dajemo trojni pomen: Prvotno pomeni virtualnosti stvari, ki omogočajo njihovo izboljšanje, tudi iste virtualnosti kot dožete in mišljene in še kot že ostvarjene. Drugič kot bitnosti, ki jih imamo za vredne, upravičeno ali ne. Tretjič pa pravimo vrednote tudi stvarim ali bitnostim, ki so vredne ali jih imamo za take, ker da utelešajo neke vrednote v prvotnem pomenu. Tukaj pa bomo govorili o vrednotah predvsem v prvem in prvotnem (trojnem) pomenu besede.

7. Če tedaj izraz vrednote umemo v takem prvotnem pomenu, je naše vprašanje, katerega smo se že prej dotaknili, kako vrednote dojemamo in ugotavljamo. Če so nam namreč vrednote zlasti tiste dobrosti bitij ali stvari, ki so često šele samo mogoče, še ne ostvarjene, ali pa tudi tiste dobrosti, ki so v stvareh že udejanjene, potem se vprašujemo, kako moremo te dobrosti ali vrednote odkriti, kako moremo vedeti, kaj je mogoče ostvariti ali je že ostvarjeno. Človeški spoznavalni organ je brez dvoma um. Če kako vrednoto zares spoznamo, smo mogli to doseči le z umom. Resničnost, to je bit stvari, kolikor je spoznatna, um odkriva po občutkih, s čimer umevamo dožemanje stvari po čutilih. Ali tudi vrednote dojemamo po občutkih, s čutili? Ali tiste dobrosti stvari, ki jim pravimo vrednote, vidimo, slišimo, tipamo, vohamo ali okušamo? Precej gotovi smo, da ne. Če pa to, kar spoznamo ali moremo spoznati, lahko dosežemo samo z umom, tedaj ali mora ta biti zmožen, da jih naravnost zazna, ali pa mora imeti sredstva, s katerimi jih more doseči, kakor druge danosti zaznava s čutili. Verjetnejša je druga možnost, le - katera je ta?

Naš France Veber je posredovalno zmožnost te vrste videl v čustvovanju. V prvi dobi svojega miselnega razvoja, je videl v vrednota sploh le lastne predmete čustev, katera da jih tako predočujejo, kakor nam občutki (in zaznave, predstave...) predočujejo tako imenovane osnove ali miselni dejji dejstva. Menil je, da kdor ne bi doživljal čustev, bi bil za vrednote povsem slep. A ta nauk zaževa na težave. Ker so po predmetnoteoretskem nauku čustva višjeredni doživljaji, ki so zgrajeni na občutkih in mislih, bi morala prvinska dovzetnost za vrednote tudi biti že v občutkih in mislih; s tem smo se vrnili k prvi domnevi, torej nismo rešili vprašanja. Tudi vrednote kot predmeti ali predočevalci čustev so po isti teoriji predmeti višjega reda, zgrajeni na

osnovah in dejstvih, torej ne bi bile prvotne, izvirne bitnosti, kot kakršne jih umevamo.

Veber je svoj nauk razvijal in izpopolnjeval. V drugi dobi svojega filozofskega razvoja je imel za dojemalno zmožnost vrednot neko vrsto višjega čustvovanja, ki jo je imenoval vrednočenje (mi bi mu rekli vrednotenje). To je lahko zgrajeno na nižjerednih čustvih, lahko pa je takšno, da nižjerednih doživljajskih podlag ne potrebuje. (Prim. Medd. XVI, 4, str. 276 in sl.). Tudi tak nauk nam proži težave. Težko umemo, kako bi neko višjeverstno čustvovanje moglo biti brez svojih doživljajskih podlag, če so nižjemu potrebne.

Zanimiv je nauk Maxa Schelerja, kateri je mnogo razmišljal o vrednotah in je učil, da jih dojemamo z nekim posebnim čutenjem (Fühlen), ki ni čutilno čutenje (Empfinden), pa tudi ne običajno čustvovanje (Gefühle). To, da je posebna dojemalna ali celo spoznavalna duševna zmožnost. Četudi Schelerjevega nauka ne bi mogli v celoti sprejeti, se zdi, da je v njem neko pravo in sprejemljivo jedro. Namreč to, da vrednote dojemamo z nekim čutenjem, ki ga moremo postaviti ob čutilno čutenje kot posebno dojevanje prvotnih in prvinskih vidov na bitjih ali stvareh, kakor druge vide dojemamo z občutki. Če s temi dojemamo (čeprav ne strogo umevamo spoznavamo) resničnostne danosti bitij, z drugim, sedaj mišljenim čutenjem enako dojemamo (čeprav tudi še ne strogo spoznavamo) dobrotne danosti bitij, torej vrednote. Tako čutilno kakor to, recimo, teženjsko ali vrednotno čutenje pa sta organa spoznavajočega uma, ki po enem in po drugem dojemata bitno in ga spoznava. Če še vemo, da um lahko posluje teoretsko v čistem spoznavanju resničnega, in praktično v spoznavanju dobroti z možnostjo njenega ostvarjenja, potem bomo odkrivanje vrednot pripisali praktičnemu umu (ali bolje praktično poslujočemu umu). (Prim. Medd. XVIII, 3, str. 198 in sl.). Tega pa ne smemo zamenjavati z voljo. Teoretski in praktični um sta isti um v dvojnem poslovanju, ali v ugotavljanju resničnosti danosti stvarnega, ali v odkrivanju možnosti, da stvarno spremenimo, zlasti izpopolnimo. Teoretski um se najbolj izrazito javlja v razumu, ki je sposobnost metodičnega in kritičnega dodelavanja spoznanja, praktični um pa se izkazuje v zmožnosti iznajdevanja in ostvarjanja vrednot v stvareh. Pitagorov izrek in relativnostna teorija sta najdbi teoretskega, električna žarnica in računalnik pa sta dosežek praktičnega uma.

8. V prvotnem ali temeljnem pomenu umemo torej kot vrednote vrste ali vide dobroti, ki so ali le zakrite mogočosti dobroti ali pa že izražene v človeških stvaritvah, zlasti v umetnostnih dosežkih. Poskusimo osvetliti to vrednotno ustvarjanje ali ostvarjanje vrednot!

Kot vrednote v najprvotnejšem pomenu umevamo, smo dejali, tiste vide dobroti na stvareh, ki so še samo mogočosti. Te odkrivamo in uresničujemo v svojem ostvarjanju. Mogli pa bi v teh mogočostih odkriti dve vrsti: prve so mogočosti, da stvar postane

bolša, ko se napravi vidna dotlej le zakrita mogočnost dobroti, rekli bi morda, ko se iz nje izlušči, iztisne ali izvleče, kar je zakrito že prej bilo v njej, druge pa so mogočnosti stvari, da neko dobrost, ki še niti zakrita ni bila v njej, sprejme, da ji jo moremo od zunaj vtisniti, jo vanjo položiti. Primer za prvo bi bil diamant, ki je že diamant, a neizbrušen še zakriva svojo lepoto, katero iz njega šele z brušenjem izluščimo, izbrusimo; primer za drugo pa bi bil kos marmorja, iz katerega moremo izklesati kip, ki pa prej ni bil v njem niti zakrit ne, marveč ga šele nekako vanj položimo, sam je bil zanj le sprejemljiv. Prve vrednotne mogočnosti bi lahko imenovali dejavne, druge pa trpne.

Poskusimo to pokazati na primeru, ki sem ga že drugje omenjal (Prim. Iskanja, 81 in sl.)! Arhitekt dobi nalogo, da sezida katedralo. Da to zmore, potrebuje dvoje: primerne gradiva, predvsem pa neke zamisli katedrale. Ta druga je neka zgolj miselna prapodoba katedrale. Njo v stvarno, v gradivo nekako položi, jo v gradivu ali z gradivom izrazi, ostvari. Seveda potrebuje gradiva, ki je zmožno to zamisel izraziti, ali pa mora znati svojo zamisel prilagoditi materialu, sploh, bi lahko dejali, stvarnemu položaju. Ni vsako gradivo sprejemljivo za vsako zamisel.

To moremo ponazoriti z zgodbo, ki sem jo tudi že napisal (gl. Glas SKA XIII, 19, str 2 in sl.). Eskimski kipar je dobil naročilo, naj iz kamna izklesše kip severnega medveda. Naročitelju pa je pripeljal kip kita. Na vprašanje, zakaj ni izklesal kipa severnega medveda, je kipar odgovoril: „Vprašal sem kamen, ali bi mogel postati severni medved, in mi je odgovoril, da ne. Ko sem ga vprašal, kaj bi mogel postati, mi je odgovoril, da kit ali tjulenj. Tedaj pa sem vprašal sebe, kaj bom mogel narediti. Odgovoril sem si, da kita. Zato sem izklesal kita.“

Zgodba nas uči, da človek, tudi umetnik, ni vsemogočen in v svojem delu ne more slediti samo svojim zamislim in hotenjem, mora upoštevati tudi stvarne možnosti. Zato človek ni v pravem pomenu besede ustvarjalec, marveč le ostvarjalec, uresničevalec že danih možnosti v sebi in v uporabljeman gradivu. Ko torej arhitekt zida katedralo, za njeno ostvaritev potrebuje stvariteljske zamisli, vedeti mora, kaj hoče napraviti, in primerne gradiva, s katerim bo mogel to narediti. Stvariteljska zamisel se spočne v njegovi duši, često kot plod dolgega iskanja ali nemira, ki ga lahko spremlja podnevi in ponoči, včasih kot prava obsedenost, se mu ponuja in se zopet oddaljuje, se zdi bolj ali manj prijemljiva, dokler se končno ne pokaže v dovolj sprejemljivi podobi. Ostane še izbira gradiva in prilagajanje zamisli gradivu in gradiva zamisli, ter napor, da končno doseže, kar išče, da se zamisel in gradivo spojita v umetnini.

Seveda tukaj govorimo o arhitektu in njegovem delu splošno kot o ostvarjalcu in ostvarjanju neklih vrednih stvari in ne izrečno o njem kot umetniku v natančnem pomenu besede. Ker pa arhitekt je ali naj bo tudi, če že ne predvsem, umetnik, moramo gledati v njem tudi ostvarjalca umetnostnih vrednot, lepote ali

leposti. Vendar arhitekt kakor vsak umetnik ustvarja umetnine, ne ustvarja lepote, v umetninah ostvarja lepoto, v njih jo uteleša in izraža. Kulturno ustvarjanje ni ustvarjanje vrednot, marveč stvari, v katerih so utelešene vrednote. Ko ustvarjalec stvari pre- snavlja,boljšuje, prežarja z vrednotami, jih dviga v drug, nov bitni status ali značaj. Kulturna stvaritev ni le ostvarjena vrednota, ni istovetna z vrednoto, katero uteleša, je stvar, ki je plemenitena ali požlahtnjena z vrednotami, ki so v njej utelešene. Ko umetnik ustvarja umetnino, ustvarja neko lepo stvar, nekaj, kar ima svojo stvarno bit, plemeniteno z vrednoto, z lepoto. Ta lepota niti ni vsa in popolna lepota, je konkretna taka in taka lepota, stvari najprimernejša, kakor jo stvar zmora ali prenese. Marsikdaj stvar tudi ne ostvarja le ene vrednotne popolnosti, leposti, ostvarjalec ji skuša vtisniti še druge popolnosti, druge vrednote. Tako poslojpe, kot primer, ki ga ustvarja arhitekt, naj bo lepo, a tudi tako, da bo služilo svojemu posebnemu namenu kot stanovanje, molilnica, tržnica ali kar že naj bo. A kolikor arhitekt hoče biti tudi umetnik in ne le tehnik ali obrtnik, mora v svojih delih utelešati tudi lepoto, če že ne predvsem to.

9. Morda je ravno na umetnini najlaže pokazati, kako se v stvaritvi notranje, rekli bi bistveno združita vrednotna sprejemljivost gradiva in vrednota umetnikove zamisli ter tako ostvarita umetnino, ki je vrednotna enotnost, vsaj kadar je zares dobra. Vrednota, ki se v umetnini uteleša je resda lahko strnitev raznih vrednotnih mogočosti, a tako spojenih, da izražajo eno samo novo vrednoto. Če se še čutijo ali opažajo, če iz stvaritve izstopajo še prejšnje vrednote, to lahko pomeni neko slabost, neko nedodelanost stvaritve.

Umetnina tako predstavlja novo vrednoto, ali vrednoto v novem pomenu besede. Besedo tudi tukaj lahko umemo in navadno res umevamo v dveh pomenih. Prvič nam pomeni tisto ostvarjeno dobroto ali vrednost, ki je, čeprav kot strnitev raznih vrednotnih mogočosti, to, kar iz dosežka umetnikovega dela napravi umetnini. V tem pomenu bi lahko videli izraz prvotne ali izvirne dobroti stvari, čeprav po izvoru ni enotna in ni temeljna, saj je nastala po strnitvi raznih vrednotnih mogočosti. A je utelešenje osnovne, čeprav samo možne dobroti stvari ali bitja, tukaj v umetnini. To vrednoto smo navajeni imenovati (umetniško ali umetnostno) lepoto. O njej bomo še pregovorili.

V drugem, izpeljanem ali podaljšanem pomenu pa radi imenujemo vrednoto tudi isto umetnino, v kateri je utelešena lepota. Tako po tej poti zopet pridemo do ugotovitve, da imenujemo vrednote tudi bitnosti, v katerih se vrednote v natančnejšem pomenu besede utelešajo. Zato nam bo lažje odkriti vsaj glavne vrste prvinskih vrednot, če se obrnemo k takim dosežkom človeškega dela, ki prvinske vrednote utelešajo. Ali morda še boljše, če si ogledamo vrste človeške dejavnosti, katere morejo ostvariti kaj vrednega, torej vrednote v drugem, širšem pomenu. Po tej poti se bomo približali tudi neki sestavni razporeditvi raznih vrednot.

10. Razložujemo dvojno človeško osnovno držo v razmerju do dejanstva, namreč ali tega skušamo le spoznati, to je ugotoviti, kaj je in kakšno je, ali pa ga skušamo tudi spremeniti, predru- gačiti, praviloma, kakor smo že videli, izboljšati, uresničiti mo- gočnosti njegove dobroti ali vrednosti, lahko bi rekli, ga povred- notiti. V prvem primeru govorimo o teoretski, v drugem o prak- tični usmerjenosti duha.

V teoriji ali spoznanju skušamo torej ugotoviti, kaj je nekaj in kakšno je, to se pravi, ugotoviti le resničnost ali neresničnost bi- tij ali stvari. Dokler ostajamo pri teoriji, nas take ugotovitve, ka- dar so zadete ali pravilne, kadar ugotavljajo nekaj, kar in kakor je, ter jih imenujemo spoznanja, zadovoljujejo, povzročajo v duhu neko ugodje, neko umirjenost po morda dolgotrajnem in težavnem iskanju. Čutimo sicer lahko, da v spoznanju le nismo zajeli vse, celotne resničnosti, lahko nas spodbadajo nova vprašanja in si- lijo k nadaljnjemu iskanju, vendar nas spoznanje kot tako za- dovolji in pomiri. V tem se nam razodeva kot neka vrednota, k čemur se še vrnemo. Res nas spoznanje mika, da ga posredu- jemo drugim, da tudi oni zvedo resnico o stvari. Obvezuje nas da v svojem ravnanju ne delamo proti temu, kar smo spoznali kot resnično in pravilno. Ne sili pa nas, da v smislu tega spozna- nja tudi izrečno kaj storimo, dejanski karkoli spremenimo. Seveda velja to le, dokler ostanemo zgolj pri spoznanju, pri teoretski drži duha.

A človek ni samo teoretik. V praktični duhovni usmerjenosti skuša stvarno tudi spreminjati, zlasti izpopolnjevati. To se pravi, skuša odkriti in ostvariti tudi vrednotne mogočnosti stvari, pa jim še dajati ali vcepljati lastne vrednotne zamisli. Primer takega iz- popolnjevanja stvari smo videli v umetniškem ustvarjanju. Če izraz umetnost tudi v smislu starih mislecev umemo dovolj široko ali če ga za boljše umevanje nadomestimo z besedo umetelnost, tedaj moremo tako imenovati (skoraj) vsako spreminjanje stvari, v katerem iščemo njihovo izboljšanje. Tedaj ne štejemo sem samo tako imenovanih „lepih“ umetnosti, marveč tudi to, čemur obi- čajno pravimo obrt, tehnika in morda še kako, in kar se često pridružuje tudi umetniškemu ustvarjanju, tako umetnine utelešajo poleg lepote in druge vrednote.

V umetnostih ostvarjamo v stvareh različne vrednote, katerim dajemo tudi različna imena. V ožje pojmovanih umetnostih ali „lepih“ umetnostih, je osnovna vrednota, ki jo skušamo ostvariti, lepota, kakor nam pove že njihovo ime. Ta pa nam proži neko težavo, namreč vprašanje, ali je lepota vrednota v smislu, kakor smo ga očrtali. Saj smo vendar dejali, da so vrednote odsevi ali razpršenosti bitne dobroti v stvareh. Ali je lepota eden od takih razpršenih odsevov bitno dobrega? Mar ne govorimo tudi o bitni lepoti? Stari misleci, kot vemo, so bitno istili z resničnim in do- brim, glede lepote, pa niso bili tako gotovi. Pač so jo stavili v bližino resnice in dobrega, toda ali ni lepota tudi neki poseben vid bitnega kakor oni dve? Dejali bi, da je. Poleg opredelbe, da je lepo, kar spoznamo budi ugodje (*quod visum placet*), je znana

tudi oznaka lepote kot blišč resnice in dobrega. V obeh oznakah se izraža sorodstvo lepote z resnico in dobrim. A kaže tudi tukaj razlikovati med lepoto kot transcendentalno značilnostjo bitnega, pa lepoto ali boljše lepostjo kot lastnostjo stvari, ki je le odsev bitno dobrega (in resničnega ter tudi lepega); ta druga je vrednota v smislu, ki smo ga opredelili. To lepost doživljamo kot spoznano ali vsaj dojeto in nam kot taka povzroča ugodje.

Če v nekih dosežkih vrednotnega uresničevanja skušamo v njih ostvariti zlasti vrednoto lepote ali lepost, vsaj kot temeljno vrednoto, kateri lahko pridružimo še kake, pa v drugih recimo izdelkih, ostvarjamo drugačne odseve dobrega ali drugačne vrednote. Ko kovač izdeluje, npr., sekiro, je v prizadevanju podoben umetniku, morda je v njem kaj „pravega“ umetnika, ki skuša sekiro napraviti tudi čim lepšo. A temeljna vrednota, ki jo skuša v gradivu, v železu uresničiti in po svoji zamisli izoblikovati, ni lepota, marveč nekaj, kar bi morda najustrežnejše imenovali uporabnost. Če od umetnine, recimo slike, pričakujemo, da nam bo budila ugodje, kateremu pravimo umetniški užitek, pa pričakujemo, da bo sekira sekala, da nam bo služila pri delu, skratka, da bo uporabna, nam bo lajšala delo ter s tem povzročala neko ugodje. Zato uporabnost je vrednota, je odsev bitne dobrosti. Lahko bi jo imenovali obrtn(išk)a ali tehnična vrednota.

11. Doslej smo odkrili tri temeljne vrste vrednot: resničnost, lepost in uporabnost. Glede prve je morda potrebno še neko že napovedano pojasnilo. Resničnost, ki jo odkrivamo in izražamo v spoznanjih, je ugotovitev bitne resnice ne pa izrečno dobrega. V vrednotah pa smo našli odseve bitno dobrega kot takega, ne kot resničnega. Filozofsko izročilo pa vendar tudi resničnost šteje k vrednotam, čeprav v tem opažamo neko omahovanje: včasih se pravi, da je ta, tako imenovana logična ali intelektualna vrednota resničnost, drugič pa se zatrjuje, da je to spoznanje. Razliko med obojimi smo že označili: resničnost je le skladje neke misli s stvarjo, katero meni, spoznanje pa je zavestno in odgovorno sprejeta kot resnična taka misel. Zgolj materialna, logična resničnost še ni vrednota, pač pa to lahko vidimo v spoznanju. A tudi to ni vrednota v natančnem pomenu besede, ki je odsev neke dobrosti. Le kolikor spoznanje ni le gola ugotovitev neke stvarnosti, marveč je osebno najdena in sprejeta ugotovitev in kot taka uspeh našega napora ali truda, je vrednota.

Spoznanje resnice je potrebno človeku kot duhovnemu in v lastno izpopolnitev naravnemu bitju, ki naj bo več in boljše, kot je. Zato je tudi spoznanje nekaj, k čemur človeški duh teži, kar išče in v čemer, doseženem, najde neko utešenje in izmirjenje. Spoznanje kot uspeh človekovega truda tako uteleša v sebi tudi neko dobrost, neko vrednoto. Ta, pravimo ji resničnost, je spoznanjska, logična ali intelektualna vrednota.

12. Poleg že omenjenih treh vrst temeljnih vrednot pa poznamo in omenjamo še nekatere druge, katere si prav tako na hitro ogledjmo! Uporabnostnim vrednotam so precej podobne tiste, ki

jim navadno pravimo življenjske ali vitalne vrednote. To so tiste, ki jih ostvarjamo v živih stvareh, tudi v človeških osebah, četudi pri teh niso edine. Tako kakor kovač, da se povrnemi k prej omenjenemu primeru, kuje kos železa, da izkuje iz njega sekiro ter mu s tem vtelesi vrednoto uporabnosti, za katero je bilo železo vsaj sprejemljivo, pri tem pa pomaga do izraza tudi dejavnim vrednotnim mogočostim, ki so bile v železu zakrite, podobno skušamo doseči, da rastline in živali, pa celo ljudje, postanejo, da tako rečemo, uporabnejši, sposobnejši ali prikladnejši za to, kar naj v svojem obstoju ali življenju storijo ali dajo. Tako gojimo rastline, da nam dajo lepše cvetje in boljši sad, tako redimo živali, da dobimo od njih več in boljšega mesa in drugih pridelkov in da nam uspešneje opravijo delo, ki jim ga nalagamo. Tako urimo tudi ljudi za uspešnejše življenje in delo. V prvih in drugih in tretjih ostvarjamo vrednote, ki bi jih mogli imenovati zdravost, zlahtnost, čilost, zmogljivost, storilnost in še kako. V vseh primerih iztiskamo iz stvari zakrite mogočosti vrednot pa jim vtiskamo druge, za katere so vsaj sprejemljive.

13. Življenjskim ali vitalnim vrednotam so blizu tiste, ki jim pravimo čutne ali hedonske vrednote in katerih temeljna zastopnica je prijetnost. Stari misleci so prijetnost poznali kot neko dobro, a so jo izključevali iz občestva drugih „pravih“ vrednot. (bonum honestum) kot posebno vrsto dobroti (bonum delectabile). Prijetnost je dobrost stvari, kolikor povzroča ugodje po naših telesnih občutkih, zato mu pravimo čutno ugodje. Prijetna je okusna jed, topla kopel, mehka obleka, milo podnebje...

14. Poznamo in naštevamo pa še posebno vrsto vrednot, ki smo jih vajeni imenovati svetostne ali hagiološke, tudi religiozne vrednote, in od katerih temeljna vrednota je svetost. Te vrednote (ali morda bi bolje rekli vrednota) prožijo posebne težave in se moramo zato še bolj potruditi, da jih pravilno označimo. Za to se moramo vrniti k začetku tega razpravljanja in k prvemu viru vrednot sploh. Omenili smo, da je vsako bitje, kolikor je, tudi resnično in dobro, oboje v smislu transcendentalne kakovosti ali značilnosti bitja kot bitja. Ta resnica in to dobro, ki sta končno isto, sta bitna resnica in bitno dobro, kakor smo ju imenovali, in sicer bolj ali manj popolna resnica in dobro, kakor je bolj ali manj popolna bit zadevnega bitja, in kolikor bitje bolj ali manj popolno uresničuje svojo zamisel, ki je v primeri z drugimi tudi sama popolnejša ali manj popolna. To resnico in dobro smo imenovali dejansko bitno resnico in dobro. Če bi kako bitje ostvarilo svojo zamisel v vsej popolnosti, da bi izčrpalo vse njene virtualnosti, bi doseglo to, kar smo imenovali vzorno bitno dobro. Saj se bitja že po lastni naravi razlikujejo tudi v mogoči popolnosti in so nekatera lahko tudi vzorno popolnejša kot druga (človeška oseba je popolnejša kot živalska ali rastlinska živ, ta popolnejša kot neživa reč), saj so že njihove zamisli različne, ene popolnejše kot druge. Če pa je bitje, ki ima absolutno polno in popolno bit, ki absolutno popolno zamisel tudi bitno povsem uresničuje in izčrpava v vsej njeni virtualnosti, tedaj je to bitje tudi absolutno

dobro, poseduje absolutno vzorno bitno dobroto, je absolutno dobro sploh. Kot tako bitje pojmujeemo Boga, katerega filozofija označuje kot najstvarnejše bitje (ens realissimum), pa tudi kot najvišje dobro (summum bonum). Lahko rečemo, da je kot popolno vzorno bitno dobro pravzor in pravir vsega dobrega. To oznako božjo, to njegovo bitno značilnost označujemo kot sveto; to je bitna vsepopolnost, zato absolutno dobro in resnično. Izraz sveto rabimo tukaj samostalniško, ko z njim označujemo transcendentalno značilnost bitja, namreč Boga. V tem primeru ni vrednota v našem smislu.

A beseda sveto ima še pridevniški pomen, kakor dobro in resnično. Tedaj pomeni lastnost ali dobrost stvari ali bitij, v katerih na neki način še posebej odseva prvotno transcendentalno bitno sveto, ali ga vsaj nekako naznačujejo, simbolizirajo. To lastnost stvari imenujemo svetost, ki je vrednota. Seveda pa v govorni rabi nismo vselej tako skrbni, kakor moramo biti v pojmovanju.

15. Posebna vrsta vrednot so tudi tiste, ki smo jih vajeni imenovati pravne ali etične vrednote in katerih temeljna ali predstavniska vrednota je pravna dobrost ali zaslužnost, morda kratko kar pravnost, in jo pripisujemo človeškim dejanjem, pa tudi njihovim storilcem, človeškim osebam.

Videli smo, da stvari v svoji relativni dobroti vključujejo mogočnosti dobrotne ali vrednotne izpopolnitve. Vemo, da je človek, in samo človek zmožen te mogočnosti tudi ostvariti, udejanjiti, stvari zares vrednotno izpopolniti. To le človek zmora, a to je človek tudi dolžan storiti, kolikor to zmora. Človek išče resničnost stvari, pa jo je tudi dolžan iskati in javljati, kar je spoznal kot resnično. Ustvarja umetnine, v stvareh odkriva in udejanja lepoto; izražati mora in sme le, kar je zares lepo ali je doživel kot lepo. Izdeluje predmete, ki naj služijo življenju in delu, ki naj bodo uporabni; potruditi se mora, da so njegovi izdelki zares čim uporabnejši. Podobno v drugih primerih: ko uresničuje vrednote, mora skrbeti, da to, kar ostvarja, so zares vrednote, ali da stvari, ki jih spreminja, zares izpopolnjuje v smislu zadevnih vrednot. Saj je človek zmožen stvari tudi pokvariti, jih vrednotno ali dobrotno znižati ali zmanjšati, česar ne bi smel delati. Kolikor v svojem prizadevanju zares služi vrednotam, dela dobro ali zaslužno, njegovo prizadevanje in njegova dejanja so tudi pravno dobra ali zaslužna, pri tem pa še sam postaja pravno dober.

Saj ko človek ostvarja vrednote, teh ne izraža le v stvareh, v gradivu, ki ga izpopolnjuje, marveč te vrednote vzvratno vplivajo tudi nanj in izpopolnjujejo tudi njega. Da stvari postanejo boljše ali vrednejše, je tudi njegova zasluga, če pa postanejo slabše ali ne postanejo dobre, kakor bi morale po njem postati, in to zaradi njega, tedaj je to tudi njegova krivda. Dobrost, ki jo ostvarjene vrednote vzvratno udejanjajo v človekovih dejanjih in v njem samem, je etična dobrost ali zaslužnost, torej pravna ali etična vrednota.

16. Ko smo označili glavne vrste osnovnih ali temeljnih vrednot, kakor jih predstavljajo resničnost, lepota, uporabnost, zdravost, prijetnost, svetost in nrvnost ali zaslužnost, pa je potrebno, da osvetlimo še neka dejstva, ki vznikajo ob obravnavi vprašanja vrednot.

Vsaj omeniti je treba v tej zvezi, čemur običajno pravimo vzgojne ali izobrazbene vrednote. To so tiste vrednotne predmetnosti, s katerimi v pouku in vzgoji ali izobraževanju skušamo zlasti mladim pomagati, da se osebnost dodelajo, da iz sebe naredijo več ali boljše, kot so že, da postanejo več vredni. Na prvi pogled bi se zdelo, da so te vrednote, če ne iste, pa zelo podobne nrvnim vrednotam. A je med obojimi važna in celo bistvena razlika. Nrvne so vrednote, ki gredo človeškim dejanjem in njihovim storilcem, kolikor skušajo povrednotiti svet, kolikor uresničujejo vrednotne mogočnosti sveta.

Vzgojne ali izobrazbene vrednote pa so tiste, s katerimi ali s pomočjo katerih skušamo uresničiti neke vrednote v (mladih) osebah in v njihovem življenju. So vrednote, ki so to že same po sebi, že preden jih uporabimo v vzgoji, a ki v tej služijo, da s svojo vrednotno energijo budijo nove vrednote v osebah, katerim se vzgoja posveča. Vzgojne vrednote so tako nekako podobne, čeprav nikakor ne isto, kar so tako imenovane sovrednote.

Izraz sovrednota je Vebrov, ki je z njim zaznamoval dobroti stvari, kolikor te pomagajo k pridobitvi drugih, pravih vrednot (ali dobrin), in le toliko, kolikor so sposobne to doseči. So nekako to, kar so stari imenovali "bonum utile", vendar se oba pojma ne krijeta popolnoma. K "bonum utile" bi lahko šteli tudi že opisane obrtne ali tehnične vrednote, saj je njihova uporabnost prav v tem, da z njimi cvrednoteni predmeti služijo, da so koristni. Celo marsikako življenjsko vrednoto bi lahko šteli sem. Vendar obrtne vrednote gredo predmetom samim in ne le, ker služijo; to služenje je posledica njihove lastne dobroti. V natančno umevanih sovrednotah pa menimo vrednote, katerih dobrot je le v tem, da služijo in kolikor služijo pridobivanju pravih vrednot ali samovrednot. Najizrazitejši primer sovrednote je vrednost denarja, zlasti papirnatega (in njegovih nadomestkov), saj je ta le toliko vreden, kolikor si moremo z njim nabaviti stvari, ki so nam same vredne: knjige, orodje, tudi zdravje in še.

Morda bi mogli ob teh omeniti še tiste, ki jih imenujemo čustvene ali sentimentalne vrednote, to so dobroti ali vrednote, kakor jih čutimo v stvareh, ki so nam drage, ker so povezane z dogodki, ki so nas kdaj osrečili, počastili ali kaj podobnega. Sem bi šteli vrednost kakega starega pisma, kake ovnele ali osušene cvetice, pa še diplome kakega olupševalnega društva in razna odličja.

Pojmu vrednota je blizu pojem dobrina, tako blizu, da se često oba pojma zamenjujeta, oziroma da tudi dobrinam radi pravimo vrednote. V natančni rabi pa je treba oba pojma razločevati. Dobrine so nosilci vrednot, to je stvari ali predmeti, v katerih so vrednote udejanjene ali ostvarjene. Dobrine so, npr., orodje, stro-

ji; zdrave in čile rastline, živali, tudi ljudje; prijetna hrana in drugo; sveti predmeti, ki kako odsevajo ali izražajo božjo svetost. Naj ne moti, če v vsakdanji rabi marsikateri od teh stvari pravimo vrednota; to smemo delati še nadalje, a vedeti moramo za razliko med obojimi. Neka izjema je morda nravnost; nosilcem nravnih vrednot, človeškim dejanjem in osebam, navadno ne pravimo dobrine; včasih pa se tudi to dogaja.

17. Odkrili smo sedem vrst osnovnih vrednot, kot jih imenujemo; našli bomo še druge, čeprav ne tako osnovne. Sedem osnovnih vrednot smo imenovali: resničnost, lepota, uporabnost, zdravost ali čilost, prijetnost, svetost in nravnost ali zasluženost. V vseh odseva, v vsaki po svoje, bitna dobrot, ki jo v stvareh odkrivamo, bodisi da je ta odsev v dejavni možnosti, da es iztisne neka odlika, bodisi da je le v trpni sprejemljivosti za odlika, ki jo moremo stvari vtisniti ali jo v njej izraziti.

Vrste osnovnih vrednot pa niso med seboj neprodušno oddeljene ali zagrajene; lahko bi odkrili prehode med njimi, lahko bi jih morda celo kako drugače razporedili ali razvrstili. Tako bi tiste, ki smo jih imenovali življenjske vrednote ter opisali kot zboljšave rastlin in živali, mogli imenovati le posebno vrsto uporabnosti; poleg zgolj orodne uporabnosti, recimo sekire, bi mogli kot posebno vrsto uporabnosti označiti pridobijeno rodovitnost pšenice, storilnost voznega ali dirkalnega konja, spretnost psa lovca ali čuvaja. Ko se trudimo, da odkrijemo boljše vrste pšenice ali živalske pasme, ki nam dajo več mleka ali boljšega mesa, jih pač delamo uporabnejše vsaj v nekem smislu. Morda bi k iskanju večje uporabnosti lahko šteli celo urjenje ljudi za večje dosežke v športu in delu.

Potem pa poznamo tudi vrednote, ki so uspeh povezave ali spojitve raznih vrednot, ali tudi le nekake modifikacije nekaterih vrednot pod vplivom drugih. Z Vebrom bi take vrednote lahko imenovali višjeredne vrednote. Kot primere bi na področju lepega mogli našteti veličastnost, vzvišenost, očarljivost, grozljivost, tragičnost, komičnost. Na področju uporabnega bi lahko govorili o natančnosti, brzini, ostrini, avtomatičnosti.

Pri nravnih vrednotah take zvrsti dajejo imena nravnim naravnostim ali krepostim: odkritost, darežljivost, strpnost.

Med višjeredne ali spojitvene vrednote bi šteli tudi tiste, ki jih uresničujemo v vzgoji (olikanost in omikanost, vljudnost, spoštljivost...), v politiki (urejenost, zakonitost, pravičnost, blaginja), v zdravilstvu (zdravilnost, pomirjevalnost, poživilnost).

18. Tudi ne moremo mimo nekega zanimivega pojavnosti, o katerem doslej nismo govorili, namreč dejstva, da na področju vrednot poznamo tudi to, čemur pravimo nevrednote. To se pravi, dejstva, da pozitivna ali „dobra“ vrednota ima tudi svoj negativni „zel“ pol.

To dejstvo proži mnoge težave, zato se moramo nekoliko pomuditi pri njem. Če je dobro isto kot bitno, torej isto kot bitje, in dokler

ga pojmuje tako, zares ni lahko umeti, zakaj bi bilo tako težko istiti ne-dobro in ne-bitje, in oboje z ničem. Kar in kolikor je, je dobro. Ne (vedno) popolno dobro, še manj absolutno dobro. Kolikor ni dobro, ni dobro zato, ker ni in kolikor ni, je nič. Ne-dobro je ne-bitje, je nič, in ker ne-dobremu pravimo zlo, sledi, da zlo je nič.

Če se vrnemo k absolutno dobremu, to je popolnemu vzornemu in obenem udejanjenemu dobremu, tako popolnemu, da niti v najmanjši možnosti ni mogoče nič popolnejšega od njega in niti v najmanjši možnosti ni še izpopolnjivo, k tistemu dobremu, ki smo ga označili kot sveto, tedaj umemo, da to dobro nima in sploh ne more imeti negativnega pola, niti nimamo tega označujočega besednega izraza. Tedaj umemo Vebrovo trditev, da je sveto (edina) nepolarna vrednota, čeprav bi Vebrovo misel popravili ali precizirali v smislu, da menimo tukaj sveto kot transcendentalijo, kot značilnost bitja kot bitja, torej kot ontološko kategorijo, kateri ne dajemo imena vrednote.

Sveto kot najvišja, skrajna, absolutna bitna popolnost torej nima negativnega para. Pri stvareh, ki že po naravi ali zamisli niso povsem popolne, ki najčešče niti ne uresničujejo povsem svoje možne vzorne popolnosti ali dobrega, pri njih pa moremo govoriti o pomankljivosti ali manjkanju dobrega ali, če hočemo, o nekem zlu, ki je tukaj zlo v bitnem, ontičnem pomenu. To zlo ni nikako bitje, je le vrzel ali razpoka, ne-bit bitja, nekaj, česar v bitju ni, pa bi moralo biti (ali vsaj lahko bilo). Torej zopet neki nič, ki ga bitje trpi, ker ni popolno bitje.

Če sedaj preidemo k pravi vrednotam, to je, da ponovimo, k tistim vsaj možnim ali tudi že udejanjenim dobrotim bitij ali stvari, ki so odsevi bitno dobrega in jih moremo v stvareh odkrivati, celo ostvarjati, tedaj pa vidimo, da te vrednote imajo svoje negativne pare, ki jim pravimo ne-vrednote. Resničnosti sodbe nasprotuje neresničnost, zmotnost, lažnost; leposti umetnine grdost; uporabnosti orodja nerabnosti; zdravosti stvari bolnost ali bolehnost; npravni zaslužnosti dejanj in oseb njihova krivost in krivdnost. Tej usodi ne uide niti svetost, seveda le kot vrednota v smislu, ki ga tukaj dajemo besedi; njen negativni pol imenujemo nesvetost, morda profanost, oskrunjenost, brezbožnost.

Vrednotam torej nasprotujejo nevrednote; bitja ali stvari so lahko vredne ali pa ne-vredne. Tako vznika vprašanje, ki ga ne moremo obiti; kakšen je bitni ali ontični status nevrednot, to se pravi, vprašanje, kaj so nevrednote, so kaj ali pa so tudi le nič. Ker vrednote pripisujemo konkretnim, prijemljivim in vsaj čutno dojemljivim stvarem, se zdi, da če so te stvari ne-vredne, je nevrednost v tem primeru nekaj stvarnega na njih. Zanimivo pa je, da beseda dobrina, ki nam pomeni povrednoteno stvar, nima vzporednega negativnega izraza, ki bi označeval nevredno stvar. Tudi to bi kazalo na to, da neka stvar, ki je dobrina, dokler je vredna, neha biti stvar, kadar in kolikor je ne-vredna, a da ne more postati povsem nevredna, ker bi tedaj nehala biti. Ne-

vrednost ali zlost torej ni nekaj stvarnega, zla je neka stvar, kolikor je ne-stvarna.

Da smisel tega pojasnimo, se spomnimo trojnega bitnega statusa vrednot. Videli smo, da so te, prvič, stvarne mogočnosti ovrednotenja, nato, drugič, predmeti našega doživljanja, predvsem našega čutenja, in, tretjič, ostvarjene vrednotne mogočnosti v stvareh. Če to obrnemo na nevrednote, bi v prvem primeru mogli odkriti neko, lahko bi rekli, nesluteno posebnost. Morda bi težko odkrili v stvareh kako posebno mogočnost ne-dobrostitve ali ostvaritve nevrednote. Stvari so pač podvržene možnosti okvare ali zmanjšanja svoje dobrostitve ali vsaj neostvaritve vrednotnih mogočnosti, v obeh primerih vsaj zmanjšanja svoje povrednotenosti, a tega ne bi izrečno označili kot mogočnost nevrednote, marveč raje kot mogočnost bitnega zmanjšanja stvari, torej kot neko izničenje. Tedaj pa nevrednota ne pomeni neke danosti, ki bi imela svoj lasten bitni status, marveč nekaj, kar bitno ni. Naj skušamo to pojasniti na že klasičnem primeru rokava. Če krojač rokava ne zašije, da v njem zija razporek ali luknja, ni dodelal, docela ostvaril vrednote, ki mu jo je sukno omogočalo in njegova naloga terjala; ravnal je zlo, njegov izdelek je okvarjen, a zato, ker mu nekaj manjka, ne ker bi nekaj imel. Če pa že cel rokav strgamo, ga preluknjamo in s tem pokvarimo, tedaj ga vrednotno zmanjšamo, ne opremimo pa ga z nečim novim, kar naj bi bilo neka nevrednota, udejanjenje neke mogočnosti biti nevredno. Nismo nečesa uresničili, marveč, če smemo tako reči, nekaj raz-resničili, izničili, četudi seveda ne popolnoma. V obeh primerih je rokav nekako nevreden, a ta nevrednost je le pomanjkanje ali zmanjšanje vrednosti stvari, ki je ali je postala (delno) nevredna. Bitni status nevrednote torej je nič.

Morda bi razmerje med vrednoto in nevrednoto umljuje kot z rokavom in luknjo ponazorili z razmerjem med svetlobo in temo. Svetloba je nekaj, tema pa ni nekaj, marveč le pomanjkanje nečesa, svetlobe. Teme ni mogoče uničiti, marveč jo preženemo, če prižgemo luč, to se pravi, damo nekaj stvarnega. Čim več luči, tem manj je teme. Tema je nič, luč je nekaj, kar temo „premaga“. Seveda pa ta nič doživljamo, čutimo, trpimo, tako je predmet našega doživljanja in ima status doživljajskega predmeta, tedaj je nekaj, a le nekaj predmetnega, kar ni stvarna, marveč idealna bitnost.

Ostane nam še „ostvarjena“ nevrednost, ki pa je ali neostvarjenost neke vrednote ali pa „razstvarjenost“ prej ostvarjene vrednote. Torej vsekakor neko izničenje, ki nima stvarne biti.

Edina bitnost, ki so je nevrednote možne, je tedaj le idealna doživljajska predmetnost.

Ostane nam stvar, recimo zopet rokav, ki je okvarjen, v svoji dobrostitvi zmanjšan. Rokav je stvar in to tudi ostane, ostane stvar, čeprav manj vredna. Tudi naše dojemanje, čutenje ali trpljenje okvare je stvarno kot naše doživetje. Vsekakor okvarjenost raje označujemo kot ne-vrednoto, to je kot manjkanje vrednote, kakor

pa kot zlo, to je nekaj, kar da bi nekako obstajalo, imelo svojo bit.

Morda nam prožijo težave npravne nevrednote, namreč nevrednost dejanj, katerih sad je zlo, in oseb, ki taka dejanja izvršujejo, ki ravnaajo in delajo zlo. Ali je zlost takih del in oseb tudi le nič, ali pa bi vendarle v tej zlosti mogli odkriti kaj stvarnega?

Tudi tukaj moremo ugotoviti in zatrditi, da osebe kot take in njihova dejanja tudi kot taka, niso zlo, marveč lahko le zla. To se pravi, niso zlo po svoji biti, saj so lahko zelo bitna ali stvarna, zlost je nekaj, če že ne „dodanega“ ali bolje „odvzetega“, pa nekaj, kar je le njihova pritika, morda bi bolj po domače rekli, njihova lastnost, ali bolje njihova slabost. Posebno velja to za osebe. Te morejo ravnati in delati zlo (prislov!) in jim radi pripisujemo neko zlost, a kot osebe niso zlo, čeprav morda zle. Da to zlost presežemo ali odpravimo, moramo odkriti in okrepiti njihovo izvorno dobroto, to je, moramo preusmeriti ali preobraziti njih in njihovo ravnanje v dobro, ki je utemeljeno ali vsaj omogočeno v njihovi naravi. Tako bodo ravnale dobro, njihova dejanja bodo rodila dobro. V človeških dejanjih se izraža njihova osebna n-ravnanost; to moramo prav usmeriti in okrepiti.

19. Ni lahko razvrstiti vrednote po njihovi vrednosti ali višini. Navadno se to poskuša tako, da se vrednote razvrščajo od zgoraj navzdol (ali obratno), torej le dvorazsežno. Vendar ta vzorec ne zadovoljuje, saj se razne vrednote nahajajo na isti višini ali so med seboj težko primerljive. Bolj kot dvorazsežen bi bil primer večrazsežen vzorec. Kaka vrednota je lahko „višja“ od druge v nekem pogledu a ne v drugem, ali ne v vseh. Tudi je treba v razpredelbo postaviti le vrednote v natančnem pomenu, ne pa bitnosti, ki to niso. Naš Ušeničnik na hitro postavlja na prvo mesto Boga in na drugo človeka kot osebo, na četrto mesto stavi vrednote duhovne kulture, ki jih v oklepaju ponazoruje kot znanost in umetnost (Uš. X, 197 in sl.). Po našem pojmovanju niti Bog niti človek, pa tudi znanost in umetnost niso vrednote v pravem pomenu besede.

Bog je najvišje in popolno dobro, sveto v samostalniškem pomenu; v njem je dobro kot sveto povsem istovetno z bitjo in resnico, je isto kot Bog sam, je vir in temelj vsega dobrega in vseh vrednot, a Bog sam ni vrednota v našem pomenu besede. Zato ne spada v lestvico ali kakršnokoli drugo vesolje vrednot, marveč je nad njimi.

Človek kot oseba je z vrednotami v večpomenski zvezi, a sam tudi ni vrednota. Človek vrednote odkriva ali dojema, jih uresničuje ali ostvarja, se ob njih tudi sam izpopolnjuje in plemeniti, ko si jih prisvaja in si jih vseblja. Je nosilec vrednot, zato bi ga mogli imenovati dobrino, vendar zanj tudi ta izraz ni najbolj prikladen.

Znanost in umetnost in kar jima je podobnega, so le vtelesitve vrednot. Znanost je v spoznavanju odkrivanje resničnosti dejan-

stva in v naukih ali védenju posoda spoznanj. Vsebuje vrednote, a sama ni vrednota. Isto moremo povedati o umetnosti, ki je tudi v odkrivanju in ostvarjanju vrednot, v svojih stvaritvah pa je nosilka in ohranjevalka vrednot, a sama kot taka ni vrednota.

20. Ko govorimo o lestvici ali kaki drugačni razvrstitvi vrednot in če hočemo biti in ostati življenjski, ne smemo prezreti še nekaterih dejstev. Prvo je, da tudi na istem vrednotnem področju vse zvrsti vrednote nimajo iste cene ali višine. Tako na področju resničnega vsa spoznanja niso enako pomembna, da se tako izrazimo. Sklicevati bi se mogli na M. Schelerjevo razlikovanje med različnimi vrstami védenja in znanja, kot so po njegovem delovno, izobrazbeno in odrešujoče védenje in znanje.

Na drugo zanimivo dejstvo je pokazal E. Spranger s svojim naukom o življenjskih likih (*Lebensformen*). Pri različnih osebah različne vrednote zavzemajo središčno mesto v njihovem čutenju sveta in v njihovem ravnanju v svetu. Pri nekem je, npr., lepota tista vrednota, ki ga vsega prešinja in barva v njegovem čutenju tudi druge vrednote. Ni nujno, da bi tak človek izrečno postavljaj lepoto na prvo mesto v vrednotni lestvici, v vseh vrednotah lahko čuti lepoto ali vidi v njih zlasti njihovo lepoto. Komu drugemu je taka središčna vrednota lahko resnica ali kaka druga.

To osebno, sicer upravičeno posebno doživljanje nekih vrednot pa se lahko skvari in izključujoč imperializem, ko izrečno kaki vrednoti podreja druge. Tako je lahko nekemu spoznanje, morda niti ne najvišje ali najodličnejše spoznanje, tisto, kar odloča o vrednosti ali nevrednosti vseh vrednot; kolikor se te spoznanju izmikajo, se jim odreka cena in se potiskajo v ozadje ali sploh zanikajo kot vrednote. To se dogaja v tako imenovanem scientizmu. Lahko je tako za vrhunsko imeta vrednota uporabnost ali koristnost; za vredno se ima le ali skoraj le, kar služi pri delu ali drugače koristi; to bi bil nazorni pragmatizem ali utilitarizem. Podobno bi mogli odkriti vrednotni imperializem v tistem, čemur pravimo hedonizem, vitalizem, estetizem, moralizem.

Mogli bi pri vrednotah razlikovati med dvojno ceno, tisto, ki jo imajo same po sebi, in drugo, katero jim daje okolje. Prvi bi rekli vrednotna veljavnost, drugi vrednotna veljava. Prva je notranja in stalna, druga se menjava z ljudmi in s časi.

21. Daleč smo še od tega, da bi mogli predstaviti povsem zadovoljivo razvrstitev vrednot. Le kot poskus naj velja sledeči prikaz! V njem postavljamo na prvo mesto bitne ali ontične dobrosti dejanstva, ki so več kot vrednote in v katerih imajo vrednote svoj izvor in temelj. Tukaj pač gre prvo mesto Bogu, ki je Sveto, to je absolutno najvišje in osebno dobro (pa še resnično in vsako drugo vredno), nato pa pridejo stvari, ki so dobre (in resnične in lepe...), kot bitja, nato v njih temelječe umske bitnosti, ki veljajo, to je, so nekaj, kar stvari zadeva, pa samo ni stvarno. Vse to, Bog kot Sveto, stvari kot bitja in kot taka dobre, in umske bitnosti kot veljavne, postavljamo nad vrednotno lestvico. Pod tem bitnim dobrim so prave vrednote kot izraz ali odsev,

kot smo dejali, bitne dobrosti stvari. Te vrednote, zaenkrat le prvotne in temeljne vrednote, pa vzporejamo tako, da na prvo mesto damo svetost, ki označuje stvarno kot bogopodobno (npr. v svetnikih) ali Bogu služeče ali Boga predstavljajoče (obredi). Na drugo mesto bi dali nrvnost ali zaslužnost, ki izpopolnjuje človeka kot osebo in ga usmerja k bogopodobnosti. Za tem bi prišli resničnost in lepota kot vrednoti, ki žlahtnita najodličnejše plodove človekovega dela. Za njim bi prišli zdravost in uporabnost, ki plemenitita človeka, živi in reči v njihovi tvarni dejavnosti. Na koncu bi ostala prijetnost kot vrednota, ki budi ugodje ob rabi stvari. Posebej bi ostale sovrednote.

Tako bi dobili naslednjo razvrstitev dobrega in vrednot:

Območje bitnega	{	Sveto = Bog Dobro = stvarno { osebe { živi { reči Veljavno = umske bitnosti
Območje kulture	{	nrvnost (zaslužnost) svetost duhovna vrednost { resničnost { lepota tvarna vrednost { zdravost { uporabnost čutna vrednost { prijetnost
sovrednote		

PRIJETNO BREME

Nočna nevihta je odnesla brv. Pešpot je bila torej pretrgana. Cesta je naredila tam precejšnen ovinek in zato so se brvi vsi pešci posluževali.

Tako so se kar na hitro zmenili, da zgradijo novo. Štirje fantje so šli iz vasi in kar s seboj peljali potreben les in orodje.

Toni, ki ga je tudi zadelo, je obul škornje, ki so segale do ledij. Nič kaj rad ni šel na to delo, raje bi šel kosit, toda očetu se ni mogel upirati. Ni rad šel, ker je imel svoje načrte. Danes bodo kosili travnik pri Vrtačnikovi meji. Vrtačnikovi pa na drugi strani. Lenčka bo na travniku. Lenčka, ki jo tako neznansko rad vidi. Verjetno bo grabila ob meji in bi ji kaj rekel. Kaj takega, da bi se nasmejala. Saj je tako neizrekljivo lepo videti tisti dve jamici na licu, ki se ji naredita, kadar se nasmeje. Pa tisti kodrčki, ki ji silijo izpod rute, pa rožna usta, pa beli zobki, najlepše pa očke.

Na, pa imaš!

Toni se čuti opeharjenega.

Kaj pa – mu naenkrat šine v glavo – če so oče nalašč, nakljub tako ukazali?

Ti hudir, ti!

Toni je jezen. Sam nase in na vse. Nima pa nikogar, da bi stresel jezo nanj. In še kazati je ne sme. Čimbolj misli na to, tembolj se ogreva in jezi.

Nekaj malo upanja ima, da bodo še danes zgradili brv in tako bo jutri, ko bodo sušili seno, tudi priložnost. No, če pa ne, bo moral pač počakati, da se ponudi. Saj ne kaže drugega.

Zatopili so se v delo. Toni je edini imel dolge škornje, zato je brodil po vodi in prenašal tramove. Drugi trije pa so žgali, tesali, dolbli in kar je bilo še treba.

Sredi poldneva so Toniju spet ušle misli tja na travnik, preskočile mejo in že so se znašle pri Lenčki. Zdaj malicajo. Morda oboji pri meji. Pogled je upiral v hitri tok rečice, misli pa so iskale. Najprej, kaj bi ji rekel, da bi se nasmejala, potem kako bi jo zares pobaral, potem kako bi očetu povedal, in še dalje, kje in kako bi si ustvarila lastno gnezdece. Tako je bil zamišljen, da ni videl prihajati Lenčke po poti iz bližnjega mesteca.

„Ojej!“

Le tako za silo je zaslišal glas, kajti šumenje rečice je bilo glasno. Ozrl se je.

„Tak, Lenčka! Ti tukaj?“

Bredel je na obrežje in se povzpел na pot.

Brez pozdrava je začela pripovedati, da ni vedela, kaj je z brvjo, da je hotela kakor vedno po bližnjici, da se ji zelo mudi in kaj naj zdaj naredi? Če gre nazaj in po cesti, bo zamudila vsaj eno uro, da bo kregana doma, ker mora na travnik.

„Kdaj boste naredili brv?“ je končala z vprašanjem.

„Hm, čez kaki dve uri se bo že moglo čez“, ji odvrne Toni. Zaskrbljen pogled.

„Grem s teboj naokrog. Dva bova hitreje naredila pot kot ti sama“, se je pošalil.

„Ti si mi tudi ta pravi!“

Jamice so se ji naredile na licih, tiste, ki jih Toni tako rad gleda.

Tedaj se je Toniju posvetilo.

„Hočeš, da te prenesem?“

„Preneseš? Pojdi no nekam!“

„Zakaj pa ne, če se ti mudi?“ se je vmešal Lojze.

Tudi druga dva sta pritrjevala. Saj bi katerikoli, pa nobeden ni imel dolgih škornjev.

„No, le nič se ne boj! Ne bom te vrgel v vodo. Kar sem na rob stopi, da te lahko primem!“

Rdečica ji je zalila lica, ko je stopila na širok kamen. Tudi Toni je začutil rahel drget po životu. Prijel jo je. Lenčka je v desni držala košarico, z levico pa se mu je ovila okrog vratu.

Ko sta bila že sredi deroče rečice, jo je vprašal kar tako, da je nekaj rekel:

„Bi se me tudi takrat, ko ne bi bilo sile, tako prijela?“

Le rahel „Rada“ je slišal Toni, v oči pa ji ni mogel pogledati, ker je moral paziti, kam bo stopil. Postavil jo je na breg.

„No, vidiš!“

„Boglonaj!“ Zdrvela je po stezi naprej. Šele čez čas se je ozrla.

Vsi štirje so gledali za njo, dokler je ni skrilo grmičevje.

Čez čas je Lojze pobaral Tonija:

„Kaj pa si ji povedal, da je tako zardela?“

„Da jo bom v vodo zagnal.“

Toniju pa je brnela v ušesih tista rahla beseda: „Rada! Rada!“

* * *

Toni se je od tistega srečanja kar precej spremenil. Tudi prej je bil priden, kakor njegova brata po očetovem zgledu, a

zdaj bi bil najrajši vse en dan pokosil, vse en dan požel, zmlatil in opravil druga poljska dela. Kot da je imel za seboj nekega nevidnega priganjača, pred katerim je imel strah. Kakor hitro se je pokazala kaka luknja v času, je že poiskal dnino. Oče mu ni branil in še zaslužek je lahko spravil. Nenadoma se je pokazala možnost prav dobre dnine. Na postaji so vedno iskali delavce za nalaganje in izlaganje vagonov. Prav hitro je prišel na tekoče in vzel delo „na čez“. Tu je zaslužil tudi sto dinarjev na dan in še več, medtem ko je na kmetih delal za dvajset. Kadar pa ni bilo dnine, je garal doma.

Očetu ni ušla njegova sprememba. Dolgo je tuhtal, kje bi bil vzrok, a ni mogel priti na jasno. Neko nedeljsko popoldne ga je dobil samega v hiši pri časopisu. Mirno je prisedel, vzel v roke knjigo, gledal vanjo, a ni bral. Iskal je pravega začetka za pogovor s Tonijem.

„Toni!“

„Kaj bi bilo, atej?“

„Rad bi te nekaj pobaral.“

„Kar barajte!“

„Ti prejšnji čas nisi tako garal. Da ni zadaj kaka dečva?“

Toniju je šlo vsaj pol krvi v glavo.

Oče ga je pogledal in Toniju ni bilo treba odgovoriti.

Čez čas je spet vprašal:

„Bi jaz lahko vedel, katera je?“

„Veste že lahko, samo to vas prosim, da mi je ne branite! Vrtačnikova Lenčka. Saj mi je ne boste brani!?“ Tako proseče je pogledal, da je bilo staremu kar mehko in težko obenem pri srcu.

„Lenčka?“

„Ja. Nekaj časa se že rada vidiiva.“

„Hm, braniti ti je ne morem, a mlad si še in pa: kam bosta šla?“

„Tako sem mislil: Nekaj bom prihranil jaz, nekaj ona. Vi boste malo pomagali in Vrtačnik gotovo tudi. Morda se bo dobilo kaj, saj je pogosto kaka bajta na prodaj, če že za gruntec ne bo.“

„No, ja! Samo ne prena glita se!“

Obema je odleglo.

Poslej je Smrečnik še raje puščal Tonija v dnino.

Toniju je Lenčka čedalje bolj postajala pogonska sila. Tisti „Rada“ takrat ob podrti brvi je bil zanj ukaz, da stori prav vse, kar je mogoče, da ji pripravi kar najbolj toplo gnezdece. Na opozorila, naj se ne žene takoj, se je smejal. Čedalje bolj čvrst je bil. No, in zdaj tudi atej niso hudi. O, saj bo! O, da bi le skoraj bilo!

Sredi Tonijeve ihte je udaril tisti nesrečni prvi april. Dva dni prej je dobil poziv in še isti dan je bil v vojaški suknji. Na srečo – tako je takrat mislil Toni – je vojska med Jugoslavijo in Nemčijo na tistem mestu trajala le nekaj dni... Za Veliko noč je bil že doma.

Toda veselje ni trajalo dolgo. Bil je vpoklican v nemško vojsko. Prav kmalu je opravil z regrutskimi vajami in že so ga poslali na rusko fronto.

Lenčka je bila vsa iz sebe. Tako zbrano in vneto še nikdar v življenju ni molila, kakor te mesece. Kar trepetala je, ko se je zatekala v prošnji molitvi k Mariji in Bogu.

Nekega dne je dobila Tonijevo pismo iz Stalingrada. Nič posebnega ni pisal, le to, da jih hudo zebe in da je strašno. Za konec pa pozdrave in hrepenenje po njej.

Lenčka je molitev še podvojila in čakala naslednjega pisma. Zaman. Nobenega več ni bilo.

Smrečnik je ravno vrdeval živino, ko je prisopihal pismo-noša. Izročil mu je pismo vojaške komande. Smrečnik si je natknil očala in bral:

„Anton Smretschnig vermist.“

Nekaj časa je strmel v papir in vse se mu je majalo, da je moral iskati oprijema. Preteklo je precej minut, da je spet mogel brati. Saj ni videl nič drugega kot prej in pa Stalingrad in naslov komande. Potem je odtaval v hišo in za mizo sedeč lezel na kup.

Za vso hišo je bil to strašen udarec. Najmlajši je padel prvi.

Čez čas je začel upati. „Vermist“ še ni rečeno, da je mrtev. Morda se bo pa le oglasil?

Vrtačnikova Lenčka je prišla – kakor že tolikokrat – poizvedovat, če je Toni kaj pisal.

„Ne, Toni ni pisal“, se je izmotaval stari. Ni ji mogel povedati strašne novice.

„Kdo pa je? Tevžej?“

„Nobeden od naših.“

Lenčka ga je gledala. Takega še ni videla. Grozna slutnja ji je vstajala v glavi ali v srcu, saj sama ni vedela, kje.

„Ali bi bili tako dobri in mi dali prebrat pismo?“

Stari je sklonil glavo prav do mize in tresel se je v pridržanem joku.

Lenčka je od daleč brala: Anton Smretschnig ver - ver - mist.

„Kaj pa je to: „vermist“?“

Smrečnik ji ni mogel odgovoriti.

Lenčki se je vse zamajalo.

„To-o-oni-i!“ je še zavpila, potem pa počasi zlezla na tla.

Ko sta jo spet spravila k zavesti – medtem je prišla mama – in se je razgledala, je spet videla papir.

„Prekleta vojska! Prekleti Nemci! Prekleti Hitler!“

Potem se je sesedla na stol, se naslonila na mizo in zadržetela v krčevitem joku.

Nekaj časa sta jo pustila, potem pa sta jo začela tolažiti.

„Kar sram me je“, je dejala mama. „Moj je Toni, pa se mi zdi, da ga imaš ti še bolj rada.“

„Bo že Bog kako obrnil, da bo prav“, je tolažil Smrečnik. Zraven je pa mislil: „Le kako? Saj ni izhoda!“

Potem je Lenčka šla domov. Njen smehljaj je umrl. Zdelo se je, da za zmiraj.

* * *

Leta so pretekla.

Vojska se je bližala koncu. Hitlerja ni več. Oglasili so se nekateri pogrešani. Vsak od njih je natočil Lenčki vsaj majčkeno čašico upanja.

Začeli so se oglašati fantje, ki bi jo radi vzeli, a Lenčka je vsakega odslovila.

„Boš za teto pri hiši?“ ji je prigovarjala mama.

„Pa za teto, če me Bog še noče“, ji je odločno odgovorila. „Če Tonija ni, potem ni nobenega.“

Vmes so modrovali: Le kako je to? Nekatera se zaljubi v nekoga, pa ga lahko pusti in že se vname za drugega. Tej in še kateri pa je njen prvi vse in z njim je konec. Čudni smo ljudje.

Tudi v letu petinštiridesetem je zacvetel maj. Ljudje so pričakovali nekaj velikega. No ja, veliko bo že to, da bo hudič odnesel Nemce. Pa še kaj več se bo zgodilo. Tudi partizanske obje-
stneže bodo pognali iz dežele. In spet bo lepo...

Tisto jutro, petega maja 1945, je Lenčka šla v trg. Ko se je vračala, je prišla do one brvi. Obstala je.

„Toni me je prenesel... „Rada“ sem mu rekla.“

Sedla je na kamen in že vsaj tisoč in prvič premislila tisti trenutek. Tisti, ko se je njena sreča razcvetela. Sedela je in jokala za izgubljeno srečo.

„Lenčka! Si ti?“

Silno se je prestrašila. Pred njo je stal mož, suh in zagorel. Zavrtelo se ji je v glavi in Toni jo je prestregel, da ni omahnila po tleh. Rahlo jo je položil v travo. Bil je ves iz sebe. Kar skoraj stodontno je bil prepričan, da mu je postala nezvesta in je žena kogarkoli. Toda hotel je priti do popolne jasnosti. Zato jo je budil, kakor je vedel in znal.

Ko so zasijale njene očke, se je odstotek njegovega pričanja znižal vsaj na petdeset.

„Prav tule čez sem te nesel, ko si mi rekla tisto nebeško-sladko besedico „Rada“. In danes?

„Rada. Rada. Rada.“

Objel jo je tako močno, da je lovila dih.

Smrečnik je medtem že zlezal v tri gube. Bil je namreč prepričan, da sta z ženo ostala sama. Starejša sinova sta ostala na fronti.

„Atej! Tonija sem vam pripeljala. Ali ga sprejmete?“ je pozdravila Lenčka.

Stari se je tako raznežil od veselja, da ni spravil besede iz sebe. Kar precej časa ga je tresel za roko.

„Tak, da si se vrnil? Lej no! Ali ga, Lenčka, še kaj rada imaš?“

„Atej!“ Solze so jo zalile. Solze sreče.

„Le hitro se obrni, da grunt ne bo čisto propadel! Od danes naprej je tvoj. Pa Lenčkin tudi.“

* * *

Ker je bil Smrečnikov grunt lep in Vrtačnikov tudi, pa še nekateri drugi naokrog, so jih morali oddati v zadrugo. Toni in Lenčka delata v tovarni in gospodarita na ohišnici. Ko bi bil stari Smrečnik doživel tisti dan, bi ga prav gotovo zadelo „božje“. Pa ni. Ves srečen je nekaj dni pred tem zaspal, ko je videl tolikšno ljubezen in soglasje v mladi družini.

TEMELJI SLOV. ZDOMSKEGA ŽENSKEGA PESNIŠTVA

Na prvi pogled je slovenska literarna setev in žetev predvsem odraz in izraz moške volje, moških možnosti in uveljavitvenih hotenj. To končno ne preseneti, saj je v skladu s splošnimi svetovnimi zgodovinskimi danostmi. Politična norma družbenega uveljavljanja je bila v osnovi bolj ali manj izročena v roke moškega upravljalca. Vendar se iz danih pogojenosti in konvencij v zadnjih sto letih vedno intenzivneje in drznejše sprošča ženska ustvarjalna sila. Ta je v življenju literature sicer bila v določeni meri prisotna že od prvih dni, od legendarne Sapfo preko globoko religioznih pesnic srednjega veka, pa od postopnih osveteževanj in takoimenovanih emancipacijskih valov od konca prejšnjega stoletja do danes, ko so v nekaterih predelih (nemški, angleški in severnoameriški prostor) ženske literarne ustvarjalke v zadnjem desetletju nalomile moški duhovni monopol in dosegle vidne kulturnopolitične položaje. Na Slovenskem so pišoče žene od v avstrijskem Gradcu leta 1854 umrle in pokopane Josipine Turnograjske, od Luize Pesjakove, Pavline Pajkove, socialno kritične Zofke Kvedrove, kvalitetne in tragične Vide Jerajeve pa do novejših ustvarjalk Lee Fatur, Vide Taufer ali Lily Novy z redkimi izjemami stale vedno na ustvarjalnem obrobju, kar je hromilo njihovo literarno voljo, čeprav so bile velikokrat literarno izvirne in duhovno nadarjene. Tu so slovenske pesnice in pisateljice plačale davek ustaljenim patriarhaličnim strukturam in konvencijam, ki ženski niso naklonjene. Tudi po letu 1945 se v novi slovenski danosti v Jugoslaviji življenje ni zasukalo v prid ženskega sveta. Surova potrošniška družba v domovini z dvojno moralo, izkoriščanjem šibkejšega in nežnejšega (kar je velikokrat prav ženska), s tekmovalno materialistično vnemo, z ideloškimi prenapetostmi, s seksualizmom, v katerem je ženska le predmet strasti in zlorabe, ni kreativno pospeševala razvoja ženske literarne ustvarjalnosti. Šele v času delnih sprostitvev po letu 1960 se je slovensko žensko pisanje prevesilo v tvorno duhovno možnost. Saša Vegri, Svetlana Makarovič, Ifigenija Zagoričnik, Majda Kne, Tržačanka Irena Žerjal ali Korošica Maja Haderlap kot pesnice večjih izpovednih danosti poleg standardnih pripovednic Mire Mihelič, Zore Tavčar, Neže Maurer, Nade Matičič, Ivanke

Hergold in starejših zamejskih pesmic Ljubke Šorli in Milke Hartman) so prvič v zgodovini slovenske literature izraz širše slovenske ženske dejavnosti v enem samem časovnem obdobju.

Trditev, da je slovenska zdomska literatura zgolj odsev sodobne splošnoslovenske književnosti – in zaradi tega eo ipso slovenska zdomska ŽENSKA literatura (če sploh obstoja) le po možnostih, obsegu in učinkovanju zmanjšana podoba splošnoslovenskega ženskega literarnega dogajanja, ni pravilna. Taka trditev ne upošteva večsmerne estetske, idejne in jezikovne razvojne razvejanosti sodobnega slovenskega književnega dogajanja. Taka trditev bi bila zares šablona brez pravilnega upoštevanja realnih razmerij v sodobni slovenski literaturi. Le-ta se je pod pritiskom družbenopolitičnih razmer in prisil že davno sredobežno razdelila in razvezala v različne centralnoslovenske, zamejske (v Italiji in Avstriji) in zdomske komplekse posebnih idejno-estetskih in razvojno-jezikovnih usmeritev, ki pa jih vse – in to je pomembno! – družijo ista zavezanost izvoru in temeljnemu namenu slovenskega literarno-duhovnega dejanja. Slovenska zdomska literatura je izraz prehojene poti trdo preizkušenih posameznikov in skupin predvsem krščansko-idejnega izvora z vsemi značilnostmi, posebnostmi in nalogami, ki jih krščanska duhovna zavezanost piščočemu človeku nalaga. V desetletjih po letu 1945 je prehodila večsmerno in razvejano pot. Kljub osnovni osredotočitvi pod stebrišča argentinske Slovenske kulturne akcije ni že zaradi geografske razpršenosti takorekoč po vseh predelih sveta iz tako enotnega kosa, kot se to tu in tam misli. Ne ločujejo pa je le geografska oddaljevanja, temveč tudi delno generacijsko pogojena razmejevanja med prvo slovensko zdomo literarno generacijo v letu 1945 in med pozneje v zdovski literarni tok vključenimi mlajšimi posamezniki, a tudi razlike med starejšimi literarnimi zdomci in v zdomstvu takorekoč rojenimi, v lastno avtohtonost rastočimi slovenskimi pisci. Trditev, da poleg pričujoče strukturalne razvejanosti slovenskega zdomskega dejanja in nehanja obstoji še takoimenovana zdomska ženska literatura, je na prvi pogled izvita iz trte – in je vendar resnična!

Ustaljeno podobo slovenske zdomske literarne ustvarjalnosti z mnogimi značilnimi moškimi veznimi člani namreč osvežujoče spreminja in prekinja ženski literarni prispevek k literaturi po svetu živečih Slovencev. Ta prispevek v bistvu ni tako majhen, kot je majhno število v zdomstvu aktivneje piščočih in literarno delujočih žena. V svojih najboljših primerih zrcali zaokroženo in suvereno izoblikovano idejno-estetsko dejanje večjih duhovnih razsežnosti. Če iz osnovnega torišča ženske zdomske dejavnosti izvzamemo kratkotrajno literarno gostovanje v Avstraliji v začetku šestdesetih let živeče Tržačanke Neve Rudolf (poezija „Južni križ“ in proza „Čisto malo ljubezni“ z zametki lirično-realističnih literarnih možnosti, ki jih pisateljica pozneje žal ni razvila), posamezne pesmi v Braziliji živeče Majde Volovšek, življenjske spomine Julije Payman („šopek trnja“), ki je prihajala v stik s Claudelom in Otonom Habsburškim, bistveni znanstveni

etnografski doprinos v Paragvaju delujoče dr. Branke Sušnik („Totemizem in šamanizem pri Čamakokih“, „Verovanje Indijancev Lengua“, v argentinskih „Vrednotah“) pa lokalne prispevke v Združenih državah Amerike delujočih žena (npr. Ana Krašna, Rose Mary Prosen, Veda Ponivkar i.dr.) in nova literarna prozna udejstvovanja v Argentini (Rezi Marinšek) ter tamkajšnja publicistko mlajše argentinske Slovenke iz vrst novih generacij dr. Katice Cukjati, potem je hitro razvidno, da sta osnovni zdomski literarni ustvarjalci le Milena Šoukal (roj. 1922) in Milena Merlak (roj. 1935).

V Chicagu v Združenih državah Amerike živeča Milena Šoukal (roj. Dobršek) je doslej poleg posameznih objav v „Meddobju“ in zbornikih „Svobodne Slovenije“ objavila nekaj pesmi tudi v angleščini v glasilu chikaške trgovske hiše Sears and Roebuck „Parent News“, kjer je zaposlena; Slovenska kulturna akcija v Buenos Airesu pa je leta 1969 natisnila pesničino, doslej edino knjižno publikacijo pod enostavnim naslovom „Pesmi“. Življenjsko literarno delo na Dunaju živeče Milene Merlak (por. Detela) je precej bolj razvejano, že več kot dve desetletji usmerjeno k izrazitemu soočanju z bistvenimi problemi profesionalno podoživete književnosti. V zbirki izvirne slovenske književnosti „Sodobna knjiga“ je leta 1964 v Trstu debutirala s pesniško zbirko „Sodba od spodaj“, tej pa je leta 1968 v Londonu v isti knjižni zbirki sledila knjiga poezij „Beseda brez besede“, leta 1969 pa še poetično-eksperimentalni prozni teksti v knjigi „Skrivnost drevesa“. Za božič 1976 je nato v založništvu tržaške revije „Mladika“ objavila zbirko ljudsko religiozne lirike „Zimzelene luči“, v glavnem pred to izdajo priložnostno napisane za praznične oddaje v slovenskih programih radia Trst, Celovec in „Glas Nemčije“ v Kölnu. Za „Katoliško prosveto“ in „Slovenski informacijski center“ v Celovcu je leta 1979 oskrbela prevod (iz nemščine) spremne knjige k verski oddaji „Zakaj verujejo kristjani“, ki je bila med drugim na sporedih avstrijske in zahodnonemške televizije in je nagovorila veliko število sodobnih ljudi. Piše tudi v nemščini, njene tekste pa so med drugim v zadnjem času prevedli v srbohrvaščino, angleščino in indijske jezike.

Kljub različnemu, manjšemu ali večjemu, obsegu literarnega doprinosu obeh avtoric v korist Milene Merlakove, veže obe ustvarjalci navzlic starostnim razlikam in tozadevno različno pogojenim življenjskim izkušnjam zavezanost istemu literarnemu žanru, literiki.

Podoba je, da delo obeh avtoric v celoti sploh še ni objavljeno. Razmere sedanjega potrošniškega in ideološkega časa in specifične muje slovenskega zdomskega ustvarjalnega trenutka niso naklonjene ne liriki in ne posebnostim ženskega ustvarjanja na sploh. Kljub temu obe avtorici kreativno vztrajata pri svojem duhovnem poslanstvu. Pozitivni rezultati tozadevno niso izostali. Lirika se vedno znova lahko dogodi in izvrši le znotraj jezika kot takega, zrasede ali pade zaradi avtorjevih sposobnosti ali nezmožnosti, da bi s pomočjo jezikovnega izoblikovanja svojih no-

tranjih duhovnih podob, čustvovanj, idej in hotenj, pripovedi in slutenj, dal svoji pesniški vsebini primerno, dovršeno ali celo izbrušeno obliko. Čeprav je slovenski narod lirično skozi vso zgodovino izrazito tvoren in se je tu večkrat bolj kot v epiki, dramatici ali esejistiki nadregionalno uveljavil, pa le velja pripomniti, da radikalizacije tehnokratsko-manipulativnih sodobnih postoritev ne prijačo ponotranjemu življenju poezije. Senzibilno razgibana lirika ne zahteva sicer dolgotrajnih pisateljskih postopkov in jo je mogoče tiskati tudi posamezno, z enim ali dvema pesniškima tekstoma, v časopisih, revijah in almanahih, tako da avtor ni popolnoma odvisen od dragih knjižnih izdaj, vendar se zaradi svoje vznemirljive krhkosti in prizadetosti kaj hitro zlomi sredi brutalnih peripetij sveta. Žensko pesništvo ni tu nikakršna izjema. Preje je izpostavljeno številnim ogroženostim in neprijetnim konfliktom s svetom in z lastnim ustvarjalnim hotenjem. Morda je tudi v tem iskati vzrok, da sta se do sedaj v zdomstvu uveljavili le dve ženski pesniški imeni v sicer širšem sklopu prave panorame različnih večjih in manjših pesnikov, kot dokazuje „Antologija slovenskega zdomskega pesništva“ (Slovenska kulturna akcija, Buenos Aires, 1980).

Milena Šoukal in Milena Merlak sodita že v okviru novega, v zadnjih desetletjih nastalega ontološkega pesništva, ki se dogaja in razmejuje v napetostih med človekovo eksistenco in med posebnostmi in možnostmi jezika. Ena osnovnih stalnic vsakršnega pesniškega dogajanja je osredotočena v starogrški ideji o LOGOSU. Absolutna Bit se na pesniškem področju dogodi in sprosti s pomočjo človekovega duha v jeziku (logosu, le verbe). S pomočjo modernih literarnih sredstev, h katerim bi mogli prišteti ontološko disonančnost, jezikovno magičnost, težnjo k čisti poeziji (poésie pure), estetiko tragičnega, neprizanesljivega ali celo grdega, upoštevanje fragmentarnosti, grotesknega, drastično stopnjevanega, soočanje s temami literarne tradicije ob istočasni rasti v novo literarno danost, izpuščanje povednih determinant, pretiravanje ali zaviranje jezikovnega toka, vnašanje novih metaforičnih mehanizmov v pesniško mrežo iz na novo stkanih pojmov in besed, gradita tudi Milena Šoukal in Milena Merlak zdaj izraziteje in dognano in zdaj spet bolj mimogrede, podzavestno, slučajno, svoje pesniške modele sveta eksistencialnih kriz, ugrabljenih ali zastrtih možnosti in upov, ki se odmikajo

Kot uvodni motto v knjigo „Pesmi“ Milene Šoukalove iz leta 1969 se pred prvim delom zbirke z naslovom „Podedovano ime“ oglasi sledeča tragično-rezka „beležka iz arhiva“:

– Odšla je nekega dne nabirat jagode. Zaman so jo pričakovali zvečer, zaman vse druge dneve – ni se več vrnila. Ob jezeru na vznožju utrdbe so našli le njeno rdečo ruto, ki jo je prilepil pljuska valov ob kamen. Kadar posveti sonce v jezersko gladino, odsevajo skozi temno modrino valov rdeči prameni. Spomin na lepo Fanny Hooe se je ohranil v imenu, ki ga je jezero od nje podedovalo. –

(Šoukal, „Pesmi“, str. 4).

Ta tragična reminiscenca iz nekih starih papirjev dobro ponazarja osnovno naravnost pričujoče knjige. Bralca uvaja na baladno-povedni in severnoameriško lokalno konkretizirani (Fort Wilkins) način tudi v svet slovenskih življenjskih sporočil, o katerih pesnica v knjigi pripoveduje.

Pesniška knjiga Milene Šoukal je razdeljena na tri dele, pri čemer se skozi zasenčenost prvega dela svetlika osebna nesreča neke žene, kakršno je avtorica že nakazala v pravkar citiranem mottu ob soočanjih v Fortu Wilkins. S pomočjo fragmentarno nanizanih povednih in besednih drobcev o posebni življenjski stiski in krivdi doživimo v perspektivi pesniško predstavljenega sveta ponotranjeno svetlikanje avtonomne notranje zavesti in določenih življenjskih zgodb in ujetosti, čestokrat pretkanih z mrežo depresivnih stanj žalosti, izmučenosti in samote.

Podoba je, da zna pesnica svoja lirična sporočila združiti z učinkovitimi slikami narave in pokrajine. Vendar njene pesmi nikoli ne preidejo v realistične opise iz narave, v deskriptivna poročila o geografskih značilnostih nekega predela in njegovih ljudi. Pesmi Milene Šoukal rasejo namreč vedno znova v učinkovito pokrajino človekovega notranjega sveta. Rekviziti zunanjega (megla, dolina, gozd, hrast v bregu, globina, veter itd.) so uporabljeni vedno z določenim namenom. Realije konkretnega predstavljajo namreč filozofsko podoživeto ponotranjenost večno živega človeškega pričevanja, soočevanja in čustvovanja o zamreženostih človeških poti. Poetične besedne slike prvega ciklusa Šoukalinih „Pesmi“ (duplo samote, zavijanje volka, obup prekletstva kaznovanih, počasno sonce, pohabljenka noči, tenka solza, zadimljena zemlja) določno nakazujejo notranja človeška stanja, katera pesnica predstavlja. Trpka sivina žalostne osamljenosti, zamrla v otožnost kot kaplje, ki močijo „zadimljeno zemljo“ (Šoukal, „Pesmi“, str. 13), je adekvaten izraz pesničine melanholičnosti, kot se razkriva v prvem delu pričujoče knjige.

Če hočemo okarakterizirati vrednost določene literarne zbirke, pa naj bo to pesniška, novelistična ali kakršnakoli literarna zbirka, se nikakor ne smemo ustaviti samo pri takoimenovanih splošnih vtisih, ki nam jih nudi delo, s katerim se skušamo soočiti. Iti moramo globlje, ugotoviti moramo strukturalne značilnosti zbirke, videti in spoznati moramo, kako si narejena, kako so pesmi na primer razporejene, kako si slede, na kakšen način se prelivajo ena v drugo in ena iz druge, videti moramo, kako se fonične slike v raziskavajoči poeziji prepletajo, mešajo, ločujejo in povezujejo, bojujejo med seboj, kako vplivajo ena na drugo, kako tok besed pospešujejo ali zavirajo, kako rasejo v večje pomenske sklope in kako si ti pomenski sklopi slede, prepletajo in morda spet razpršujejo na prafaktorje, kako se določeni besedni pojmi, najprej kar zasuti pod gomilo mnogih besed, kar nankrat osvobode iz svoje smrti, kako vstanejo iz groba in pogodijo pesem ali vrsto pesmi morda na popolnoma drugem predelu zbirke.

„Pesmi“ Milene Šoukalove so razdeljene na tri dele (Podedovano ime, Odmevi, Zaprta vrata). Skozi meglo časa in prostora nam avtorica po uvodnih akordih „Podedovanega odmeva“ utrne pramen liričnega žara za drugi cikel „Odmevi“, kjer se trpka, začetna melanholija teh krhkih verzov nekoliko sprosti. Skozi abstraktno zamejenost reminiscenc na daljne in bližnje dogodke veje zdaj razočaranost, potem pa tudi nekaka razbolela strast. Pesničine v ponotranjene psihograme ogroženih stanj projicirane misli in izpovedi so vedno znova pretkane z izvirnimi podobami iz narave. Polne so dovolj avtonomno in primerno uporabljenih metafor, ki so tu in tam že v prvem delu sklenjene v sveže učinkujoče besedne povezave:

Iz trav cveti obup prekletstva kaznovanih (str. 8);

Iz dna na vrh se plazim pohabljenka noči (str. 10);

Takrat iz tal zagrabil mi je strah ramena: prešla osamljenost je gozda vame (str. 11);

Rdeči pljunek na obrežju izmivajo valovi z zeleno tihimi očmi (str. 12) – in tako dalje.

Podoba je, da prisposodnost poezije Milene Šoukalove ni sama sebi namen. S pomočjo stavčnih zvez, besednih sklopov in iz njih pogojenih miselnih povezav rastejo pesničine podobe, metafore, simboli, pripovedni vložki, miti (npr. o smrti neke žene) v posebno, psihološko in filozofsko naravnano bivanjsko poezijo ogroženosti in upanja. Za te pesmi v svobodnih verzih je značilno, da rasejo od konkretnega v nakazano ali zatišano zasenčenost, v abstraktnost in fantastičnost. V karakteristični pesmi „Odsevi iz neraziskanega sveta“ (sr. 18) se pojavi več izrazitih veznih členov (znamenj) fantastično-abstraktnega literarnega načina. Omenjena pesem se namreč tako prične:

ODGRINJAMO ZAVESO iz težkega brokata
fantastičnih barv,
skozi katero prihaja strah v celico;
tam sedi ob luči,
zatopljen v glasove, ki se sprehajajo
pod okni...

Metaforičnost je pri Šoukalovi vedno znova pomožno sredstvo k predelom fantastično razširjenih življenjskih stanj. Je dodatni funkcionalni mehanizem, ki na eni strani leti iz zamejenosti in tesnobe v brezbrežja domišljajske svobode, a po drugi strani vedno znova, kot ptica, ki so ji po nadrealnem vzgonu v svobodo omahnila krila, priča o stiski in strahu človekove ujetosti v mreže dejanskih stanj, katerih realiteta je konkretno hic et nunc pričujoča.

V cikel „Odmevi“ je vključenih veliko reminiscenc na bližnje in daljne trenutke življenja. Tu so nanizane čustveno razgibane slike stanj, utrinki hrepenenj, žrtvovanj in prizadetosti, povzročenih krivic in upov, ki se morda ne bodo izpolnili. V cikel je vtkana med drugim npr. daljša pesem „Pisma“, posvečena

„pesničini slepi mami, ki je umrla v trinajstem letu svojih neizpolnenih želja“. Ali ni tudi to posvetilo še enkrat potrdilo pesničinega življenjskega izkustva, povratek k samemu sebi pri koreninah izvora, ki poženejo mladike, v katerih kroži isti življenjski priokus? „Pisma“ (str. 31-35) nedvomno sodijo k pomembnejšim pesničnim tekstom. Besede se prisposodno in filozofsko utemeljeno povezujejo v širše, često dramatično učinkovite sklope besed. To je osveščevalna pesem, pravo sporočilo o življenju, napisano v borbenem obupu, v spopadu z množico ponižanj, ki jih človek v svetu doživi. To je ena temeljnih, antologijskih šoukalinih pesmi, v kateri je vseskozi prisotna ena od bistvenih komponent pesničine izpovednosti: namreč strah. Nedoločljivo veje iz šoukaline poezije, kot je konkretno prenetel s solzami, krvjo in grozo to strašno stoletje in usode njegovih ljudi! Dve strani pred pesnitvijo „Pisma“ se stara mati in strah tudi kot motiva določneje pojavita. Stara mati je usodnostna vzmet, ki se v pesničini notranjosti nenadoma kreativno in usodnostno sproži in nato leti skozi vrsto besednih pojmov kot s kapulta izprožena pesniška puščica, da lahko prileti v pesnitev o materi, a tudi o pesnici sami – in o usodah žena na sploh.

Tretji cikel „Zaprta vrata“ odpira kot dramatično contradictio in adjecto zaprta vrata bivanjskih danosti:

...In vendar vem,
da kljub prepovedi,
zapisani med molk želja,
srce bi vpilo. („Pesmi“, str. 36).

Poezija Milene Šoukal se sedaj senzibilno odpre in resignirano pomiri sredi konkretnih postoritev življenja. Sredi „nemirnega tempa breznožega začetka“ (str. 43) je taka pomiritev morda le navidezna, zakaj življenje traja dalje in pesnica ve, „da kljub prepovedi, zapisani med molk želja, srce bi vpilo“ (str. 43).

V literarnozgodovinski študiji „Trideset let zdomske emigracijske književnosti“ (Zbornik Svobodne Slovenije 1973-1975) prisoja dr. Tine Debeljak Šoukalovi pomembno literarno vrednost. Meni, da je „Šoukalova intimna lirična duša, nekako v baladnem romantičnem razpoloženju... Je moderna ekspresivna pesnica, ki sicer ljubi impresijo, toda izraža jo na povsem svoj lirični način, resnično ženski...“ (Zbornik Svobodne Slovenije 1973-1975, Buenos Aires, str. 419). Dodati bi tu mogel, da se je iz prvih romantično-intimnih, delno sentimentalno liričnih oblik, kot jih lahko srečamo v njenih objavah v drugem in tretjem letniku „MEDDOBJA“, razmeroma hitro povzpela v poglobljenejšo bivanjsko izpovednost iz fragmentarno nanizanih reminiscenc, kot smo jo spoznali ob soočenju z njeno zbirko „Pesmi“. Pesniški teksti, ki jih je med drugim objavila v šestnajstem, sedemnajstem („Na meji dneva“) in devetnajstem („Pot na goro“) letniku „MEDDOBJA“, ne pomenijo bistvenega preloma z usmerjenostjo zbirke „Pesmi“. Podoba pa je, da je depresivno disharmonijo predvsem v zadnjih objavah delno premagala s pevno, idealistično

svetlobo novega upanja. Čeprav je ta svetloba navzoča ob soočenju z bolečino in smrtjo, je vendar pesničino petje vedno bolj vstajensko sproščanje v „novi dan“:

Iz globokih korenin
poganja misel v veje:
tu je zgrajeno zavetje pticam,
v jutru samem prebujeno
v žvrgolenje in pozdrav.
AVE.

(„MEDDOBJE“ XIX - 1983, št. 1-2, str. 61).

Milena Šoukal prikazuje disonančnost današnjega sveta s pomočjo moderneje zasnovanih umetniških oblik. To je poezija z dokajšnjo samostojno močjo, žensko senzibilno razgibana in istočasno ogrožena v svetu brutalnih danosti. Na primeru šoukalinine lirike se zrcalijo nekatere temeljne značilnosti sodobne slovenske in mednarodne poezije. Omenil bi jezikovno magijo, ki se rojeva s pomočjo besedne melodike, a tudi ustvarjalno fantazijo ter fanatičnost, odeto v grotesknost, izvirajočo iz deformacij realnega sveta in rastočo v utopični NAD-SVET. Osamljenost, strah, čustvena prizadetost ali želja po drugačnih bivanjskih načinih so v šoukalinih liričnih tekstih našli v adekvatno, za slovensko zdomsko literaturo dokaj novo in radikalnejšo strukturo. Blizu je nekaterim Papeževim liričnim abstrakcijam, a vendarle dovolj samosvoja, žensko čustveno razvezana v naročju obdobja strahu.

S spretnim razporejanjem umetniških sredstev, z nizanjem izvirnih metaforičnih konstelacij v širše miselne zveze, z večplastnostjo motivov in večsmernostjo svoje poetične mitologije izvirno dopolnjuje možnosti sodobne ženske literature na Dunaju živeča Milena Merlak. Kot avtorica sprva romantično-foničnih, pozneje pa vedno bolj sentimentalnih formalizmov očiščenih besednih snovanj, se je Milena Merlak pred odhodom v emigracijo v letu 1960 večkrat oglasila v domovinskih slovenskih revijah „NAŠA SODOBNOST“, „REVIJA 57“ in „ŠTUDENTSKA TRIBUNA“ ter v prevodih v srbohrvaških in makedonskih publikacijah.

V prvi pesniški zbirki „Sodba od spodaj“ je Milena Merlak med drugim na strani 24 objavila tudi značilno pesem „Smrt mesečnice“. Prvič jo je leta 1960 v drugi številki natisnila že ljubljanska „NAŠA SODOBNOST“ (str. 143), potem pa v šestem letniku leta 1961 v številki 3-4 tudi „MEDDOBJE“. To omenjamo v dokaz posebne razvojne poti te slovenske avtorice, ki se je začela vidno uveljavljati v domovini, potem pa iz idejno-duhovnih razlogov prestopila v drugo, zamejsko in zdonsko območje literarnega delovanja, ko se je leta 1960 znašla v avstrijskem tujezemstvu.

Pesem „Smrt mesečnice“ je karakterističen, baladno stopnjevan lirični spev širših značilnosti. S pomočjo slikovitih, v groteskno slikarijo rastočih pripodob mučenja, ki je soočeno z deviško

nedolžnostjo (mučilno kolo noči, po nedolžnem obsojena; biriči tal; črni vrtinci so nasprotja sentenc – bila je drzna svetla, usmiljena, živa, lepa – sedaj je mrtva; „Sodba od spodaj“, str. 24), splete avtorica estetsko dobro zgrajen in za razvoj slovenske lirike na začetku šestdesetih let značilen tekst. Ta je izpolnjen s tragedijo človeškega bivanja, videno iz značilne ženske perspektive. Ženska je brez svoje krivde vržena v agresivno dogajanje bivanja. S svojo drznostjo, ki jo ponazarja metafora predolgih las, se zaplete v mučilna dogajanja sveta. Postane plen noči, rabljev brez usmiljenja. Podobno kot zgodnja Zajčeva in Strniševa poezija združuje tudi Milena Merlak v svojem pesniškem začetku nekatere osnovnice življenjskega doživljanja, kot so zasužnjenje, nasilje, ugrabitev, nevarnost, izguba ljubezni in smrt. Pesnica je ujeta v grozljivo bivanje nežensko brutalnega sveta. Strah, groza, zloraba, nasilje in smrt so ena stran eksistencialne pesničine pripovedi, kateri se zoperstavlja svetloba in lepota, drznost in življenjska volja.

V Trstu natisnjena zbirka „Sodba od spodaj“ je razdeljena na štiri dele (Pepel v očeh, Brodolomci, Krvnik samote, Nasilna budnost), ki so strukturalni odraz zavestnih in podzavestnih literarnih razsežnosti, ki v velikem motivnem loku vodijo od romantizirano aktualiziranih liričnih stanj izgubljene mladosti in življenjskih iluzij (Pepel v očeh) preko liričnih eksistencialij o bivanjskih pasteh, razpokah in padcih (Brodolomci) do optimističnejših vizij lastne suverenosti in avtohtonosti (Krvnik samote), ki se razvejanje zgosti v tragičnih protislovjih temno podoživete trpljenja v tujini in sredi bivanjskih značilnosti brutalno rezkega sodobnega sveta (Nasilna budnost).

Najboljše pesmi Milene Merlak iz prve pesniške zbirke „Sodba od spodaj“ so modeli za tisto slovensko novodobno pesništvo, ki se je v zadnjih dveh desetletjih preusmerilo iz tradicionalnejših struktur in vsebinsko in oblikovno raslo v nove možnosti literarnega ustvarjanja.

V prvem delu (Pepel v očeh) že omenjene zbirke „Sodba od spodaj“ je avtorica združila tekste, ki bi jih mogli uvrstiti k ljubezensko-erotični, oziroma hrepenenjski liriki, ki pa je, kar je za duhovni svet Milene Merlak zelo značilno, večkrat nalomljena z depresivno-tragičnimi spoznavnimi in doživljajskimi osišči izgube čistega, lepega ali romantizirano nedolžnega sveta. V tekstu „Slovo v požarni noči“, ki je romantizirano pesniško poročilo o koncu neke ljubezni, so konkretna doživljajska izhodišča napolnjena z artističnim tragičnim zanosom v lepотно foničnost strnjenege jezika. Nedvomno je stilistično-formalni člen pesništva Milene Merlak izredno visok, poln čistokrvne, velikokrat visoko stilizirane metaforičnosti, ki se zavestno stopnjuje v povedne psihograme propadajoče čistosti sveta. „Izgubljeni otrok“, „Slepčeva jutranja molitev“, „Jok doline“, „Brezverje“, dvodelni „Pepel v očeh“, a tudi izpovedi iz drugega in tretjega dela prve zbirke (npr. „Starinska hiša“, „Zaprašena veja“, „Atomski puščavniki“, „Gora“, „Brodo-

lomci“, že karakteristično predstavljena „Smrt mesečnice“, „Robot in solze“ ali „Na morskem dnu“), so tragično nalomljeni spevi o propadu idealizirane predstave o svetu. Človek se izgubi v hladnem ali sovražnem svetu, lepa pričakovanja propadejo, ljubezen usahne v neodzivnem času ali prostoru, upanje in nedolžnost se razodevata v smrt, posameznik biva obsojen na samoto in trpljenje v odtujeno ogroženem svetu življenjskih določenosti.

Zadnji cikel zbirke „Sodba od spodaj“ je pesnica poimenovala „Nasilna budnost“. Ogroženost bivanja se tu stopnjuje v groteskne premene obremenjene eksistence. Prisposode, očitno stopnjevane v krvavečo duhovno danost, v kateri predstavljajo elementi „kremplji“, „izključvano levo oko“, „razpraskano čelo“, „črna smrt“, „pokrovi“, „skalnata pokrajina“, „pozabljeno pokopališče“, važen, ekspanzivno stopnjevani literarni vezni člen, so vedno znova drammatizirane v velike, groteskne podobe ogroženosti. Pesmi delujejo, kot da bi bile narejene iz enega kosa. Vsi vezni členi (prisposode, fonično zasnovani, zdaj stopnjevani in zdaj spet zadrževani simboli, stavčni ritem svobodno sestavljenih verzov, kombinacija temnih in svetlih barv, dobrega in slabega, prepletajoče se življenje nasprotujočih si pojmov in besed), ta *contradictio in adjecto*, rase vedno znova v značilne podobe nekega sveta, o katerem smo mislili, da je lep, fantastičen, pravljичen, a je zdaj, v trenutku poraza, udarca in bolečine, zmes človeka ogrožajočih danosti. V slike groze in porazov seveda vedno znova vdirajo optimistične protivizije boljših možnosti. V pesmi „Ovijalka“ se črnina „pohlepa nizkih mesojedih trav“ in „krutih pečin“ vzpenja v možnost plemenitejšega bivanja prave, svobodno-vzajemne rasti. Kozmološko-religiozne komponente upanja, požrtvovalnosti, ljubezni ali vdanosti osvetljujejo značilnosti simbolistično in metaforično pretkanih pesmi „Rdečečrna pikapolonica“ ali „Ognjeni ptič“. Teksti „Moj konec sveta“, „Skala v studencu“ ali „Sodba od spodaj“ so stopnjevani primeri soočevanja s temnim časom in njegovo grozo v stoletju umiranja in smrti. Ob soočanjih s smrtni časa, s smrtjo svojega očeta („Skala v studencu“), ali drugih posameznikov, doživlja pesnica tudi svojo lastno telesno in duhovno ogroženost, ki jo univerzalistično-kozmolško stopnjuje v vizije nadčasovnega bivanja:

Jaz pa ne bom nikoli
nosila telesa in obraza,
kot ga nosi prst sveta,
nikoli ne bom več življenje
niti smrt.

Kot zvoneč sij
se bom vrtela
proti neskončnemu obzorju,
za katerim se krešejo
sile neba.

(„Sodba od spodaj“ –, Moj konec sveta, str. 48).

V tretjem delu zbirke „Sodba od spodaj“ je objavljena tudi daljša

pesnitev „Mrlič naše mladosti“. Ta tekst ni le razmejevalna življenjska izpoved in spoznanje o prihodu „slovesa od mladosti“, temveč v tretji osebi napisana literarna eksistencialija o destrukciji bivanja v Jugoslaviji. Odklon materialistično-ideoloških značilnosti človeku sovražnega sveta je v „Mrliču naše mladosti“ sicer le nakazan kot odsev depresije konflikta med novo stvarnostjo in mladostnimi, nedolžnimi vizijami novih, prihajajočih generacij, katerim determinante danega politično-upravnega sveta odvzemajo optimistično in kreativno voljo do življenja. Pesnitev je biografija Milene Merlak, kateri so, kot na strani 28 pravi, „bombniki peli uspavanke“. Pestunja avtoričine generacije je bila „smrt“. Otroka je „zavijala v plenice požarov, polagala v zibelko pogorišč“.

Grozo je sesal iz materinih prsi,
ljubkovala ga je nežnost,
ki se ni mogla smejeti in ljubiti.
Sovraštvo je prestrašilo njegovo srce.

(„Sodba od spodaj“, str. 28).

Pesnitev je predvsem spopad z destrukcijo pretekle vojne in z fizično-duhovnimi ruševinami, ki jih je zapustila v državni pokrajini in v dušah ljudi. Generacija Milene Merlak je tista že po vojni zrasla generacija, ki se v novih, dogmatično zakoličenih danostih novega družbenega sistema ni mogla več kreativno uveljaviti v konkretnem družbenopolitičnem in sprva celo duhovnem življenju, kar jo je radikaliziralo v privatništvo, depresivnost in drugačnost posebnih posameznikov. Avtorica skuša v „Mrliču naše mladosti“ determinante usodnih zamejenosti premagati z vitalističnim hotenjem in brstenjem novih rodov:

Stržimo si posmrtno masko
pohabljenih utrujenecv,
ki čutijo samo s seboj;
rojstvo vseh je tudi eno rojstvo.
Ne poslušajmo mrliča naše mladosti!
Njegova ideja je molk
in molk je najbolj kriva ideja.
Ni mogla umreti naša mladost,
mi še nismo bili mladi.

(„Sodba od spodaj“, str. 31).

V drugi pesniški zbirki „Beseda brez besede“, razdeljeni spet na štiri sestavne dele (Danse macabre, Prometna pravila, Gravitacija in Porodi), je Milena Merlak ovrgla marsikatero romantizirano in idealizirano literarno obliko, ki smo jo še srečali v knjigi „Sodba od spodaj“. Zato je „Beseda brez besede“ manj tradicionalistično naravnana. Oglašajo se značilne, zdaj v parodijo in alegorijo, zdaj v grotesko in absurd stopnjevane teme Milene Merlak, ki pripovedujejo v različnih osebah in perspektivah, o razkolih sodobnega sveta, o večsmernosti bivanja, za katerega je značilen na primer strah (glej pesem „Strah“, objavljeno na

strani 8) ali pa kozmološko ogrožanje sveta (pesem „Apokalipsa“ na strani 18!).

Življenje je prepredeno s pastmi in zankami, svet je onemel („Beseda brez besede“), strah gospoduje v življenjih živih okostnjakov, ki kot na grotesknih podobah modernističnih slikarjev, plešejo svoj „danse macabre“ kot tisti alter ego tudi pesničinega življenja, ki ga je na strani 9 opisala v tekstu „Danse macabre“, tej alegorični prispodobi staranja in smrti:

Na rdečih tleh
pleše starka
s črnimi rokavicami.

...

Telesa počasi krvavijo.

Starost je
naglo
tu

•

(„Beseda brez besede“, str. 9).

Skupno z Danetom Zajcem, Gregorjem Strnišo, Sašo Vegri, Venom Tauferjem in nekaterimi drugimi domovinskimi pesniki je Milena Merlak tudi v zdomstvu ostala zavezana določenim eksistencialno pogojenim skrajnostim doživljanja. Groteskne deformacije bivanjsko slabega sveta pesnica združuje s prispodobami groze in nasilja, te pa tu in tam prepleta z zraščenoostjo v svoj življenjski izvor, z otroštvom in mladostjo.

Po splošno-družbenokritičnem ciklu „Prometna pravila“, ki je bolj kot pesništvo v Sloveniji blizu v drugi polovici šestdesetih let nastali kritični liriki v Nemčiji, Angliji in Združenih državah Amerike (pesmi o žrtvah – črnih ljudeh iz Alabame, v „Črno beli pesmi“, str. 15; majhni narodi v pesmi „Demonstracija“, str. 19; ogroženi svet in kozmos v pesmi „Apokalipsa“, str. 18), poseže v predelu „Gravitacija“ spet v zgoščeno podane izseke iz začetka svojega življenja. Ti pa sedaj niso več romantizirani kot v prvi zbirki „Sodba od spodaj“ (tej obtožbi žrtev iz spodnjih plasti bivanja, obtožbi preganjanih iz obsojene baze, ki postavlja na zatožno klop biriče sveta, krvnike, sodnike in oblastnike), temveč eksperimentalno zgoščeni v na novo domišljene refleksije o izvoru in zavezanostih, ki so z njim pogojene. Predvsem teksti „Med goro in morjem“, „Iz biografije“ in monumentalna „Pomlad 1945“ so ključni teksti disonančno podoživetega bivanja in nekih utesnjenosti, pogojenih iz ubijanja druge svetovne vojne, kar je lepo razvidno iz nekonvencionalne pesniške alegoreze „Pomlad 1945“:

Predpostavljani so postali čez noč zapostavljeni,
prebežali so meje, soteske, preleteli oceane in celine.
Izmučili so se, včasih obnemogli kot ptice selivke,
ki so z glavo navzdol obvisle na bodečih žicah.
Niso se mogli vrniti, ko je znova nastopila pomlad.

Dekleta so ploskala čevljarско polko na mitingih, množica je postavljala mlaje, obešala zastave, plesala in pela, ... gospodar je s prazno sejalnico blodil po razlaščenih njivah, mati pa je jokala za hišo, kot da se bliža konec sveta...

Pomlad 1945 je bila pomlad za vse, ki so verjeli, kar so dokazovale gore.

Krvava pomlad 1945 je bila zmagovalčeva pomlad.

(„Beseda brez besede“, str. 27-28).

Antologijsko značilni za sodobno družbenopolitično in duhovno dogajanje med slovenskim narodom po letu 1945 sta tudi pesmi „Desetnica“ in „Iz biografije“, vedno povezani z avtobiografsko izkušnjo.

V tekstih „Gravitacija“ in „Silovito sivo morje“ avtorica zavestneje zapušča vsebinska in oblikovna pravila tradicionalnejšega pesništva. Vključuje se v značilni pevni tok kombinatoričnih zvez in izpovednih stanj večplastno podoživeteга, zdaj ogroženega in zdaj spet silovito močnega življenja.

Svojevrstno žensko suverenost doseže zbirka v ciklu „Porodi“, ki je prelom s konvencijami, kot jih določuje ali jih je določevala izrazito moško pogojena literatura. V pesmi „Porod“ (str. 37), ki je dala ciklu ime, se v suvereno drznem bio-duhovnem ritmu iz besed in besednih sklopov rodi ob pesničini izkušnji ob porodih lastnih treh otrok – sinov, rojstvo fizike in psiho-fizike bivanja.

Tudi „Sfinga“ (str. 39) je eksperimentalno, v uspešnih miselnih protislovjih in dramatično stopnjevanih kadencah, predstavljena pesniška formula biološko-egocentrične samosvoje ženske danosti, skrivnostne in nevarne za prednike, sodobnike in zanamce. „Spiritistična seja“, „Galileo Galilei“, „Enooki computer“ in „Bastard“ v odsevu nadrealistične lirike Edvarda Kocbeka zaokrožajo razpletene in zapletene modernistično artikulirane, v absurd in grotesko rastoče pesniške psihograme o kategorijah sveta, sredi katerih se odigrava naše bivanje.

Tozadevno dopolnjujejo lirično podobo avtoričinega sveta teksti, ki jih je v zadnjem desetletju objavila v revijah. „Navodilo za sadistično lupljenje krompirja“, „Moja neandertalska pomlad“, „Adam automatique“ in „Ornament Minotavra“, objavljeni leta 1973 v času „odjuge“ v ljubljanski avantgardistični reviji „Problemi“ (str. 126-128), večplastna pesnitev „Carnuntum ali smrt imperatorja na tujem“ („Meddobje“, XIII, št. 3, 1973), „Problem bratovstva“ ali „Upor rib“ iz „Meddobja“ letnika XVII (št. 4, 1980), „Odgovor dreves“ in „Soočanje s slovesom“ iz tržaškega „Mosta“ (št. 33-34, 1972) ter „Alkimisti v zlatem mestu“ iz iste revije (št. 28, 1970) spadajo prav tako kot pesmi „Sprehod“ ali „Zimska perspektiva“ (oboje objavljeno v celovškem „Mladju“, št. 13, 1973), večsmerne „Piranske nostalgije in elegije“ („Mladje“, št. 18, 1975) ali „šopek iz suhega ločja“ („Mladje“, št. 25, 1977) k novim poetičnim artikulacijam Milene Merlak. Tudi te

pesniške objave delno obsežnejših tekstov („Carnuntum“, „Alkimisti v zlatem mestu“, „Piranske nostalgije in elegije“, „Šopek iz suhega ločja“) sodijo k značilni podobi opisanih literarnih iskanj in rešitev Milene Merlakove, o katerih smo že poročali. So v skladu z opisanimi značilnostmi pesničine lirike, katero dopolnjujejo z vsebinsko-oblikovnimi substancami, ki se lahko zdaj sprostje v večjih liričnih tekstih. Pesničin verz se lahko v „Piranskih nostalgijah in elegijah“, tem literarnem odsevu primorske sedanosti in kozmološko podoživete preteklosti, razveja v kratke, surrealistno zaokrožene odstavke z razburkanimi kadencami iz afektov, nadrealistično avtomatiziranih stanj zavesti in pevnih ritmov. Zelo zanimiva pesnitev je psevdogodovinski „Carnuntum“ o nekdanjem rimskem vojnem mestu pri Dunaju, pesničina vizija vedno prisotne bivanjske usode, metaforično podoživete z daljno eksistenco Marka Avrela in njegovega cesarskega žezla in peresa, stanovitno pesniško iskanje smisla in celote, humanizma in avtohtonosti, spojeno v enotnost iz zgodovine in pokrajine, ki je obstala v času 20. stoletja:

Carnuntum,
osvojeno mesto, mesto osvajalcev,
od časa, peska in zemlje zasuto,
in ravnina, ki se dolgo odvíja,
kot velikanska bala rjavega blaga
z zelenimi vzorci
grmovja in dreves...

(„Meddobje“, št. 3, 1973, str. 195).

V različne plasti doživljanja sega tudi pesnitev „Šopek iz suhega ločja“ („Mladje“, št. 25, 1977, str. 40-41), ta petdelni spomin na neki sprehod „v mrazu in vetru“, ki izzveni v iskanje ljubezni pri svojem bližnjem, kot je nakazano v vrsticah ob koncu:

Samo ti mi praviš,
da je ljubezen tudi pozimi lepa,
kot šopek iz suhega ločja,
ki preživi več zim.

Sporočilo petindvajsetih proznih tekstov, objavljenih leta 1969 v dvodelni knjigi „Skrivnost drevesa“, dodaja k osnovnemu liričnemu doprinosu Milene Merlak še v lirično prozo strnjeno nekonvencionalno alegorezo iz življenjskih brazgotin in ljubezenskih bolečin, bizarnih vizij pesniških videnj in preoblikovanj, nalomljenih zdaj v zasanjanost notranjih svetov (Rumenočrni lasje, Sanjski protokol, Pogled skozi črko O, Barva snega) in potem v ironizacijo krhkosti ustvarjalne eksistence (Sončni klovni; Pevka; Stroj. Konj in dekle; Svinčeni vojak). V sarkastičnih fantazmagorijah „Protokol o povodnji“, „Gorska vožnja“, „Passaporto per una sepia“, „Nož kot funkcionar“, „Tekma“, „Študija o nohtih“, „Kadilnica“, „Gasilec“, „Podzemeljski cirkus“ poleg nekaterih samo v tržaški „Mladiki“, „Mostu“, ljubljanskih „Problemih“ (npr. „Protokol o ptičji znanosti“, „Senca številka dve“, „Erotični akumulator“, „Ključ od ključev“, vse v „Problemih“, št. 1, str. 133,

1974) ali „Meddobju“ („Demostenes in njegova žena“, „Meddobje“, XV, 1975, št. 3-4) objavljenih prozah uveljavlja pesnica novo zvrst slovenskega, kafkovsko parabolčno zasukanega kratkega pripovedništva. Posamično so literarni teksti Milene Merlakove raztreseni po vseh vidnejših literarnih publikacijah sedanjega slovenskega duhovnega trenutka, v zadnjem času pa seveda predvsem po zdomskih in zamejskih revijah in časopisih. Pesmi in kratka, lirično krhka proza, kot smo jo spoznali v knjigi „Skrivnost drevesa“, katere uvodni tekst (ki je knjigi dal noslov) poleg nekaterih pesničnih pokrajinskih pesmi že v filozofskem, transcendentno zasukanem ključu, obkroža tisto, kar je za današnji čas tako značilno, humanistično vizijo ekološke čistosti sveta, ki je lahko le odraz čistosti človeških videnj in hotenj, je modernistični estetski primer slovenskega humanističnega koncepta, ki kljubuje temi eksistencialnega niča

V ljudsko podoživeto religioznost pa segajo tisti teksti Milene Merlak, ki jih je pripravljala za praznične oddaje slovenskih programov v različnih zamejskih radijskih hišah ter objavljala v literarnih revijah in časopisih. Nekaj primerov tega pesnjenja je zbrala v šopek pesmi, ki jih je posvetila svoji mami in objavila za božič 1976 pod naslovom „Zimzelene luči“ v založbi tržaške revije „Mladika“. Trodelna zbirka je lep primer sodobnega, v ljudskem izročilu zakoreninjenega izraza, a tudi dokaz večsmernosti ustvarjalnega delovanja Milene Merlak, ki sega od artističnega eksperimenta pa do ljudsko podoživete patriarhalične prazničnosti, medtem ko ji na drugi strani niso tuji tudi reportažni zapis, kritika ali poročilo.

Primerjava obeh vodilnih ženskih literarnih imen v zdomstvu, Milene Šoukal in Milene Merlak, jasno zrcali določene skupne prvine ogrožene ženskosti v svetu prisil in zablod, a tudi večsmernost izraza, pogojeno zaradi različnosti življenjskih poti in razcepljene zavesti in duhovnosti v sedanjem svetu na sploh. Nasprotja današnjih družbenopolitičnih stanj in dejanj, večsmernosti, ki pogojujejo danes narode, kulturne kroge in celo posameznike, so vplivale tudi na literarno dejavnost obeh ustvarjalok. Nekatere pesmi iz zbirki Milene Merlak lahko paralelno soočimo s primeri ustvarjanja Milene Šoukal. Šoukalina „Nočna balada“ doživi drugače občuteno paralelo v „Razgaljeni noči“ Milene Merlak, „Pričakovanje“ Milene Šoukal moremo primerjati in vzporediti z „Besedo brez besede“ Milene Merlak. V lirični dramaturgiji obeh pesnic bi mogli najti še več delnih vzporednic, ki se zdaj dopolnjujejo in zdaj odbijajo, a vendar v nekem širšem sklopu tvorijo mehanizme takoimenovanega „parallelismus membrorum“ sodobne zdomske ženske lirike.

Ta se vsekakor dovolj suvereno vključuje v krogotok sodobnega slovenskega ženskega in splošnega ustvarjanja. Dopolnjuje ga s komponentami iz velikega sveta, polnega posebnih možnosti in omejitev, ki so pogodile literarno zavest obeh pesnic. Obe sta sodobni zdomski ustvarjalni trenutek obogatili z izkušnjami žen-

skega sveta. Tega pa nista nikoli ideologizirali in radikalizirali v smislu tiste sodobne ženske literature, ki želi žensko popolnoma osvoboditi iz območja dialoga z moškim, ki zanikuje pomen materinstva in se politično zavzema za avtonomno duhovno, delovno in delno tudi biološko življenje brez moških partnerjev. Slovenski avtorici ostajata v okviru humanih vrednot, čeprav oblikovno in vsebinsko svoj literarni svet napolnjujeta z novimi možnostmi čustvovanja, življenja in delovanja.

O VPRAŠANJU NARODNE SPRAVE

Adam Mickiewicz: Domovina je zemlja, so grobovi. Narodi, ki izgube spomin, bodo umrli. (Na pokopališčnih vratih Zakopan.)

Kaj je sprava?

Sprava ni nov pojem v jeziki narodov; izraz poznajo vsi jeziki, vendar je dobro, da si ogledamo odtenke med enim in drugim jezikom, da jih primerjamo med seboj, da pridemo do njegove čimbolj razsežne popolnosti in pomenskosti.

Slovenski pomen sprave izvedemo iz glagola skupaj spraviti, pomensko torej spraviti nekaj, kar ni skupaj, kar je ločeno, raztreseno, oddaljeno drugo od drugega, kar ni na mestu, kjer mora biti, skriti, shraniti, da se ohrani, spraviti pridelke, da se ne pokvarijo, jih ohraniti za rabo, spraviti jih na varno, spraviti zakonce, spraviti otroke z materjo ali očetom, spraviti sovražnike, spraviti prodajalca s kupcem s pomočjo mešetarja (lat. medius = italj. mezzo = slov. mešetar), nekdo, ki je sredi med dvema, spraviti koga z Bogom, spraviti koga ob glavo ali spraviti ob čast, spraviti na varno, Adam in Eva sta bila spravljena pri Bogu na varnem, „Bogu za pazuhoj“ spravljena ali živela sta v spravi z Bogom, ali če vzamemo hrvatski izraz za spravljiv, živela sta miroljubivo, kjer lahko vidimo, da se slovenski izraz za spravo, ne krije s hrvatskim pomirjenjem in izmirjenjem, ker ta dva že vključujeta nov element, ki ga slovenščina nima: mir. Seveda se sprave in miru nista zavedala, kot mladost itd.), zavemo se jih šele, ko jih izgubimo, tako sta tudi onadva najbrž že na vratih raja začela s sporom in prepirom, ki je potem zahteval spravo, kar bi bilo tudi teološko sprejemljivo, saj sta živela v raju, kjer ni bilo nič slabega, spor pa se je začel šele na vratih raja, torej je poznejši. Bog je videl njun obup in jima obljubil Odrešenika, ki naj bi ju rešil obupa in spravil vnovič z Bogom, ker je bilo z grehom povzročeno neskladje, nesoglasje v stvarstvu, ki ga je porušil grešni človek.

Nemški „Vesöhnung“ in „in Einklang bringen“ za nas nista istopomembna,¹ prvi še kolkortoliko, etimološka vrednost in razsežnost drugega in njegova semantična vrednost se vsklaja z

istozvočjem, enozvočjem, sozvočjem v slovenščini, torej zvok, ki se je ločil, ali je bil ločen, mora zveneti v istem tonu.

Poljsko „porozumienie“ vnese nov element k razjasnitvi sprave, ker je razum tisti, ki vidi potrebo ali je orodje sprave, ki ga v slovenščini ni. Pomen sprave, kjer je čustvo nujna sestavina, so nadomestili z razumom, sporazumom, čeprav je leksem sprava ostal, vendar samo še kot delo, opravek, posel. Zadnji obisk papeža Janeza Pavla II. na Poljskem ta pomen samo še potrди, da je šlo za razumsko spravo poljskega naroda s svojo komunistično vlado, kjer so čustva, ki so tej spravi nasprotovala, morala ostati ob strani, ali pa se niso upoštevala, ker je prevladal razum.

Romanski izraz za spravo je prišel iz latinskega conciliare, v ital. conciliare, reconciliar v španščini, reconcile v angleščini, reconcilier v francoščini, ki prav tako pomeni sprijateljiti se, spraviti skupaj prijatelje ali sovražnike. Pri tem lahko še omenimo, da glagol s predpono re—, pomeni nekaj znova združiti, kar je bilo enovito, enotno in se je ločilo ali je bilo ločeno. Pri besedi „koncil“, ki v sedanjem pomenu in rabi pomeni cerkveni zbor, je poudarek na spravi različnih mnenj, nazorov, naukov, prakse, ne pa ljudi, ki se, ko je koncil končan, razidejo.

Letos se je vršil cerkveni zbor, ki je obravnaval zakrament svete pokore. V „Oznanilu“, ne vem če tudi v „Družini“, je prišel v rabo zakrament sv. sprave. V tem se vidi neenotnost rabe v cerkvenem jeziku, kajti sv. sprava bi bila ali označevala celotni proces sv. spovedi: priznanje krivde ali greha, kesanje, obžalovanje, trdni sklep, greha ne ponoviti, prošnja za odvezo, odveza, pokora, zadoščevanje, izpolnitev naložene pokore in poprava storjene krivice, medtem ko govorimo o zakramentu sv. „pokore“, obravnavamo samo en del zakramenta, ki ni niti najvažnejši. Važen je za grešnika, ki se mora spokoriti, če se ne, spoved ni veljavna, vendar pri spravi ne igra več tako važne vloge, ker le-ta pozna, po besedah ljubljanskega nadškofa dr. Šuštarja, dve razsežnosti: kesanje glede preteklosti in trden sklep z ozidrom na bodočnost.

Da se sprava doseže, je treba nekaj žrtvovati, in tako imamo Slovenci izraz, spravna žrtev, da jo ločimo od drugih, ki niso spravne. Ruski jezik ima izraz „očistiteljnaja žertva“, s čimer dodamo še en dejavnik, ki mora biti soudeležen pri spravi: pri spravi se mora tako ena kot druga stran očistiti, kar smo prevzeli od Judov, ki so se simbolično umivali pred obredom, preden se je sama sprava začela, torej k spravi pristopimo s čistimi rokami, da bo veljavna.

Torej zopet nov dejavnik, ki ga moramo upoštevati; ko sta Kajn in Abel darovala Bogu od svojega, kar sta pač imela, še ni bilo govora o očiščevanju, darovala sta, kot sta vedela in znala, ker daritev ni bila spravna in sprava ni bila potrebna.

Pojem o čistih rokah, čisti, beli obleki, čistem daru, o čistih, če mogoče zlatih posodah, kjer je zlato predstavljalo čistost, nekaj,

kar ne zarjavi, se ne spremeni, vse to nam na simboličen način pove, kakšna mora biti priprava na spravo, da bo ta veljavna, trdna, sprejeta in pojem očiščevanja se razširi tudi na osebe, tako da tisti, ki se sprave udeležujejo, so posvečeni, očiščeni, sveti, kajti pojem svet, ima svoj etimološki izvor v svetlem, svetlobi¹ in tako nam zopet jezik služi kot pripomoček pri razvoju duhovne rasti človeka. Simbolično očiščevanje pomeni, da tisti, ki so udeleženi pri spravi, morajo pustiti vse umazano, vse strasti, ki bi motile spravo, spraviti, ne v pomenu skriti, ampak zakopati, se jih znebiti za vedno, kot je rekel prerok Izaija: „In zakopali so svoje nože in iz mečev so si skovali lemeže“.²

Vemo sedaj, kaj sprava pomeni, manjka nam še tretji dejavnik. Ta igra vlogo posrednika, mešetarja v dobrem pomenu besede, ne mešetarja, ki se mu odrine mešetarina, ampak mešetarja, ki je sredi med tistimi, ki spravo iščejo, ki gradi most, da do sprave pride.

V starem Rimu je bila poznana služba pontifeksa, ki je imel med svojimi nalogami administracijo kulta, vprašanja, ki so se nanašala na žrtvene darove, na koledar, otvoritve verskih slavij, udeležen je bil pri nekaterih volitvah, odkritjih term, igrišč, cest, bil je v kratkem posrednik med bogovi in ljudmi in njihovo dejavnostjo, bil je vez, most med ljudmi in je tem posredoval, kaj bogovi hočejo od njih, bogovom pa je tolmačil prošnje ljudi. Bil je most in je gradil mostove (pontem facere) in krščanstvo je to funkcijo obdržalo in s časom še razširilo. Pravim krščanstvo, kajti kadar si je pontifeks sam hotel razširiti delokrog in svojo vlogo prenesti tudi na druga polja, je skoraj vedno zadel na odpor, vendar vloge gradilca mostov mu ni nihče odrekal. Tako je lahko mirno gradil mostove miru in sprave, če ne tudi ljubezni med divjimi ljudstvi, ki so se prerivala po Evropi. Pod papeško palico so se umirila, ali spravil je na kolena, kot rečemo, najbolj divja ljudstva: Goti, Langobardi, Frizi, Normandi, Franki, Huni in navsezadnje Slovani, ki tudi nismo bili taki svetniki, kot bi nam naši zgodovinarji radi natvezli. Papež je gradil mostove med temi divjimi ljudstvi in že umirjenimi naseljenci, ki so, zagledani v zemljo, tu pa tam zažudeno dvigali glave, če je po starih rimskih cestah, ki so bile že tedaj stare, šum in ropot le preveč narastel. Seveda se ni mogel spuščati v grajenje mostov v belih rokavicah, ni bilo modno, in tudi rokavice, ki so jih rabili ti klativitezi, niso bile preveč mehke, ne bele, da bi priporočale prijateljski stisk, niti se ni mogel spuščati nazaj, v vlogo predkrščanskega pontifeksa, ker je počasi začel dobivati in se začel uživljati in uveljavljati kot oče-papež. „Auctoritas pontificalis“ se je začela spreminjati v „charitas patris“, čeprav ni bila vedno enako sprejeta, ne ena, ne druga. Da je prišla do izraza, so morala preteči stoletja, vendar je prekvasila vsa ljudstva Evrope in so jo ta prenesla še na ameriška in afriška tla, kjer jo še danes lahko spoznamo.

Kot most med starimi in novimi naseljenci je Cerkev prispevala ne samo vero; danes je vedno bolj očitna vloga Cerkve kot posrednica

kulture, ki so jo nova ljudstva sprejela in katere vloga postaja čimdalje odločilnejša, ker z izgubo vere ni zvezana izguba kulture, ki še vedno predstavlja odločilni dejavnik naše civilizacije.

Kulturna institucionalizacija evropske družbe je bilo delo Cerkev, tako vzhodne kot zahodne, vendar napake, ki so pri tem nastajale, ne smemo pripisovati enostavno Cerkvi: Fevdalistična ureditev družbe, ki je po svojem obsegu bila res skoraj izenačena z mejami Cerkev, križarske vojske, uničenje severnih Slovanov, zametki kapitalizma prav v centru Cerkev, vzeto teritorialno, so bili produkt evropske kulture samo posredno, nehoteno, ki ga Cerkev ni priporočala, niti vzdrževala, ampak samo sodoživljala in sprejela, kot mora sedaj sprejemati komunistično poplavo Evrope ali delovanje transnacionalnih družb.

Cerkev je do sredine 19. stoletja veljala za razsodnika v verskih in moralnih vprašanjih, od tu naprej jo pa dobimo tudi kot sodnika zmot in zablod, ki so se začele pojavljati v evropski družbi v vprašanih v njeni politiki, gospodarstvu, kulturi in novih ideologijah.

Če je Cerkev s svojim predstavnikom, papežem, posredovala med tako različnimi vprašanji in pojavi, ki so se rojevali z razvojem evropske družbe, se smemo vprašati, če je to svoje poslanstvo vedno dobro opravila in če je še zmožna ga opravljati naprej.

Z drugim vatikanskim zborom, se je proti reševanju problemov s silo, ustaljal izraz in deloma prišel tudi v prakso „dialog“, ki ga je Cerkev vnesla v rabo. Dejstvu, da so bili predkoncilski papeži močne osebnosti, je pripisovati tudi piramidarno koncepcijo Cerkev, ki se je pa po koncilu precej spremenila, največ po zaslugi raznih ekspertov in svetovalcev, ki so ne samo dali Cerkvi zavest novih poslanstev, ampak so jo tudi skušali preusmeriti preveč antropocentrično, kot da je prav Cerkev poklicana preprečiti še večja socialna nasprotstva in še večje socialne razlike. Ohranila je svojo vlogo posredništva s pomočjo dialoga, vendar za življenje Cerkev in nje delovanje smo odgovorni vsi. Zdi se pa, da je Cerkev po vatikanskem koncilu zabredla v levo, posebno še za nas, ki smo mislili, da imajo papeške okrožnice značaj nezmotljivosti.

Cerkev se ni samo začela vmešavati v vprašanja gospodarstva, politike in družabne ureditve. Cerkev ni samo kazala napake in zmote, začela jih je tudi obsojati in učiti, kakšna naj bo družba, v kolikor se tiče dobrega in zla.

Premik v Cerkvi po drugem vatikanskem zboru je povzročil bolj zahod kakor vzhod in vatikanska Ost-politik je samo posledica nemorale zahoda in Cerkev se v današnjih razmerah niti ni mogla drugače odločiti, kakor se je ob izkoriščanju šibkejših, bodisi posameznikov, narodov in celih kontinentov po gospodarsko močnejših in politično bolj organiziranih, je morala izbrati šibkejše; med dvema zloma, je izbrala manjše. Ni naključje, da je papež Janez Pavel II. izšel iz šole francoskih personalistov, ki je obravnavala

struje, ki so bile še pred kratkim moderne: komunizem, fašizem, nacizem, kapitalizem in da je doktoriral iz Schelerja. Papež, kot graditelj mostov, in Cerkev, kot posrednica in voditeljica človeka k sreči, skuša najti sintezo vsega, kar je še ostalo zdravega tako na Vzhodu kot na Zahodu, povratek k osnovnim vrednotam človeštva, rekristjanizacijo Evrope, ki ji prav sedanji papež daje posebno vlogo posrednika med kolektivističnim, estatističnim gospodarskim sistemom Vzhoda in individualističnim, kapitalističnim Zahoda.

EMIGRACIJA IN NARODNA SPRAVA

Ko beremo v časopisih o vprašanju narodne sprave, nam – političnim emigrantom – najprej pride na misel sprava nazorske emigracije in matične države. Vendar pozorno razpravljanje pokaže, da je mišljena sprava med vladajočimi, to je komunistično stranko in vladanimi, to je večino slovenskega naroda, kamor seveda moremo vključiti tudi emigracijo, ki je samo tisti del naroda, ki ima možnost svobodnega razpravljanja o narodni spravi. Od komunistov samih še ni bilo govora o tem, čeprav bi nekateri radi tolmočili, da sprave niti ni treba, da se je že izvršila, da bi se izvršila če ...²

Nekateri so obisk v domovini že vzeli za narodno spravo; prav tako naj bi bil obisk dr. Šuštarja prvi korak k narodni spravi, če že ne sprava sama; drugi jo pričakujejo od političnih kombinacij, tretji že vidijo v majhnem popuščanju Zveze komunistov, da sprava niti potrebna ni. Nedavno je izzšel v glasilu slovenskih protikomunističnih borcev članek, kjer prestolonaslednik Aleksander razlaga, kako bi dinastija Karadžordževićev bila dejavnik sprave med narodi Jugoslavije.³

Zaenkrat še tudi v veri, morali, politiki, gospodarstvu in drugih znanostih drži načelo vzročnosti. Če primerjamo vojno in poveljno dogajanje v Sloveniji s položaji drugih narodov, pridemo do zaključkov, ki so veljavni tako za spravo kot za revolucijo:

1. Kolikor bolj krvava je revolucija, toliko težja je sprava.⁴
2. Čim globlji so vzroki revolucije, težja je sprava.
3. Čeprav pot do sprave ni zgolj religioznega značaja, mora imeti vedno iste stopnje, ki so skoraj iste, kot jih poznamo pri spovedi. Paradigma spovedi je paradigma sprave.

Je bila revolucija v Sloveniji krvava?

Strahote revolucije, zlasti še njenega konca, slovenski narod ne bo mogel nikoli izbrisati iz svoje zgodovine. Francoska in ruska revolucija sta bili v primeri s slovensko pravi igrači, posebno če ju primerjamo z nepopravljivo izgubo življenj, z uničenjem narodnega imetja, s postopki, s katerimi so komunisti prišli na oblast, z brezvestnim in krvavim obračunavanjem, katerega ni poznala slovenska zgodovina. Komunistična revolucija v Sloveniji se ni omejila na boj proti nemu sloju, kakor ruska ali

francoska, ki je hotela zatreti aristokracijo. Revolucija se je vršila v času, ko je bil narod pod tremi okupatorji in sicer ne v njegov korist, temveč v prid države, s katero nismo imeli nič skupnega. Slednjič še dejstvo, da se je revolucija začela in razvijala brez vsakega političnega, socialnega in gospodarskega programa⁵, dokazuje in potrjuje njeno krivičnost.

Na patološki in negativni značaj ruske revolucije je opozarjal že Berdjajev⁶; revolucija sama je sprostila sile, ki naj bi družbo očistile zla, sprostile so se pa tudi sile, s katerimi revolucionarji niso računali in kar hočejo sedaj opisati z izrazom „stihija“. Revolucija je prestopila razumsko fazo, začela se je njena stihijna faza, bolje rečeno, sprostili so se nagoni primitivnega, jamskega človeka: uboji, posilstva, mučenje ljudi, sadizem, ovaduštvo, podtikanje, izrabljanje in izkoriščanje. Opazil pa je, da obstoji neka notranja zakonitost, po kateri se revolucija razvija, kako doseže klimaks in kdaj se začne njena degeneracija. Kolikor bolj krvava je revolucija, toliko prej požre svoje očete, toliko prej se more družba vrniti k trajnim vrednotam. Življenje ne more imeti za podlago prisilo, sovraštvo, teror, izrabljanje, ovajanje, maščevanje, ker ne more obstajati na negativnih lastnostih, ki so revolucijo rodile, nujno se mora vrniti k pozitivnim in trajnim vrednotam. Čez štirideset let je poteklo od začetka revolucije, tako da že lahko vidimo, kako zakonitosti revolucije veljajo. Po tako dolgem razdobju niti ni toliko važno, kaj reče ena stran ali druga, važno je, kaj bodo rekli zanamci, v kakšni luči bodo gledali na obdobje revolucije, na upravičenost in neupravičenost, potrebnost, na drugačne možnosti, ki bi se jih lahko poslužili ena in druga stran, primerjali bodo, kako so se isti problemi reševali pri drugih narodih, kakšne rezultate so dali, kakšne so od njih pričakovali. Generacija, ki že sedaj išče in poizveduje, kaj se je z nami Slovenci zgodilo, in kaj se z nami še vedno lahko zgodi,¹⁰ kajti lekcije zgodovine se nismo naučili, mislim reči oni doma, in to ne po njihovi krivdi, ker lekcije jim nihče razložil ni, o lekciji zgodovine niso nič slišali, ali pa so jim jo narobe razložili.⁷

Resnica se more natančno izraziti tedaj, kadar se pri navajanju znanih dejstev upošteva njih vrednostna lestvica; resnica je včasih žalostna, včasih smešna, včasih ogabna, obstoji pa tudi resnica, ki kot svetel vzor drži narod v najtežjih trenutkih pokonci, mu sveti v bodočnost, mu je vzor in tolažba. Resnice lagati ni mogoče dolgo, ker prej ali slej pride na dan. Resnica je, da je v Sloveniji prišlo do svetovnonazorske ločitve duhov dosti prej, kot smo mi pripravljene priznati, da so komunisti imeli dosti časa, da so lahko vplivali na mnenje družbe. Čeprav je bilo komunistov samo peščica, so bili tako dobro organizirani, da je že škof dr. Bonaventura Jeglič v svojem celjskem govoru l. 1933. govoril o Kristusovi in satanovi fronti, ko njihovega dela še ni bilo nikjer zapaziti in bi po logiki tudi ne mogli vplivati na življenje naroda. Res so bili osamljeni in to sami priznajo, njihova organizacija je bila komaj v zametku in vodstvo zunaj države, kjer so se izživljali v borbi za položaje in v medsebojnih obraču-

navanjih (v Sloveniji še to ne, ker jih je bilo premalo).⁸ Katoliški tabor se je nevarnosti zavedel šele med špansko revolucijo in po njej, vendar so bili izgledi za polastitev oblasti po komunistih tako majhni in klavni, da so morali počakati vojne, da so mogli kaj doseči.

Priznati moramo, da so bili v Jugoslaviji res preganjani po „Zakonu o zaščiti države“, vendar so, po besedah skoraj vseh veljakov, zapor izrabili za študij. Število zaprtih in ravnanje, ki so ga bili deležni, se še zdaleč ne more primerjati z ravnanjem, ki so ga bili deležni njihovi nasprotniki.⁹

Priznati bi morali, da je katoliška stran res uničila spiske komunistov, tako da se jim ni bilo treba bati ničesar pred okupatorjem. Med revolucijo so res dosti tvegali in prestali, kar jim moremo priznati, čeprav jih je z njih strani malo padlo, žrtve in izgube, ki so jih imeli pa si ne morejo pripisovati, ker so v prve vrste pošiljali svoje nasprotnike.

pošiljajo svoje nasprotnike. Govorjenje o tisočih, „s katerimi bi lahko tlakovali cesto od Sv. Gregorija do Ljubljane“,¹⁰ ali o stotinah, ki jih je pobil „štajerski bataijon“ ali domobranci na Dolenjskem,¹¹ je samo propagandno napihovanje, uporabno za tujino in tiste, ki razmer doma niso poznali ne doživljali.

Tako „Vaške straže“ kot domobranci boja s komunisti niso začeli, morali so ga sprejeti. Sama etimologija pove, da so stražili, branili domove, vasi. Eni in drugi so bili sestavljeni iz formacij pod slovenskim poveljstvom, na slovenski zemlji, borili so se za ohranitev slovenskih življenj, kulturnih dobrin in obstoječih institucij in pa povsod veljavnih zakonov.

Zavest, da je to slovenska vojska, je prišla do izraza šele ob koncu leta 1944. in v začetku 1945. Kar je bilo trdno in izrazito, je bilo katoliško prepričanje, čeprav je prevladovala konservativnost. Zaradi velikega števila pobite duhovščine, je borba dobivala čimdalje značaj verske vojne in tu tiči najgloblji vzrok katoliškega odpora proti komunizmu.

O očitkih kolaboracije in izdajalcih so doma prva leta po vojni mnogo pisali in govorili. Vendar ko je beograjski NIN začel objavljati o zvezah komunistov z Nemci in Italijani med vojno, je kmalu moral objavo prekiniti zaradi prevelikega škandala. Ostal bo pa našim potomcem dvom, čigava kolaboracija je bila večja, kdo je delal za narodne interese in kdo proti.

Izraze „obžalujem“, „spovem se“, „greh“, dobimo že v Brižinskih spomenikih. Slovenski narod jih je uporabljal že več kot tisoč let in to ne samo v cerkveni rabi, ampak v celotni semantični razsežnosti in vrednosti. Glagoli „spovem se“, „kesam se“, „obljubljam“ imajo „praesens effectivum“, to je, da sedanji čas lahko rabimo tudi za prihodnji. Taki so ostali od pokristjanjenja Slovencev v vsakdanji rabi. Vse te lekseme dobimo v obrazcu za zakrament sv. sprave ali pokore. Če se vprašamo, ali je bil izpolnjen prvi pogoj spovednega obrazca, to je priznanje krivde, greha, moramo reči, da ne. Nekateri bi radi videli v Kocbekovih prizna-

njih, da so komunisti pobili par tisoč domobrancev, že tudi uradno priznanje in kes. Bilo je samo delno priznanje osebne krivde, katere se je Kocbek kot nekdanji katoličan, zavedal, da jo je zakrivil, vendar knjiga, kjer to priznava, ni mogla iziti doma, ampak v Trstu in po tem delnem priznanju je moral umolkneti.¹² Še letošnja „Draga“ je ostala brez udeležbe matične ekipe, češ da tako emigracija ne bo mogla izrabljati „Drage“ v propagandne namene. Res, lepo priznanje!

O kesanju, popravi krivic, rehabilitacij mrtvih, priznanju časti, ki so jo vzeli mrtvim, ni bilo do sedaj še govora nikjer in vendar so v emigraciji nekateri že hvaležno vzdihnili in bili presenečeni, ko so doma rabili za generala Rupnika izraz kontrarevolucionar.

Nekateri so obiske doma tolmačili kot začetek za narodno spravo, ali začetek sprave emigracije z režimom. Stvar je bila precej drugačna, če hočemo pokazati resnico, takšno kot je. Šlo je za dediščine in to so videli in vedeli komunisti sami in če se o tem v emigraciji ni pisalo, je samo dokaz, da nas je sram in da moramo biti komunistom hvaležni, da o tem molče, kajti če bi izpregovorile katastrske knjige, ki ne poznaju sramu, bi tudi resnica prišla na dan, za kakšne vrste sprave je šlo.

Tudi v priznanju in sodelovanju Cerkve s komunistično vlado, še ne moremo videti povoda za spravo. Cerkev se je poslužila ustavnih pravic, ki jih država daje posamezniku in organizacijam in to je tudi vse, ni pa nikjer bilo govora o spravi in navezadnje tudi ni tako malo, če pogledamo, kje je Cerkev bila pred 38 leti. Režim je priznal cerkveno predstavništvo in ga naprosil za sodelovanje in Cerkev je v danih razmerah, da lahko svoje poslanstvo opravlja, to tudi sprejela, čeprav v okrnjenem delokrogu.

Morda koga moti pri vprašanju sprave gospodarska oblika samoupravljanja. Sprave, hvala Bogu, to ne bi oviralo.

Po šoli tujine je najbrž tudi emigracija pripravljena priznati, da je družbena ureditev v Sloveniji pravičnejša, kot jo pa poznamo v nekaterih državah zahodnega bloka.

Kaj nas torej loči, da ne moremo načeti dialoga o svobodi in nesvobodi, o politični ureditvi, o vprašanjih kulture, o družbenem sistemu itd.?

Ko je domobranstvo po vojni odložilo orožje, je s tem dobilo v roke drugo orožje, dosti bolj nevarno kot je bilo prejšnje, ki so se ga komunisti tako bali, in katerega nevarnosti se komunisti bolj zavedajo, kot mi. Fizično uničenje domobranstva je postalo sovzročni, če ne eden glavnih dejavnikov razkroja komunistične revolucije v Sloveniji. Še se niso pogleli valovi navdušenja nad zmago, ko so se že pričele kazati razpoke med zmagovalci, ki trajajo vse do danes in ki jih ne moremo pripisati navadnim prerivanjem za stolčke in ugodnosti, ki se jih poslužujejo zmagovalci. Poteka revolucije torej ne določajo ljudje, prav tako potek zgodovine ni odvisen samo od človeškega delovanja. Gre za zgodovinske silnice, navezanost na katoliško tradicijo ali ime-

nujemo jih, kakor hočemo, ki so nastale, rastle, se razvijale z revolucijo in ki so nujne tudi v zadnji fazi revolucije.

V veliki meri je bodočnost naroda odvisna od zgodovine: kako narod gleda na svojo preteklost, kako jo tolmači, kako se poslužuje njenih izkušenj, kako si zdravi rane po težkih zgodovinskih pretresih, saj s tem že tudi odrejuje življenje naroda, ga nakazuje za bodočnost, jo jemlje za zgled. V slovenski ne tako daljni zgodovini obstoja dejstvo, ki ga ne moremo pozabiti, ne mi, ne komunisti in ki preprečuje vsak začetek dialoga ali poskusa sprave in to je izročitev 12.000 domobrancev v komunistične roke po končani vojni, ki so jih razorožene, brez vsake možnosti obrambe, brez procesa, na najstrahotnejši način pobili skrivaj, zakopali ali pometali napol žive v kraške jame, kjer njihove grobove še do danes držijo v tajnosti in zastražene, ne da bi se dovolilo prekopati njihova trupla in pokopati jih v blagoslovljeno zemljo. Morebiti je bilo v prvih letih emigracije vzrokov več in so s časom odpadli, če pa beremo naše publikacije ali poslušamo govore na naših spominskih proslavah, govorimo s tistimi, ki so se mogli rešiti iz groba, ali voditelji emigracije, bomo zapazili, da se sprava ne more izvršiti zaradi enega samega glavnega vzroka: 12.000 nepokopanih domobrancev. Morebiti doda kdo še pomanjkanje svobode, političnega pluralizma, volitev, cenzure, ali podobno.

Kot kristjani smo dolžni odpustiti, nihče pa od nas ne more pričakovati, da bomo pozabili, kajti iz zgodovine nekega naroda se ne more iztrgati enega odločilnih obdobj, ki je stal toliko žrtev. V opisovanju zločina, kazni, žrtve, dovoljenosti in nedovoljenosti, greha, kesanja, pokore, ima Dostojevski najlepša poglavja posvečena prav tem problemom. Ko opisuje, kako mati drži otroka v naročju, ki grabi divjega Turka za brke, se mu smehlja, blebeče v svojem otroškem jeziku, se igra, naenkrat ga pa Turek zagradi in nasadi na meč pred materjo, se začne za Dostojevskega in za nas teološki problem nedolžne žrtve: odpustiti krivico storjeno nam, razume, ne more pa razumeti, kako naj odpusti, ali če more odpustiti krivico storjeno nedolžnemu, če sme odpustiti, če ima pravico odpustiti.

Imamo mi pravico, odpustiti vse muke, trpljenje, obrekovanje, jemanje časti mrtvim, smrt brez obsodbe, brez možnosti obrambe, laži pobijanje in pokopavanje na skrivaj, kot da bi šlo za okužene živali, daleč proč od ljudi, v zapuščene rudnike in kraške jame?

Če so oni, ki so vse to morali pretrpeti, odpustili, moramo odpustiti tudi mi, ker nas na to veže naša vera. „Moje je maščevanje, jaz bom sodil“, velja tako danes, kot pred dva tisoč leti. Nismo pa dolžni pozabiti; narobe, skrbeti moramo, da se ne pozabi njihova žrtev. Pravzaprav, ali je prvenstvena naloga emigracije, kot svobodnega dela naroda, da ohranja spomin na njihovo žrtev, ali je nje naloga, da ohrani vero, krščansko kulturo delu naroda in vrednote, ki so zvezane s človekovim dostojanstvom, ni še jasno, ker je eno vprašanje tako tesno povezano z drugim, da ju ne moremo ločiti.

Ne emigracija, ne narod, si ne moreta dovoliti, da bi molčala, da ne bi obsojala, da ne bi žrtev revolucije stavljala v zgled, niti nimata pravice do sprave, dokler ni kesanja, priznanja, sklepa, da do tega ne bo več prišlo, poprave krivic, kar jih je še popravljivih, kot so: obrekovanje, laž, jemanje dobrega imena, pokop v blagoslovljeno zemljo.

Pri popravi krivic, so imele žrtve francoske revolucije težje probleme, ker so zahtevale povrnitev plemiških naslovov, imetja in drugega, kar so med revolucijo izgubile; prav tako je rusko plemstvo zahtevalo nazaj vse, kar je izgubilo med revolucijo. Za nas pa bi bil primer, da bi kdo zahteval kaj nazaj, nekaj zelo redkega, bodisi doma ali v emigraciji.¹³

Drugačen pa je primer nepopravljive škode: kot so: izguba življenj, izguba najlepših let v zaporih ali prisilnem delu, izguba zdravja ali izgube kolektivnega značaja: izguba družbenih dobrin (kulturnega, cerkvenega, redovnega, zgodovinskega, umetnostnega značaja) zaradi česar so nastale škode, ki jih imamo za nepopravljive.

Tudi škoda v gospodarstvu je popravljiva in zdi se, da so bili prav slovenski gospodarstveniki tisti, ki so ustavili kolektivistični tok v gospodarstvu, ki je služil obenem tudi centralističnemu in kolektivističnemu upravljanju države. Že samo dejstvo, da je Slovenija dosti manj zadolžena, kot druge jugoslovanske republike, nam vzame očitek slabega gospodarstva.

Kaj smemo in moramo priznati komunistom? Kaj bi lahko pomagalo do sprave naroda, ali emigracije?

1. Emigracija lahko pripozna, da so komunisti na najzložnejši način pristopili k reševanju agrarne reforme, če vzamemo, da je bila reforma iz leta 1936. precej klavrn poizkus, ki ni vodil nikamor in ki ni izpremenil ničesar. Res, da so morali za izvedbo le-te, ustvariti na umeten način kmečki in industrijski proletariat, toda način sam ni bil tako okruten, kot je bil v Rusiji, čeprav ostaja vprašanje, če je bila potrebna v taki meri, sedaj ko industrijski proletariat gonijo zopet na kmete.

2. Priznati jim moramo, da so uredili odnose med Cerkvijo in državo, če ne povoljno, vsaj znosno, čeprav so Cerkvi vzeli področja, ki spadajo pod njeno območje, področja, ki so ji pa še ostala pa lahko kontrolirajo z administrativnimi merami, tako da včasih ti urejeni odnosi izgledajo farsa, ker so odvisni od dobre ali slabe volje administracije, ki je v rokah borbenih ateistov, v narodu, ki je nekoč bil popolnoma katoliški (primer praznovanja božiča, uradnih dovoljenj za gradbo cerkva, romanj, da ne govorimo o cerkvenem pokopu pobitih nasprotnikov v blagoslovljeno zemljo, o čemer se še do sedaj ni govorilo, čeprav spada tudi to v cerkveno območje). Ločiti moramo pri tem pripoznanje cerkvenega predstavištva in pripoznanje katoliške vere, kot dejavnika, ki je oblikoval odločilno naš narod v zgodovini in katerega vloga se ne konča v cerkvi in zakristiji.

Če bi bila ustanovitev samostojne slovenske cerkvene pokrajine izvedena na pritisk režima, bi tudi morali priznati, da je CMD (Cirilmetodijsko društvo) opravilo svojo vlogo, čeprav ni bila toliko poznana in je še vedno za nas dvomljivo, koliko je CMD pripomoglo k njenemu ostvarjenju. Že dejstvo samo, da imamo samostojno cerkveno pokrajino, med drugim povedano, ni bilo zadosti poudarjeno v emigraciji, lahko pa bi nam služilo za primerjavo s fiktivno samostojno socialistično republiko Slovenijo, česar se emigracija ni poslužila, niti ni bilo poudarjeno, da je samostojna cerkvena pokrajina eden predpogojev politične neodvisnosti.

3. Iz zadnjih podatkov, ki jih imamo, lahko sklepamo, da slovensko gospodarstvo le ni tako zavoženo, kljub gospodarskemu izžemanju, smešnim poizkusom, ki so se jih lotevali, brez vsake znanstvene podlage, kljub vzdrževanju šibkejših in manj razvitih pokrajin, s katerimi nima Slovenija nič opraviti.

4. Kar se tiče kulture, jim moramo priznati, da so vsaj skušali, čeprav ne vedno z uspehom, obdržati, ohraniti in razviti slovensko kulturo, čeprav ne na katoliški podlagi (popolna univerza, Cankarjev center, Slovenska enciklopedija, obnovitev in ohranjanje zgodovinskih spomenikov, šolstvo itd.) čeprav moti tujca zaradi nepoznanja, domačina pa zaradi očitnega ponarejanja zgodovine vsiljivo poudarjanje partizanščine in njene vloge v življenju naroda, kar spada med propagando, ne pa med kulturno delovanje. Upajmo, da se bodo slovenski kulturniki otresli tudi zadnje faze „temeljnih izobraževalnih jeder“, ki predstavljajo neprikrit napad na slovensko kulturo.

Pri tem moramo še omeniti, da je ideološka emigracija vedno delovala in zastopala slovenske interese in se ni strinjala s politiko komunistične stranke, ki je noro in zločinsko pošiljala primorske Slovence v italijansko komunistično in socialistično stranko, Korošce pa v socialdemokratsko stranko Avstrije. Tudi škode, ki so jo povzročili komunisti na Primorskem, z organiziranjem svojega šolstva, je dobro, da se spomnimo. Škoda, ki so jo s tem povzročili, je bila eden od vzrokov, zaradi česar smo izgubili Primorsko.¹⁴ Morebiti bo delo emigracije za slovensko šolstvo na Primorskem večjega pomena za narod, kot pa sam obstoj emigracije.

5. Kljub množičnemu preseljevanju iz južnih republik, ne moremo verjeti, da bi to predstavljalo nevarnost za biološki obstoj slovenskega naroda. Osimska pogodba z Italijo, po kateri naj bi se ustvarila med Italijo in Jugoslavijo industrijska cona, v katero naj bi naselili na italijanski meji južnjake iz Italije in na jugoslovanski, južnjake iz Jugoslavije, bi gotovo predstavljala nevarnost srbizacije slovenskega ozemlja. SRS se zaveda nevarnosti množičnega in racionalnega naseljevanja, zato upamo, da bo storila vsaj delček tega, kar so o tem pisali.

6. Priznati jim moramo, ali pa jim bo to priznalo naše potomstvo, da so na poti, na katero so stopili po letu 1949 po iztreženju in zagledanosti v ruski vzorec, začeli iskati novih poti, da so se

zavedli storjenih napak v gospodarstvu, da so se začeli zavedeti svoje odgovornosti in pogubnosti svojega delovanja za narod, čeprav vemo, da je bil narod tisti, ki jih je prisilil k temu, ne pa njihovo prepričanje. Boj, ki se bje med Vzhodom in Zahodom v Evropi, bo moral dokazati, da obstoji kulturna homogenost Evrope in da je delež evropskih narodov pri ustvarjanju duhovnih dobrin bil tolikšen, da je po stoletjih še zmožna, da ustvari nov ekonomski sistem, ki bo pravičnejši od komunističnega in kapitalističnega. Seveda je še prezgodaj, da bi mogli postaviti samoupravljeni sistem v oblake, ali pa bi ga metali v blato. Djilasovi „Novi razred“ in hvalospev splitskega nadškofa dr. Frane Franiča, dokazujeta, da je resnica nekod med dvema ekstremoma.¹⁵

7. Lahko jim priznamo, da so razvili občevalna sredstva, promet, zaščitili vsaj po prvih letih rabrzanega gospodarstva in razmetavanja narodnega bogastva, naravne lepote, razvili industrijo, turizem in veliko storili za napredek, da samoupravljaljski sistem ni samo podpiranje lenuhov, ampak da ima v sebi tudi prvine resnične vzajemnosti in pravičnejše delitve ustvarjenega bogastva. Tiči pa že v sami korenini samoupravljaljskega gospodarstva bolezen, na katero kažejo komunisti sami takrat, ko govorijo o neučinkovitosti dela v TOZDih, o absentizmu, o prvem in drugem gospodarstvu (prvo delo v TOZDu, drugo kot zasebnik, kjer prevlada zasebniški interes). Človeške npravi se še do sedaj ni posrečilo spremeniti v Sloveniji; če je niso v Rusiji po 65 letih z bolj surovimi merami, bo pač držal izsledek ZK (Zveza komunistov): „Ideje so izdane vedno, kjer prevlada zasebniški interes.“

8. Po žalostnih izkušnjah, ki jih doživljamo, jim moramo priznati, da so pravočasno spoznali nevarnost onesnažitve okolja in narave in da jo skušajo zavreti, da posvečajo ekološkemu problemu toliko važnosti, kot drugim, če ne še večjo. Zaradi naše majhnosti, je problem onesnažitve okolja toliko bolj pereč in družbena ureditev, kot jo poznamo doma sedaj, ima dosti več možnosti, da prepreči onesnažitev kot pa družba v kapitalističnih državah.

9. Priznati moramo, da jugoslovanska neuvrščenost le ni prazna propagandna fraza, kot bi jo nekateri radi prikazali. Slovenci smo se tolikokrat uvrščali in stavili na stran zdaj tega, zdaj onega in vedno s tako slabim uspehom, da čudno, da nismo prišli že v pregovor: „Kjer je Slovenec, tam je poraz.“ Za svojo uvrščenost do sedaj nismo želi drugega kot brce in najlepši primer in dokaz je prav zadnja vojna, kjer smo na gostiji velikih zopet igrali vlogo drobiža, s katerim so si veliki plačevali usluge.¹⁶

10. Tudi s politično ureditvijo so se nekateri že sprijaznili: Slovenija v Jugoslaviji jim je že višek, kjer se končajo vse narodne aspiracije in največ o čemer Slovenci sploh moremo sanjati. S tem priznajo komunistom, da so ostvarili idejo slovenske države, če ne popolnoma, pa vsaj v zametku, iz katerega bo prišla resnična samostojnost z vsemi državnimi atributi. Vsekakor moramo priznati, da je SRS korak naprej, če nam je to všeč ali ne.

Še bi lahko naštevali in če bi komunistom vse to narod doma priznal in vsa emigracija, in če bi komunisti padli na kolena in prosili odpuščanja ves narod in emigracijo, do sprave ne more priti in ne bo prišlo vsaj še eno generacijo, če sploh bo kdaj prišlo. Če gledamo čustveno ali razumsko, je ves problem sprave v nasprotujočem gledanju na naše in komunistične žrtve; je problem vrednotenja žrtev, ki ga imamo tako ena kot druga stran. Vrniti se moramo na pomen, ki ga imajo žrtve, mučenci, najsi bo v religiji ali v ideologiji.

Ko je Oton Zupančič govoril o: „... vsi bomo blatni, ah vsi krvavi!“, je občutil isto kot Vladimir Nazor: „Operi me i sada, majko, operi!“ ali Boris Kidrič, ki je rjovel pred smrtjo, da naj mu pokličejo duhovnika. Tudi umiranje Josipa Broza je bilo podobno in datum smrti več kot simboličen. Zadnja leta vseh komunističnih veljakov, so leta grizenja vesti, ker so napravili nekaj, kar ne bi smeli, uničili tisto, v katerem so bili vzgojeni. Bili so kljub vsem frazam dneva dediči krščanske kulture in preteklosti, čeprav niso bili udeleženi pri njenem ustvarjanju, ampak nasprotno. Zdi se, da je s pokoljem domobrancev propadla vsa kreativna moč slovenskega katolicizma, njegova iskrenost, zavzetost in pripravljenost na žrtve, ker so oni bili tisti, ki so ga predstavljali in jih zaradi njihove žrtve moramo imenovati mučence, ki so naš boj jemali na religiozni podlagi, kar so komunisti dobro vedeli. Škoda, ki so jo komunisti napravili po vojni z razkristjanjenjem Slovenije, se more primerjati samo s pokolom domobrancev.

Brez dvoma, da so se zagrešile velike napake, tako na eni kot drugi strani, bila so osebna razpravljanja in zločini, vendar dejstva, da so komunisti pobili 12.000 razoroženih slovenskih domobrancev, brez vsake možnosti obrambe, po končani vojni, ki še zdaj leže na krajih množičnih pokoljev, brez vsakega priznanja komunistov, da so jih oni pobili, brez vsake sodbe. S tem, da do sedaj ni še nobeden vladajočih pokola priznal, še manj pa obžaloval, čeprav se je rešil iz vsakega množičnega groba vsaj eden, da so izšle o tem dokumentirane knjige, sezname s priimkom in imenom, krajem rojstva in datumom ter enote, v kateri je služil, s katerim transportom je bil vrnjen nazaj in katerega dne je imel biti ubit, vidimo vso važnost, ki jo poklada tako ena stran, da prikrije, kot druga, da razkrije vse, kar se je tiste usodne dni dogajalo na naši zemlji, kajti tukaj leže vzroki nezmožnosti sprave.

Kaj pa žrtve na nasprotni strani? So bile žrtve, imajo kakšen pomen, koliko jih je bilo, kdo so bili, zakaj so umirali, na kakšen način?

Ko primerjamo številke na eni in drugi strani, nam takoj pade v oči, da komunistična stranka, ki je imela v Sloveniji samo par sto članov, ne more šteti vseh, ki so padli na njeni strani kot žrtve, kot mučence in junake za svobodo v NOB, ker so številčno komunisti malo ljudi izgubili in še tistih ne morejo prišteti k svojemu taboru.

1. Pri streljanju talcev, katoliški tabor ne samo, da ni bil udeležen, ampak se je zgodilo, da je šel reševat svoje lastne bodoče krvnike. Okupator se ni brigal za politično pripadnost, če pa se je, se je vedno na škodo katoliškemu taboru in mirne vesti lahko rečemo, da je ta več izgubil, kot pa komunisti.

2. Pri žrtvah internacije, ki si jih komunisti laste kot njihove, moremo ugotoviti, da so posebno Italijani redno pobirali samo komunistične nasprotnike. Nemci pa z malimi izjemami, če pa so že kakšnega komunisto, je ta že imel varno službo v pisarni ali kuhinji, torej so bile njih žrtve minimalne in kar se vidi tudi po številu preživelih komunistov. Še več: v nekaterih primerih so bili prav oni, ki so pošiljali svoje politične nasprotnike v internacijo, da se jih iznebe in jih onemogočijo. Tak je bil primer, ko so poslali pozivnice vsem bivšim jugoslovanskim častnikom, naj se jim priključijo, kar je bila samo skrita denunciacija komunistične partije, da jih je izročila okupatorju, sama si je pa umila roke.

3. Prisilni mobiliziranci so se morali boriti na komunistični strani in so tam tudi padli. V enakem položaju so preseljenci, ki so morali zaradi okupatorjevih represalij zapustiti svoje domove in ki so bili nasilno preseljeni zaradi komunističnih provokacij.

4. Podoben primer predstavljajo štajerski ubežniki, ko so Nemci selili obmejni pas, ubeženci iz Primorske, štajerske in Gorenjske, ki so zbežali pred Nemci, ali prisilni mobiliziranci v nemški vojski, ki so padli in jih imajo komunisti za svoje mučence, kar niso nikdar bili.

5. Preseljevanje iz Gorenjske, štajerske in Dolenjske, je šlo v veliki meri na račun katoliškega tabora in ker so tistikrat komunisti še bili zavezniki Nemcev, so torej njih sokrivci pri preseljevanju.

6. Slovenci, ki so padli na frontah v italijanski, nemški, angleški vojski in katere štejejo, da so padli za njihove ideale.

7. Slovenci zapeljani po komunistični propagandi (slovenski sokoli, krščanski socialisti in pripadniki različnih strank, le komunistične ne in se zato ne morejo šteti za žrtve in mučence na komunistični strani).

8. Slovenci, ki so padli po razsulu Italije, ko domobranstvo sploh ni obstajalo in ko so bili za žrtve odgovorni tisti, ki so bili udeleženi v bojih po italijanskem razsulu.

9. Slovenci, ki so jih hoteli prisiliti, da vstopijo v NOB pa so se uprli in so bili zaradi tega likvidirani.

Naštevaje bi bilo še dolgo, toda dejstvo, da so komunisti ohranili svoj kader skoraj v celoti, je dovolj zgovorno. Žrtve pa, ki so padle v Sloveniji, so bile nasprotne komunistom ali pa z njimi niso imele nič skupnega.

Ne vem, če je v slovenskem slovarju psihologije izraz „socialna pozaba zaradi postvarelosti“, ki jo uporabljajo na Zahodu in ki po-

meni, da družba začenja pozabljati na nekaj, ker ni več združeno s čustvi, žalostjo, jezo, obupom, grozo, studom, ampak nas na dogajanje vežejo samo številke, stvari: dvanajst tisoč mučencev, naj bo torej pozabljenih, ker predstavljajo za nas samo še številko 12.000, ne pa več žalosti bližnjih, usmiljenja zaradi tolike izgube mladih življenj, strahote njih smrti, studa in groze pred njihovimi morilci, obupa njihovih žrtev¹⁷. Žrtve se „kosificirajo“ in s tem izgube svojo veličino in pomen. Vsekakor je to težak psihološki problem, ki bi ga lahko obdelali pod poglavjem „Podzavestno opravičevanje s pomočjo časa“, „Čas kot orodje duhovne otopelosti“, „Duhovna okrnjenost občutka krivde s pomočjo časa“, posebno ker proces „kosifikacije“ traja vsaj par generacij.

Procesu kosifikacije žrtev in travmatizaciji nemškega naroda zaradi zločina nad judovskim narodom, se je nemški kancler Willy Brandt izognil z molitvijo na kolenih v Varšavskem ghetu, kjer je priznal krivico, ki jo je storil nemški narod in prosil odpuščanja z obljubo, da se kaj takega ne bo nikdar več zgodilo.

K listi nedolžnih, ki so padli, lahko omenimo, da so bili ekscesi, vendar se to ni dogajalo množično, kot bi komunisti radi prikazali, ker je obstojalo sodstvo, ki je delovalo kljub vojnemu stanju in revoluciji. Pravne zaščite ni moglo biti povsod, ker domobranstvo ni obvladalo celotnega teritorija, vendar katoliška stran ni nikoli tako nizko padla, da bi uprizarjala ljudska sodišča, kjer bi stranka sodila svoje nasprotnike v farsah, ki niso bile ne prej, ne pozneje v sodni praksi. Primer Turjaka je zadosti zgovoren; uprizoriti sodno farzo za glavne nasprotnike, da se jih znebimo, medtem ko so male in srednje pobijali brez vsake sodbe in procesa, tako med vojno kot po njej, ko bi nam morali naši narodni sovražniki biti za zgled, kjer se v Nemčiji ni nabralo nacijev niti za dva desetka, fašistov v Italiji pa niti za enega.

Važnosti žrtev, kot usmerjevalcev zgodovine, se komunisti dobro zavedejo, ker so že sami okusili njihovo pomembnost. V razporu med komunističnim Informbirojem in komunistično Jugoslavijo, so gotovo imele glavno vlogo komunistične žrtve, prav tako v graditvi socialnega sistema, kjer bi lahko komunisti delali, kar bi hoteli, ker ni bilo nobene moči, ki bi se jim zoprstavela. Če je gospodarski sistem bolj prožen kot v Rusiji, tudi to lahko pripišemo žrtvam komunizma, prav tako naslonitev, gospodarsko in kulturno, na Zahod, ko bi se po marksistični logiki morale zgoditi prav obratno.

Zaenkrat lahko samo zaznamo, da zgodovine ne ustvarjajo zmagovavci, ampak mučenci, žrtve, ne samo zaradi svoje številčnosti, zaradi prestanih muk, smrti, zaradi česar govorimo o njihovi vlogi usmerjevalcev, tam, kjer se je del naroda ali del človeštva oddaljil, odvrnil, čeprav samo začasno od osnovnih vrednot človeštva, kjer nam kažejo pravo pot, poleg vloge vzornikov. Ko pri tem govorimo o teh dveh vlogah, ki so veljavne za nas, ne pa za komuniste, ki so zanikovalci transcendence, obstoji še tretja: mučenci so priprošnjiki za nas in naš narod pred Bogom.

ZAKLJUČEK.

So resnice, od katerih se ne sme odstopati, so meje, na katerih se mora ostati, in so stališča, s katerih se ne sme umakniti.

(Kardinal Kuharič l. 1969.)¹⁸

Zakaj do sprave med slovenskim narodom in vladajočim razredom ne more priti, še manj pa med emigracijo in komunisti?

Poljska revija „Kultura“, ki jo izdajajo poljski emigranti v Parizu navaja, da do sprave ne more priti, ker intelektualcem ne dovoli čast, ne katoliška tradicija poljskega naroda, ne razum, ne vzgoja, da bi se spravili s komunisti. Če vzamemo pri nas iste vzroke in jim dodamo še 12.000 nedolžnih, pobitih domobrancev, je pot do sprave še težja.¹⁹

Z naše strani vidimo čimdalje bolj, da o spravi ne more biti govora, ker bi to bil težak pljunek na mrtve. Izraza „Opljuvati mrtvega“ ni v našem slovarju, niti ga ni bilo prej v slovenskem slovarju, do prihoda na oblast komunistov. Tako dr. Gregorij Rožman, dr. Krek, dr. Filip Žakelj, Milan Zajc, Tomaž Kovač, vsi rešeni iz grobov, vsi, ki so se rešili komunističnega zla, so podarjali, da ne more hiti ne dialoga, ne sodelovanja z zločinci in prav iste očitke²⁰ ponavljajo komunisti doma za nas (šetinc v Žužemberku l. 1973, Franček Saje v „Belogardizmu“, štefka Podbevškova po ljubljanski RTV, Vidic v svoji knjigi o belih zločincih, Ivo Pirkovič „Bilo je pod Gorjanci“, ki je izšla letos,²⁰ da do sprave ne more priti. Ali je to res nekaj tako važnega za nas?

V veliki večini, po skoraj štiridesetletni emigraciji se navaja en sam pogoj za narodno spravo: da se vrne mrtvim žrtvam dobro ime in da se jih pokoplje v blagoslovljeno zemljo, čeprav se zavedamo, da je čas tisti, ki vse izravna, ne izravna pa morilca z umorjenim, zločinca s poštenim, ampak da čas zahteva od nas še zadnjo žrtev, ki naj bo istočasno tudi nauk za bodoče generacije, ki ga je izrekel Milan Zajc: „...da moramo vsi domobranci prej umreti“, ki se ne razlikuje dosti od Krekove, ki je bila izražena na bolj trd način: „Ko bodo vsi mrtvi na obeh straneh, bo vse poravnano!“²¹, ker je izražena v tretji osebi množine in se zato ne opazi njenega etičnega nauka, da smo tudi Slovenci imeli ljudi, ki so dali največje, kar so imeli, da bi narod in njegovo življenje ostalo zakoreninjeno v krščanski tradiciji. Idejni premiki doma in v zamejstvu nam dajejo prav že danes, prav tako mednarodna preusmeritev v svetu.

V čem obstoji važnost in pomembnost narodne sprave?

Naj se poslužim sedaj ne primera iz slovenske zgodovine, ne iz naše strani, ampak naj nam razloži posledice nesprave komunistični general dr. Franjo Tujdman, ko piše o razmerah med Hrvati in Srbi: „Občutek kolektivne krivde preganja kot mora in travma, ne samo nas, ampak zadržuje, zaustavlja, paralizira tudi

hrvaške komuniste. Mora se že enkrat ugotoviti velikost greha in določiti ceno odkupa, da se napravi končni obračun. Vse drugo pomeni definitivno smrt za narod^{21,22}. Smrt, o kateri govori, je smrt duha, duhovna puščava.²³

Ali nimajo istega občutka tudi slovenski komunisti, ali ga ni imel Kidrič, ko je besnel v zadnji uri, proseč duhovnika, Kocbek, ko je zadnja leta zapuščeni in osamljeni taval, Josip Broz, ko se je pred smrtjo vračal v svoje otroštvo, vsi tisti, ki niso bili zmožni prenašati občutka krivde in so si sami sodili in njih sinovi, ki so se z gnusom obračali od njih. (Javoršek, Dedijer, Kardelj, Ribičič i.dr.) Ali ni isto občutil Župančič,²⁴ Nazor,²⁵ Finžgar, ki je za vedno umolknil osramočen, ker je še veroval v komunistično pravico.

Svetost groba so spoštovali povsod, v vseh časih: „Locus sacer, locus religiosus“, je bil kraj, kjer so v starem Rimu pokopavali svoje mrtve in nad katerim je imel jurisdikcijo pontifex maximus.²⁶ Po rimskem pravu se ni odrekalo nikomur „jus sepulchri“, ne zločincu, ne drugovercu, ne sužnju in spoštovanje je šlo tako daleč, da so imeli sužnji prvič, čeprav po smrti priliko, poslužiti se rimskega prava in imeli njega zaščito na svoji strani in da so njih trupla dobili njihovi svojci, da so jih pokopali, kjer je bila navada pokopavati. Seveda je težko kaj takega pričakovati v današnjih razmerah, tako s strani Cerkve, kot s strani komunistov, čeprav je tako Cerkev dolžna, da se zavzame za pokop svojih vernikov, kot komunisti, da izpolnijo zakone, ki se tičejo pokopa.

Nekoč pa bo prišel čas, ko bodo naši otroci, kot otroci Hrvatov, Srbov in drugih narodnosti, ki leže v slovenski zemlji, poromali na kraje, ki bodo blagoslovljeni in kot taki dokazovali, da tisti mali narod v srcu Evrope ni izginil, ker je spoštoval žrtve svojih prednikov in se držal krščanske tradicije izpred 1000 let, ko je bila prvič zapisana njegova beseda: „Če bi naš ded ne bil grešil, bi večno živel, ne bi se staral in ne bi nikoli imel skrbi, tudi ne od nesrečnega telesa, marveč bi večnó živel. Ko pa je po hudičevi zavisti bil pregan od božje slave, so na človeški rod prišle bolečine, žalosti, bolezni in nazadnje smrt. Vendar pa, bratje spomnimo se, da se imenujemo tudi sinovi božji. Zato opustimo ta nizka dela, ki so hudičeva dela, kakor malikovanje, obrekovanje brata, tatvine, uboj, poltenost, nespoštovanje priseg, ki jih prelomljamo...“

Ali ni to pretresljiv krik k spravi, ki ga imamo že v prvih pisanih začetkih našega jezika in naroda, obenem pa tudi napotek, kako naj živimo, da do nesprave ne pride in če pride, kaj naj storimo, da do nje zopet pridemo. Ali niso naši domobranci-mučenci umirali zato, da izbojujejo zadnji boj s hudičem? Ali ni bilo njihovo življenje in nazadnje njihova smrt, s katero so dokazali, da so pripravljeni žrtvovati najvišje, najdragocenejše, kar premoremo na zemlji, ena sama izpoved vere, ki so jo potrdili s svojo mučeniško smrtjo. Namenjen ni samo nam, da se ga držimo in pričamo o njih, ampak predvsem njihovim morilcem, kako naj naj-

dejo pot do sprave z Bogom in narodom in da bodo zopet postali „sinovi božji“.

Človek z zavestjo krivde, greha, priznava ne samo, da je grešil proti naravnemu zakonu,²⁷ ne le proti pravilnemu redu življenja, kar bi mogli priznati tudi komunisti in mi, ampak tudi proti Bogu, kar pa komuniste ne veže zaradi njihove ideologije.

O nemiru, o tesnobi, o grizenju vesti, o občutku zavesti greha, se čimdalje več govori v naših dneh,²⁸ kajti doživljanje in njegov občutek se pretrga šele z norostjo ali smrtjo in še tu zapazimo zanimiv pojav, da se sedanost z občutkom krivde veča, daljša, razteguje v neskončnost, z njo pa tudi zavest krivde.

Jedro, srčika narodne nesprave bi bilo samo še pobito domobranstvo, ki ni pokopano v blagoslovljeni zemlji. Zopet se moramo vrniti na domobranca-človeka, domobranca-kristjana, domobranca-protikomunista, kar pomeni, da kot ljudje morajo biti pokopani na določenem kraju, kjer se pokopujejo ljudje, ker so bili katoličani, bodo morali biti pokopani na katoliškem pokopališču, z obredi katoliške Cerkve in s prisotnostjo duhovnika, pojem domobranca-protikomunista nam bo pa tudi povedal in razložil, kdo je tisti, ki tega ne bo nikoli dovolil ali ponudil roko v spravo, kljub temu, da se danes toliko govori o socialističnem redu, socialističnemu gospodarstvu, socialistični vladi itd., tako da nekateri vidijo v tem že socialistični klerofašizem.

Po vsem tem se nam zdi, da je ostalo malo, kar bi še mogla emigracija zahtevati, prav tako je malo, kar je še komunistom ostalo, kar preprečuje pot do narodne sprave, vendar korak, ki ga bodo prisiljeni izvršiti in ki mora biti napravljen, mora priti s strani komunistov, le tako bi lahko sledili še drugi s strani emigracije in naroda. Pri tem morebiti niti ne bi šlo več za preštevanje žrtev z ene ali druge strani, ampak samo še za nauk prihodnjim rodovom, za poudarjanje žrtve in pripravljenosti na nje, njihovega pomena za bodočnost, kot vzora in ideala, za katero bodo morali tudi komunisti priznati, da so še vedno stvari, ki so nam skupne in za katere smo pripravljeni dati največje kar imamo: življenje. Za boljše življenje posameznika, naroda, za katero se pa morajo boriti komunisti kot mi, čeprav stoje na nasprotnem bregu, vendar tok, ki nas loči, je združen spodaj na dnu s prav tako zemljo, kot je ta, na katero smo postavljeni eni in drugi, da preživimo odrezek časa, ki nam je namenjen in ki ga zaradi nesprave puščamo neplodnega. Naj sled tiskarskega črnila ne bo močnejši kot je bila kri mučencev, tako da bo zgodovinar, ki brska po odpadkih pisane zgodovine, mogel najti tudi resnico, ki potrepljivo čaka, da jo kdo odkrije in jo pokaže svetu, kajti samo z resnico očiščeni se lahko združimo in spravimo.

OPOMBE

1. Essad Cimić, Odjek, Sarajevo.
2. Glej Jeza Franc, Alternative, Trst.

3. Tabor, maj 1983.
4. Berdjajev, Nikolaj, Una nueva Edad media, Barcelona.
5. Kardelj, Edvard, Železna leta, Ljubljana.
6. Berdjajev, op. cit.
7. Zajc, Milan, Odgovor samo zakrnjen molk, Tabor, julij-avg. 1983.
8. Kunštek, Edi, Interpolacija obračuna, Republica Hrvatska, Bs. As.
9. Debeljak, dr. Tine, Svobodni pogledi na slovensko preteklost, sedanost in prihodnost, Bs. As., 1968.
10. Iz govora štefke Podbevškove na RTV, Ljubljana.
11. Pirkovič, Ivo, Bilo je pod Gorjanci, Založba Borec, Ljubljana, 1983.
12. Zajc, M., op. cit.
13. Katoliški glas, št. 11, 17. III. 1983.
14. Geržinič, Alojzij, Boj za slovensko šolstvo na Primorskem za časa ZVU, SKA, 1983.
15. Genorio, Rado, Regionalni vidiki izseljevanja iz SR Slovenije v Južno Ameriko, Rodna gruda, 1983, št. 7.
16. Dedijer, Vladimir, Priloge za biografijo Josipa Broza, 1983.
17. Russel, Jacoby, Social Amnesy, London, 1983.
18. Govor nadškofa Kuhariča v Zagrebu leta 1969.
19. Kultura, maj 1983, Pariz.
20. Govor šetinca v Žužemberku leta 1973.
21. Govor dr. Miha Kreka v Clevelandu leta 1954.
22. Tudjman, dr. Franjo, Duhovnik, prispevek za kongres hrvatske kulture, 1971.
23. Youcenar, Marguerite, Michima ou la vision de vide, Pariz.
24. Zupančič, Oton, Zimzelen pod snegom, Ljubljana.
25. Nazor, Vladimir, Besnenim nočima, Zagreb.
26. Vodopivec, dr. Janez, Ob Petrovem grobu, Vrednote, SKA, 1954.
27. Glej Truhlar, Vladimir, Leksikon duhovnosti, str. 270.
28. Glej Rot, Andrej, Krivda in končnost, Druga vrsta, 1981, št. 1-2.

VLADIMIR KOS

OB TOKIJSKI HARFI

SKRIVNOSTEN DEL SVETA.

Srce je orkester,
ki nanj muzicirajo
zvezde z nočjo.

Srce je kot mesto,
kjer reke se skrivajo
v jutra megló.

Srce je povest:
njene črke je treba izliti
s krvjo.

FRAGMENT IZ DEŽEVNE DOBE.

Prav vsem, ki nas žeja
po sveti svobodi,
po zemlji svobodnih Slovencev –

naj dež so solzé,
ki jih šteje Gospod,
da v Njem dozori hrepenenje.

MORSKI BREG Z BELIM PESKOM.

Z vero ustvarjava
morski breg.
Molk se zaganja vanj,
jek na jek.
Z upom ustvarja
pesek bel.
Čezenj bo veter noči zavel.
Noč je v zastrtosti lepa.

Ladja za ladjo
za vetrom gre,
z vzdihom se trga od njih
morjé.
Ena od ladij zares nekoč
vrgla bo sidro ob breg
za noč
zvezdic, živali in cvetja.

NOVOLETNI PREGLED.

(Sem trgal nepomembne pesmi, a teh besed – ne vem...)
Nekoč sem bil zapel, a znova pojem,
bolj vešč poti v srce pokrajine:
odkritij sonce barva njene zore,
iznajdb si luna prede svilo cest;

da plug duhá v srce lahko zaorje
in v svežo grudo pade seme zvezd.

Morda sem moral daleč, daleč iti,
da zvem, kaj poje pritrkavanje.
Da zrem ustvarjanje celo v potici
pa v hrenovki na burjasto jesen.

Ah, jezik naš! Kako zveniš v tujini,
resnično naš, rodov nestrgan člen.

Na ustih – strunah vsakega jezika
dojete bítí duh slavi obred.
Umetnik stvarstva: naj se v nas svetlika
ljubezen – do slovenščine besed!

Da znamo svet prevajati iz vira,
z zdravilno slovnico za bolni svet.

VRNITEV V OBROBNO ULICO.

Hiše, postavljene v tla (bo že šlo).
Veje na plotu s prastaro prstjo.
Vonj po perilu, ki zmeraj visi.
šum po motorjih med tisoč stvarmi.

Nič se ne motim:
še zmeraj si takšna, ulica naša!

Večkrat oblaki veslajo nazaj.
Večkrat se soncu pozna primankljaj.
Včasih je veter od pivnic pijan.
Mesec se tudi nagiba na stran.

Veš, da se s tabo nekako ponašam,
ulica naša!

Reci: se res ne spreminjaš skrivaj?
Ali si še abeceda postaj?
A, kjer je A, in tako tja do že...
žalost in stiske posamič, pod Te...

Ali si še dobrohotno počasna, ulica naša?
Ker svet se v teh dnevih prehitro vrti.

SLOVENCEM SEM - HOČEM TUDI OSTATI?

SLOVENSKA KRI NA TUJE

Po razpoložljivih podatkih sodeč, se je izseljevanje Slovencev na tuje, to je izven območja državne skupnosti, v kateri so živeli, začelo ob koncu 17. stoletja. Od tedaj se izseljevanje še ni ustavilo in se nadaljuje v različnih etapah, okoliščinah in vzrokih vse do današnjih dni.

V začetku so se podali na tuje posamezniki. Cilj jim je bila Amerika, konkretno Združene države. Za 19. stoletje je značilno, da so se izseljencem v Združenih državah pridružili tudi misijonarji, namenjeni za dušnopastirsko delo med Indijanci. V drugi polovici istega stoletja se začne izseljevanje v Južno Ameriko, predvsem v Argentino. Če so bili to ves ta čas le posamezniki, pa smo v začetku 20. stoletja priča množičnega izseljevanja v Združene države, predvsem iz Slovenske Krajine in Bele krajine. Tudi ostale pokrajine Slovenije so tekom let prispevale svoj delež. Tako je Slovenija nekako do leta 1924 dala Združenim državam približno 350 tisoč večinoma mladih življenj.

V dobi med dvema vojnama nastopi tudi precej številno izseljevanje iz Primorske v dežele Južne Amerike, zaradi preganjanja fašizma. Zahodna Slovenija je dala s tem velik delež že k itak velikemu izseljevanju iz Beneške Slovenije. Kljub temu, da so šli od doma tudi iz političnih razlogov, se niso predstavili svetu kot politični emigranti, zadovoljili so se s položajem izseljenca. Iz ostalih pokrajin Slovenije je pa izseljevanje usmerilo predvsem v industrijske dežele zapadne Evrope, ker je bil dostop v Združene države omejen.

Po končani drugi svetovni vojni je Slovenija priča masovnega odhoda političnih nasprotnikov nove komunistične oblasti, najprej v begunstvo in potem v emigracijo. Ta je bil za večino usmerjen v prekomorske dežele, a precej razdrobljeno. Združene države, Kanada, Argentina, Brazilija in Avstralija so bile v glavnem dežele njihovega pristanaka. Z ozirom na masoven odhod, poznejšo prisiljeno vrnitev in poboj svobodoljubne slovenske vojske, je ta emigracija najbolj močno prizadela demografsko strukturo Slovenije, katere posledice se čutijo še danes.

Zaradi gospodarske krize po letu 1965 in politične odjuge zajame Slovenijo nov val izseljevanja, to pot z imenom začasni delavci

na tujem. Do gospodarske krize v zapadni Evropi je njihovo število doseglo 75 tisoč, a se je potem začelo zmanjševati in je v letu 1983 padlo približno na 30 tisoč. Cilj njihovečasne zaposlitve, ki se je v več primerih spremenila v stalno, so bile svobodne dežele srednje in zapadne Evrope ter Skandinavija. Največ jih je sprejela Zapadna Nemčija.

Ta val začasnega izseljevanja je povzročil v Sloveniji pomanjkanje delovnih rok predvsem za navadna in težka dela. Tukaj je iskati vzroke, da je Slovenija začela sprejemati delavce iz drugih republik jugoslovanske federacije, kar je slovensko prebivalstvo postavilo pred nova dejstva in tudi težave, katerih dosedaj niso poznali. Emigracijska Slovenija je postala tudi in migracijska.

„AMERICAN IN SPIRIT, FOREIGN IN LANGUAGE ONLY“

Pod težo uradnih dokumentov slovenski izseljenci niso odhajali in ne odhajajo na tuje kot Slovenci, ampak z označko avstrijskega, italijanskega, madžarskega in jugoslovanskega državljanstva. Kot take so jih registrirali v novi deželi in tudi poznali. Toda velika večina se ni čutila za Avstrijce, Italijane, Madžare ali Jugoslovane, v svojem srcu so prinesli na tuje slovenstvo, zavest pripadnosti slovenskemu narodu. To velja predvsem za večje skupine.

Raziskovalci zgodovine slovenskega izseljenstva od njegovih početkov do danes vedo povedati, da so prvi posamezniki kljub temu, da so čutili slovensko, kaj kmalu utonili v masi večine. Stanje se je precej spremenilo s prihodom misijonarjev v Združene države, ki so poleg oznanjevanja božje besede med zaupanim jim ljudstvom navezali tudi stike s slovensko domovino in seznanjali Slovence o svojem življenju in tudi o delovanju izseljencev v novi deželi. Morda je vprašljivo, če se lahko misijonarje smatra za izseljence, vendar so ravno oni postavili viden mejnik povezanosti med tujino in domovino in ohranjanjem slovenske besede. Sami so hoteli ostati Slovenci in k temu so pomagali tudi izseljencem, v kolikor so imeli stike z njimi.

Ko so v začetku sedanjega stoletja prihajale v Združene države večje skupine Slovencev in se naseljevale v skupinah, jim je to pomagalo, da so čutili slovensko tudi brez pomoči misijonarjev. Morda so se nekateri imeli za Kranjce, štajerce ali ogrske Slovence, vsi so pa imeli slovensko zavest. Za ohranitev te so se povezovali v organizacijah, z izdajanjem glasil ali listov. Pri tem je izstopila idejno nazorska opredelitev organizacije ali skupnosti.

Eno imed takih glasil za izseljence, ki izpričujejo krščanski svetovni nazor in izhaja že čez osemdeset let, je Ameriška domovina z angleškim podnaslovom *American home in poornost vzbujajočim geslom „American in spirit, foreign in language only“*. Domovino prevede z domom (home) in ne z homeland. Torej v Ameriki so našli dom in ne domovino, kar ne soglaša z „american in spirit“, ker ni prišlo takoj do asimilacije. Le postopoma so jim Združene države postale nova domovina in Slovenija stari kraj.

Kot že rečeno so ločeno po idejni pripadnosti ohranjali svoje organizacije prosvetnega in podpornega značaja, izdajali časnike in revije ter se dolgo časa imenovali ameriški Slovenci. S prihodom duhovnikov so ustanavljali slovenske župnije, slovenske sobotne šole in posredovali materinščino drugi generaciji. Žal, da je ta v večini primerov z večjo zavzetostjo ni posredovala tudi tretji.

Iz njihovih vrst so izšli pisatelji, pesniki, znanstveniki, možje in žene, ki so zavzemali važna mesta v ameriškem družbenem življenju. Ameriški Slovenci so Ameriki, novi domovini, kot ji pravijo, veliko doprinesli k njenemu blagostanju. Podatki raziskav to potrjujejo.

Kljub močni integraciji v novo življenje in aktivnemu udejstvanju so ostali zvesti slovenstvu, stari kraj jim je ostal vedno v mislih in srcu. Odtod navezanost na slovensko zemljo in pogosti obiski domačega kraja. Še tretja generacija, kateri ni bila posredovana dediščina ali pomankljivo, išče v velikih primerih korenine svojega porekla.

Izseljenci v zapadni Evropi, ki so se izselili z jugoslovanskim potnim listom, se razen redkih izjem niso odrekli slovenstvu. Ustanavljali so slovenska društva, pevske zборе in kolikor so jim pomagali izseljenski duhovniki in učitelji, so posredovali besedo očetov naslednji generaciji. Zaradi razstresenosti so njihove narodne skupine bile bolj majhne, kar je omejevalo tudi možnosti prosvetnega dela. Oviralo jih je tudi težko delo v tovarnah in rudnikih. Kljub temu jim je v velikih primerih uspelo ohraniti slovensko besedo in vero. Težje je bilo z izseljenci, ki so bili zaposleni na kmetih in se hitro asimilirali ter posebej še v Franciji izgubili vero.

Povojni začasni delavci na tujem so tudi odšli od doma z jugoslovanskimi dokumenti. Politični in psihološki pritisk organov komunistične oblasti spremlja te vrste izseljencev in s tem kontrolira tudi njihovo zvestobo režimu, zato mnogi iz strahu ne upajo javno izpričati svojega slovenstva. Ta strah skušajo odpraviti slovenski izseljenski duhovniki, ki priporočajo rojakom, da se naj povsod predstavijo kot Slovenci in šele potem dodajo, da so iz Jugoslavije. Tudi za te so duhovniki organizirali slovenske jezikovne tečaje za otroke in pomagajo pri prosvetnem delu. Prebudil se je tudi režim in poslal med izseljence učitelje in socialne delavce. V tečajih učijo otroke slovenskega jezika, vendar vedno povezano z jugoslovanstvom.

To zasenčevanje slovenstva ni zadovoljivo za režim. Slovenska izseljenska matica je prisiljena v svojem glasilu prinašati slike slovenskih krajev, njihov opis in včasih tudi zgodovino na prošnjo naročnikov, ker bi jih drugače izgubila. Iz tega vzroka prirejanje vsakoletnega izseljenskega piknika, ki bi naj privabil v domači kraj čim več izseljencev ne glede na njihovo idejno prepričanje. Sicer so pa ti pikniki tudi spretno zaviti v plašč re-

žimske propagande z namenom omehčati idejno nasprotno izseljence.

Dosedaj se je v tej dolgi verigi slovenskega izseljevanja skozi dobra tri stoletja tujemu svetu predstavila kot izključno slovenska samo politična emigracija, ki se je umaknila iz domovine po letu 1945. Že v taboriščih se je registrirala s slovensko narodnostjo brez drugega dodatka. Ko je emigrirala v prekmorske dežele s potnim listom Rdečega križa ali Nansenovim, se je tudi predstavila kot slovenska. To je prvi primer v naši zgodovini, da je slovenski človek odhajal na tuje tudi z dokumenti, ki so ga predstavili kot Slovence.

SLOVENSTVO NA TUJEM

Moremo reči, da večina Slovencev čuti vsaj v prvih letih močno domotožje, bolečino ločitve. Postopoma to nekoliko poneha, posebej še pri mladih, ki se pripravljajo na ustanovitev lastnega doma. Ko pa otroci dorastejo in zapustijo gnezdo ter zakonca ostaneta sama, potem zopet stopi v ospredje dom mladosti in domotožje, spomini iz domovine. Kljub temu se stalno ponavlja vprašanje vsem, ki študirajo naše izseljenstvo, smo Slovenci na tujem dobri ohranjevalci narodne dediščine? Obstojajo različna mnenja. Profesor psihologije ljubljanske univerze Vid Pečjak je pred leti potoval po Avstraliji in se srečal tudi s slovenskimi izseljenci in emigranti. Vtise je opisal v štirinajstdnevniku Naši razgledi, kjer pravi, da so izmed vseh narodov iz sedanje Jugoslavije Slovenci najmanj narodno zavedni. V veliko družinah ne znajo slovenskega jezika, v družinah slovenščina ni več pogovorni jezik.

Povojni izseljenec v Švici Dušan Florjančič je v Rodni grudi leta 1977 zapisal, da smo Slovenci slabi izseljenci. Imamo sicer domotožje, se zbiramo v skupinah, ohranjamo domači jezik tudi v novem kraju. Tako navadno prva generacija nikoli popolnoma ne obvlada jezika nove dežele. To je večkrat vzrok, da ostane na začetni ravni, to je na nizki stopnji pomožnih delavcev. Nasproti temu pa je že druga generacija popolnoma asimilirana in se pogosto izgubi v tujem morju. Del izseljencev se izredno hitro asimilira. Iz psihičnih in tudi političnih razlogov hoče čimprej pozabiti na domovino in se potujčiti. Ta bolezen je pri Slovencih zelo razširjena. Zanj je gotovo več vzrokov, ker se hitro priučimo tujega jezika, ker se hitro prilagodimo novemu okolju, ker smo včasih preveč ponižni, neredko pa tudi zato, ker še nismo našli čustev skupnosti. Pri naših ljudeh pogosto vidim razdvojenost, katero je tujec vedno izkoriščal.

Tako slovenski izobraženi izseljenec povojne dobe v Evropi. Ali je res, da smo Slovenci tako malo narodno zavedni? Preteklost ni tako preveč črna, obstajajo tudi svetle točke, lepi zgledi. Kdor vsaj nekoliko pozna zgodovino slovenskega izseljenstva, bo k temu pritrdil.

Tik pred drugo svetovno vojno je Janez Janžekovič v člankih, kjer govori o nevarnosti, ki se bliža, zatrjeval, da je slovenski

človek zvest svojemu prepričanju in narodu. Po njegovem, je pripravljen za svoje prepričanje in narodnost dati tudi življenje.

Janžekovičeve napovedi so se uresničile med vojno. Slovenski človek se je dvignil proti tujemu nasilju. Komunistem in partizanstvu sta igrala za interese mednarodnega komunizma in po njem povzročeno državljansko vojno. Slovenska narodna zavest pri njih ni imela nobenega pomena. Morda je bilo drugače pri preprostih ljudeh, ki so bili prevarani in prisiljeni vstopiti v njihove vrste.

Vse drugače je bilo v vrstah narodnega odpora. Velika je bila ljubezen do slovenske domovine fantov, vključenih v Vaške straže in pozneje v Slovensko domobranstvo. Niti kranjski orol na rokavu, niti slovenska trobojnica na pokrivalu nista tem fantom olajšala teže tuje uniforme in bi jo odvrgli, če bi vedeli, da tisto o zvezah in jamstvu pri zaveznikih nima nobene realne podlage. S tem ni rečeno, da bi prestopili na nasprotno stran, gotovo pa bi se pridružili tretji možnosti, ki je obstojala v povojih. Pri vsem tem niso vključeni tisti, ki so vodili in se prepirali.

Nič manjša ni bila ljubezen in zvestoba Slovenskih domobrancev na Primorskem, na katere se tako rado pozablja in niti ne omenja na spominskih proslavah. O njihovi zvestobi slovenstvu priča tudi duhovnik slovenske Benečije Anton Kufolo v dnevniku In večno šumi Nadiža, ki ga objavlja tržaška revija Mladika .

Velik del te mlade nesebične ljubezni do slovenske domovine leži pokopane v Teharjih, na Kočevskem in kraških jamah. Ta ne bo nikoli strohnela, priča in bo pričala vsem, ki prihajajo in bodo prihajali. Resnična nesebična ljubezen nikoli ne umre in tako tudi ne bo teh fantov, mož, žena in deklet, ki so jih spremeljali v smrt. Ta ljubezen je močnejša kot sovraštvo, katerega bo strla, in tok časa bo prinesel, da bo objektivni zgodovinar in poročevalec priznal in dal za vzgled bodočim rodovom.

Del te velike ljubezni se je v majskih dogodkih leta 1945 rešil in ostal na tujem. Razkropljen je skoraj po vseh kontinentih sveta s poslanstvom, da priča za svobodo in slovenstvo. Ni šel na tuje iz tvarnih razlogov, ampak da dela za svobodo in samostojnost. Emigracija je prevzela to dediščino in s tem veliko nalogo.

Ne more biti nobenega dvoma, da tudi na tujem slovenski človek ne bi mogel ohraniti zvestobe slovenskemu narodu in domovini, kot jo je pokazal in doprinašal žrtve med vojno. Tudi zgodovina izseljenstva nam skozi tri stoletja pokaže svetle zglede zvestobe, ki so vredni posnemanja, zato ni vzroka za pesimizem, potrebna pa je doslednost in trdo delo. Zgled morajo dati predvsem intelektualci in vsi, ki vodijo krajevne skupnosti. Potrebna je tudi povezava na mednarodni ravni zaradi izmenjave izkušenj.

Emigracija ni šla na tuje iz gospodarskih ali drugih tvarnih razlogov, ampak da nadaljuje borbo za svobodo. Pri tem si ni določila časa in omejitev. Po svobodni odločitvi je prevzela veliko dediščino in nalogo. Ji je ostala zvesta?

EMIGRACIJA IN SLOVENSTVO NA TUJEM

Kot rečeno se je politična emigracija prva v zgodovini slovenskega odhoda na tuje predstavila svetu s slovenskim imenom. Morda je kateri posameznik ali skupina bila še navezana na jugoslovanstvo, a večina je čutila samo slovensko. Posebno mladim je bila živo pred očmi dolžnost ohraniti svojo pripadnost slovenskemu narodu. Sicer je bil to ideal vseh, a v praksi se je pozneje pokazalo drugače.

Idealno bi bilo, da bi se vsa politična emigracija naselila v eni deželi, a se je iz različnih razlogov razkropila skoraj po vseh kontinentih. Nekaj je je ostalo v zahodni Evropi, del je šel v Združene države, Kanado, Avstralijo in Južno Ameriko, v tem primeru največ v Argentino. Z naselitvijo v teh deželah je slovenska zavest emigracije začela prestajati svoje prve preizkušnje.

Cilj mnogih je bila naselitev v Združenih državah, a le gotovi so dobili dejansko možnost. Naselili so se v najbogatejši deželi sveta. Našli so že precej dobro organizirano slovensko skupnost, a razdeljeno v dve svetovnonazorski skupini, krščansko in privrženo novemu režimu v domovini. Skozi več kot sto let so ohranjali več ali manj uspešno slovensko zavest, izpričano v slovenski govorici, društvih in organizacijah ter dušnem pastirstvu. Amerika, kot so ji rekli, jim je bila iz dosedaj neraziskanih razlogov sicer domovina, a na stari kraj in dolžnosti od njega niso pozabili. Imeli so slovenske fare, sobotne šole, slovensko življenje. Vse to so politični emigranti našli, v krščanski skupnosti pa bili sprejeti z možnostjo sodelovanja in ohranjanja obstoječeva za novo rast.

Revščina ovira človeka pri njegovi rasti, udobje pa mu večkrat lahko škoduje. Tako je ugodje marsikaterega političnega emigranta premamilo, da je hitro pozabil na svoje slovenstvo. Iz slovenskih publikacij se je lahko kaj kmalu razvidelo, da je Janez od doma in begunstva tudi za slovenski časopis postal Mr. John. Amerikanizacija in asimilacija sta se začeli na veliko, precejšen del emigracije niti daleč ni pokazal tiste odpornosti in zvestobe kot prejšnji gospodarski izseljenci. Le nekateri so ostali zvesti in začeli pomagati v obstoječih organizacijah in tisku. V začetku so popustili tudi intelektualci, nekateri niso mogli dobiti sebi primerne zaposlitve. Preteklo je nekaj časa, da so se posamezne skupine začele uveljavljati v ameriški skupnosti, raziskovati slovensko preteklost v deželi in doprinos slovenskega človeka za napredek dežele. Začeli so vzbujati zanimanje za slovenstvo v intelektualnih krogih in za slovensko dediščino pri tretjem rodu izseljencev.

Če pogledamo na sever od Združenih držav, v Kanado, vidimo, da je bilo vedenje in ohranjanje slovenstva precej drugačno. Razlogov za to je več. Emigracija v to deželo je bila selektivna, samo mlade zdrave moči, ki so bile v veliki večini tudi narodno zavedne. Ni jih takoj omamilo bogastvo in blagostanje. Vsaj za nekaj časa so morali prijeti za trdo delo, včasih tudi v oddaljenem samotnem kraju. To je dalo priložnost in čas misliti na do-

movino, za domotožje. Pozneje je ostalo vse to globoko vtisnjeno v duševnosti tudi, ko so se razmere zboljšale in so si svobodno iskali zaposlitev. Na tej osnovi se je začela graditi nova emigrantska skupnost ob maloštevilni prejšnjih izseljencev. Ta je postopoma pritegnila posameznike tudi iz prejšnje, vendar je bila tožba zaradi nezaupanja, kar je možno tudi pripisati med drugim vplivu uradnega predstavnštva režima v domovini.

Izraz njihove volje ostati Slovenci so bila njihova svetišča in slovenske fare, sobotne šole, društveno življenje in tisk. Mlajši so se začeli uveljavljati v družbenem življenju nove dežele kot intelektualci in gospodarstveniki. Za prvo generacijo emigrantov je značilno v precejšnji meri trdno vztrajanje v slovenstvu, druga generacija je začela popuščati in tretja se že predaja asimilaciji.

Posebne okoliščine – Kanada je uradno dežela dveh narodov, in mozaik številnih narodnih skupin –, so vladajoče pripeljale do spoznanja, da lahko vsaka narodna skupnost prispeva h kulturnemu bogastvu dežele, zato so začeli pospeševati mnogokulturnost. Cilj te ni, da emigrant ali izseljenec ohranita narodno zavest svojih korenin, ampak naj postaneta Kanadčana, se asimilirata, z dejanjem asimilacije pa naj vključita v novo življenje tudi svoje kulturno bogastvo in s tem popestrita obstoječe. Najbolj odporna točka proti temu postopku je dušnopastirstvo, dočim je večina ostalih organizacij vključena ali drugače sodeluje v uradni mnogokulturnosti.

Osrednja oblast upa, da bo s pomočjo te mnogokulturnosti nastal bodoči narod Kanadčanov angleške govornice, ki je sedaj še v povojih in z nezaupanjem gleda na Francoze v pokrajini Quebec, ki še niso pretrgali popkovine s Francijo in se podredili angleško govoreči večini. Emigracija ima tako v tem zglede za svojo samoohranitev, a izgleda, da je angleško govoreča mnogokulturnost bolj močno uspevalno sredstvo postopne asimilacije.

Emigracija je pristala s pripravljenostjo ohraniti svoje slovenstvo tudi na petem kontinentu, v Avstraliji. Sprejeli so jo kot mlado delovno moč s pričakovanjem, da sprejme njihov način življenja in čimprejšnjo vključitev v novo družbo. Tudi tukaj vraščanje v novo okolje ni šlo brez bolečin in domotožja. Postopoma je pritisk okolja vse to premagal in tako v veliki večini pridobil zase drugo generacijo. Režimu iz domovine je uspelo, da je deloma razdvojil emigracijo in je del te postal jugoslovanski izseljenec.

Iz potrebe in tradicije so si tudi v tej deželi emigranti ustanovili svoje organizacije in društva, a najmočnejši steber narodnega življenja so slovenske župnije in dušnopastirstvo. To kljubuje vsem pritiskom in je najmočnejše jamstvo za ohranitev narodne bitnosti pri vernih in narodno zavednih.

Vključitev v aktivno politično življenje dežele je posebna značilnost za Slovence v Avstraliji. Ta ni brez težav in obtožb režima iz domovine. Išče neke vrste harmonijo med vključitvijo v novo

življenje dežele in zvestobo koreninam. Rezultati tega poskusa še niso dovolj vidni. Njihovi politični aktivnosti je pripisati, da je slovenščina postala učni predmet v šolah, ki jih obiskujejo mladi slovenskega rodu. Ta pridobitev je pomešana s kapljico pelina, namreč slovenska beseda je zapostavljena v mnogih družinah, nudi se pa njihovim otrokom možnost, da se je učijo v šolah. Gotovo pa ni na razpolago toliko ur, da bi si lahko pridobili dobro znanje jezika in tekočo govorico. Nadškof šuštar je ob priliki obiska v januarju 1983 blagoslovil novo svetišče, a obenem ugotovil, da bo za bodoče generacije bogoslužje v tem svetišču najbrže že v angleškem jeziku.

Poleg Avstralije je na južni polobli morda največji val emigracije pristal v sivem pristanišču s kalno vodo ob Srebrni reki. Ti niso bili privilegirani po nobenem, niti samo mladi in zdravi močnih mišic, ampak mladi, srednjih let in stari ter otroci, ki so s tem izkrcajem imeli edino možnost emigracije, namreč stvarno, in za svoj obstanek pripravljeno sprejeti najbolj skromne delovne pogoje. Trud za obstanek je bil trd, a ne brezupen za tistega, ki je imel voljo do dela in veselje do življenja.

Nova realnost, ki ni bila naklonjena slovenstvu, poleg tega pa še odklon dela izseljencev, sta bili takoj v začetku močni vzpodbudi emigraciji za ohranitev svoje identitete. Kulturni nivo okolja je bil nižji kot ga je bila vajena emigracija doma in v taboriščih, zato ni bil privlačen. Takoj je začela oblikovati svojo skupnost, ustanavljati organizacije, začeti kulturno delo in nadaljevati z verskim življenjem.

Višja kulturna raven je emigracijo navdajala s samozavestjo. Tuje priznanje njenih kvalitiet jo je k temu še vzpodbujalo, zato se je vsaj v začetku večina izogibala stikov z okoljem, ki niso bili potrebni zaradi dela in splošnih administrativnih predpisov. Tako se je ustvarila takoj od začetka posebna slovenska skupnost emigracije, različna od onih, naseljenih v drugih deželah. Zaradi te drugačnosti in posebnega poskusa se bo ta zapis nekoliko dalj časa ustavil pri tej emigracijski skupnosti in skušal prikazati v grobih obrisih nje pozitivna in negativna prizadevanja za ohranitev slovenstva na tujem. Za temeljito obravnavanje pa bo bodočemu raziskovalcu zadostovala komaj obširna knjiga.

Poleg že dosedaj omenjenih večjih skupin, se je emigracija v manjših skupinah in raztreseno naselila tudi v drugih deželah Južne Amerike. Tudi te skupine niso pozabile na ohranjevanje svojega jezika in kulture. Ponekod so dosegli lepe uspehe, posamezne družine so lep zgled narodne zavednosti, otoki slovenstva na tujem. Nekateri so že popustili, druga generacija se je že asimilirala, prva pa na stara leta obuja spomine na dom in mladost, ker ne more zatreti klica krvi.

UMRETI NOČEJO?

S tem naslovom, toda brez vprašanja, je Ivan Pregelj med vojnama napisal knjigo o koroških Slovencih in njihovem boju za narodni

obstane. Deloma se tudi lahko aplicira na prizadevanja slovenske politične emigracije pod južnim križem, v obširni pampi in pod vznožjem andskih grebenov.

Vsaj prvi dve leti je emigracija preživljala domotožje, spomin na domovino je bil velik, prežet s hrepenenjem in bolečino. Prilagoditev novemu okolju je zahtevala žrtve, več od intelektualcev kot ostalih slojev, več od odraslih kot od mladih. Po sporu oblastnikov v domovini s Kominformom je obstajalo nekaj časa tudi upanje na vrnitev, zato so nekateri smatrali bivanje na tujem kot nekaj začasnega. Ni pa manjkalo tudi realistov in niso oklevali povedati bridko resnico, da bo emigracija dolga, dolga...

Ko so emigranti hodili po velemestnih ulicah ali v razsežnih predmestnih predelih brez konca v zavezniških vojaških oblekah, predelanih za civilno nošo in morda v težkih čevljih, išočoč delo in stanovanje, se je vsak čutil Slovenca, hotel ostati Slovenec. Dežela, ki preje ni poznala in vedela, da obstoji slovenski narod, je bila s prisotnostjo emigracije s tem seznanjena. Slovenci so se ji predstavili že na konzulatih v Evropi, potem v pristanišču in emigrantskem hotelu. Pozneje so to nadaljevali v številnih uradih, podjetjih, civilnih in cerkvenih ustanovah. Ni šlo vedno gladko, ker Latinec ne razlikuje vedno med narodom in državo in je hotel večkrat vztrajati pri tradicionalnem jugoslovanstvu. Tej vztrajnosti pri slovenski identiteti je pripisati, da je potem po dveh desetletjih jezuit Miha Žužek po obisku lahko zapisal v ljubljanski Družini, da Slovence pod Andi bolj poznajo kot v Parizu.

Pripravljenost ohraniti zvestobo slovenstvu se je pri večini kazala v navezanosti na skupnost, v udeležbi pri skupnem bogoslužju, ustanavljanju organizacij, tisku, v kulturnem in prosvetnem delu. Potem so se temu delu kmalu pridružili ljudskošolski tečaji, slovenske sobotne šole za namenom in ciljem, da tudi mladi rod ohrani jezik in vero staršev ter zvestobo domovini. Nekateri pionirji teh prizadevanj še danes vztrajajo na svojem mestu in lahko s ponosom, a tudi bolečino gledajo na sadove večdesetletnega dela in prizadevanja. Mladim in skupnosti so darovali najlepše svojega življenja. Vsi ti začetki rasti in dela so se rodili pod tujo streho.

Gostovanja pod tujo streho so silila misliti na lastno. Skoraj istočasno z gradnjo družinskih domov so začeli rasti skupni domovi, cerkev Marije Kraljice v Lanusu in kot zadnje centralna streha s svetiščem Marije Pomagaj. S tem bi se naj emigracija osamosvojila in organizirala svoje delo brez odvisnosti od dobre volje domačinskih ustanov, katere res velikokrat ni manjkalo.

Vsako vraščanje v nov svet in novo okolje povzroča bolečine, zahteva žrtve, razumevanje, a tudi samozavest. Ker se je možnost povratka v domovino vedno bolj oddaljevala je bilo neobhodno se spoprijeti z integracijo v okolje, z njim sodelovati za skupno dobro, a pri tem ohraniti svojo narodno osebnost, svojskost in pričevanje. Začelo se je kritično obdobje življenja na tujem, nastopila je neobhodna potreba po edinosti mnenj in koordiniranem delu.

že doma med vojno v boju proti komunizmu, v protirevoluciji v demokratičnem taboru ni bilo potrebne edinosti, zato več skupin, večkrat si nasprotujočih, kar je kazalo na pomanjkanje čuta odgovornosti v težkih časih in okuženost z bacili anarhije. Vse to je oviralo resno politično delo in ne nazadnje tudi vojaške akcije. Manjkala je osebnost, ki bi vso različnost spravila pod isto streho. Sicer tudi v nasprotnem taboru ni bilo boljše kot piše krščanski socialist Jože Penca ob štiridesetletnici Dolomitske izjave v Naših razgledih št. 6, 1983, a so jim komunisti grozili z „matildo“ in tako ohranili enotnost, ki so jo potrebovali. Demokratična skupnost se takih groženj ni mogla posluževati, zato se je needinost nadaljevala, a tudi prenesla v begunstvo in emigracijo.

Ob odločilni uri, ko bi edinstvo morala biti cilj vseh, je ni bilo preje doma in tudi ne sedaj na tujem. Kljub temu je sicer skupnost rastle, a ne tako kot bi morala. Ko se jezi in razpravlja, kdo bo koga priznal, kdo ima pravico odločati, a istočasno odklanjati vsako demokratično razpravljanje in iskanje poti do sožitja za skupno dobro, se izpodkopava temelje skupni stavbi. Do sožitja in v glavnem tudi do potrebne edinosti je pozneje prišlo kot sad dela mlajših generacij, a udarec slovenski zavesti na tujem je bil že zadan. Nekateri so se zaradi tega oddaljili od skupnosti in utonili v okolju.

Očitno je manjkalo odprtosti in pripravljenosti za razpravljanje. O nekaterih vprašanjih se je razpravljalo in debatiralo, na primer samo v začetku po nekaterih predavanjih pri Slovenskem katoliškem akademskem starešinstvu, potem pa je to prenehalo zaradi užaljenosti. Ostalo je še samo pri previdnih vprašanjih. Z ozirom na to je prelat Alojzij Odar v predavanju takrat mladim razložil in priporočil, da vsak, ki nastopa v družbenem življenju s predavanji, pisanjem in drugim delom, je v javni areni ter ima vsak pravico povedati svoje mnenje o tem, kar je slišal, prebral ali videl in zaradi tega nihče ne sme biti užaljen. Toda pot je šla drugače. Za gotove intelektualce je ostalo značilno, da so si ogradili svoj kupček znanja, se pri njem vsedli in ga stražili. Gorje, če bi se kdo tega kupčka dotaknil ali pa, da bi zapihal svež veter in ga malo zrahljal.

Gmotno stanje emigracije se je počasi izboljševalo, nekaterim se je že kar dobro godilo. Nekateri je kar premamila skušnjava, da je domovina tam, kjer se ti dobro godi. V člankih in govorih na prireditvah se je začelo govoriti o novi domovini ter jamrati o majhnosti slovenskega naroda. Obširna pampa je zasenčila pogled na Triglav. V člankih v Duhovnem življenju in Zborniku Svobodne Slovenije je prelat Alojzij Odar dovolj jasno povedal vsakemu emigrantu, da je domovina samo ena, da je ta Slovenija, da moramo to domovino ljubiti in zanjo moliti, čeprav je pod komunističnim režimom, da ta ljubezen ni v nobenem nasprotju z lojalnostjo do dežele, v kateri smo se naselili. Toda življenje je šlo svojo pot. Veliki mož je prezgodaj umrl, da bi usmerjal in opozarjal, njegove besede so šle v pozabo. Ostal je zasidran pojem dveh domovin in ta počasi prehaja v eno, to je, kjer smo naseljeni. Niso odsotna tudi mnenja in priporočila, da se je najbolj-

še predati okolju, spojit z realnostjo, v kateri živiš, postati nje istoveten del, ostal je še samo spomin. To bi naj veljalo predvsem mladini, ki mora računati z življenjskim realizmom.

Če le mogoče, se je izogibalo in se izogiba razpravljati o vprašanih emigracije na splošno, o elementih narodne vzgoje v tujem okolju, o pripravah učnih načrtov s sodelovanjem učiteljsstva za obstoječe šolstvo, o narodni vzgoji v družinah, krajevnih središčih, opotrebi prijateljstva predvsem med mladimi in o toliko drugih vprašanih, ki jih prinaša vsakdan. Pri obilici težav in vprašanj je edini, ki zares ve, kaj hoče, dušnopastirstvo in je njegovo področje najbolj urejeno.

Kljub vsem opustitvam petintridesetletna bera ni povsem negativna. Ima tudi lepe dosežke in uspehe. Marsikateremu odraslemu je skupnost pomagala in pomaga v narodni, duhovni in tvorni stiski. Ko nima drugega, najde zatočišče v skupnosti, pozabljena narodna zavest se zbudi in zopet ugotavlja, da se spleča biti Slovenec. Sto in sto mladih, rojenih na tujem, je šlo skozi šolske tečaje. Boleče je, da se ne more reči, za vse. Večina, ki ni šla skozi ta središča narodne vzgoje, je pozabila na slovenstvo, so pa častne izjeme.

Učenci in dijaki se v šolah izpopolnjujejo v slovenskem jeziku, v poznanju svoje domovine, odkoder poganjajo njihove korenine. Veliko mladih dobro obvlada materinščino, toda šola ne more narediti čudežev, če nima pri svojih prizadevanjih podpore in sodelovanja v družinah in krajevnih središčih.

Šolo dopolnjujejo kulturno delo v središču in krajevnih domovih ter pevski zbori. Dosedaj je še na razpolago dovolj slovenskega čtiva, kulturnih prireditev in razvedrila. Slovenski človek tukaj dobi več kot mu nudi okolje. Mladi se udeležujejo tega življenja, nastopajo, a ne vedno v zadovoljivem razmerju. Več bi jih moralo biti. Toda ne rešujemo vprašanje, zakaj jih ni. Morda se ga bojimo? Borba med narodnim življenjem in smrtjo se nadaljuje. Vsak dan je bolj ostra. Mladi iščejo svojo identiteto, pot, ki vodi do nje. Na izbiro sta dve, zavedati se svojega rodu in iz tega izvajati posledice, ali pa pozabiti na svojo narodno pripadnost, izginiti iz svojega pristnega življenja. V drugem primeru človek postane bitje, ki do konca življenja išče svojo identiteto, ker kljub vsem naporom ne more postati polnopraven član skupnosti, v katero se potaplja. Od časa do časa se v vsakem oglasi notranji glas iz globine narodne pripadnosti in korenin: ne, umreti še ne!

JEZIK IN SRCE

Kot najmočnejše sredstvo za narodno vzgojo mladih se je mislilo in se še misli, da je jezik. Temu se naj doda še nekaj tradicije, v kolikor ni v nasprotju z okoljem. Torej se priznava, da brez tradicije ne gre. Duhovnik in psiholog Anton Trstenjak pravi, da je človek bitje tradicije. Proces učenja je proces tradicije, vsak otrok se po prizadevanju starejših nauči simbolične govorice,

jezika. Po jeziku se predajajo zakladi preteklosti poznejšim rodovom. Natančneje, le po procesu simbolične govornice, jezika, prehaja preteklost v zavest sodobnosti.

Predaja tradicije in preteklosti je skušala iti vzporedno z jezikom, a je bila večkrat okrnjena in mladim nerazumljiva. Niso jo mogli in je ne morejo asimilirati v polni meri, enako ne morejo sprejeti materinščine kot občevalnega jezika med sebi enakimi. Zato v tem konkretnem primeru preteklost omahljivo prehaja v zavest sodobnosti.

Mladi to nepopolnost čutijo, a sami ne najdejo izhoda, ker ne vidijo poti v bodočnost. V razgovoru z mladim intelektualcem, ki zelo dobro obvlada materinščino, o potrebi tudi njegovega sodelovanja v skupnost, je trdil, da ne vidi področja za svoje znanstveno delo. Če bo svoje razprave, članke in dosežke objavljati tudi v slovenskem tisku, kdo ga bo razumel, kakšno korist bo imel od tega. Ta svet slovenske skupnosti je zanj premajhen, preozek in od njega ne more za svojo bodočnost imeti nobene koristi. Vse je podredil razumskemu računanju koristnosti: daj in ti dam, kolikor mi daš, ti dam. Srce, ki je simbol ljubezni, je tukaj popolnoma odsotno. Toda človekovo življenje ne vodi samo razum niti samo srce, ampak kombinacija obojega.

Pri narodni vzgoji mladih se je računalo in se računa samo z razumom. V usta se jim polaga beseda, razum polni s subjektivnimi zgodovinskimi dejstvi in poznanjem literature, pozabljalo se je in se pozablja na srce. To je ostalo prazno, na ta prazen prostor, ki ne more ostati prazen, je stopilo drugo, napolnilo ga je in še napolnjuje okolje. Tega se noče videti ali pa sprejema z brezbriznostjo.

Mladim se ne posreduje ljubezen do slovenske domovine, jim je nekako prepovedana. Toda prelat Alojzij Odar je v svojih člankih – že omenjeno – učil, da mora emigrant (izseljenec) svojo domovino ljubiti ne glede na režim, ki ji vlada. To je bilo in je še težko razumeti in še težje izvesti. Nikoli ni emigracija skušala urediti odnosov do domovine in ločiti med režimom in narodom. V svojem srcu je nosila in še nosi gnev do domovine pod Triglavom in še ni nehala poudarjati, da je srečna, da živi v tujini in svobodi. Da je zadovoljna, da je rešena nasilnega režima in diktature, je razumljivo, vprašljivo pa je, kako se more počutiti srečno daleč od domovine, če jo resnično ljubi in to še v okolju, kjer večkrat vlada svoboda le, če se umakneš na zapeček. Je najbrže to prvi primer v zgodovini političnih emigracij, da se emigrant počuti srečnega v izgnanstvu, na tujem.

Kot je režim stalno obrekoval in obrekuje emigracijo, ta enako obrekuje ne samo režim, ampak vse, kar je na Slovenskem. Če bi bilo le del tega resnično, kar piše režimska literatura in tisk o emigraciji, bi ne bilo pri življenju nobenega emigranta več, če bi bilo vse to res, kar se piše v emigraciji o razmerah v domovini, ne bi bilo pri življenju nobenega Slovenca. Če se mladim leta in leta dopoveduje, da je doma vse zanič, le gorje in zlo, kako mo-

rejo potem čutiti slovensko, biti zavedni? To je nekatere mlade pripeljalo že tako daleč, da se sramujejo pokazati svoje poreklo, in če jih sprašujejo odkod so prišli starši, odgovorijo, da iz Evrope. Tajijo se korenine, ni pričevanja za slovenstvo.

Brez pomisleka na resnico in posledice, se vse rojake v domovini potiska v službo in objem režima. Pozablja se na tisto večino, ki javno pokaže svojo vero in prepričanje, ali jo hrani v katakombah. Nismo hoteli imeti duhovno občestvene vezi z njimi, kot je priporočalo dušnopastirstvo. Oni za sebe, mi za sebe, da se ne bi okužili. Šele ob obisku nadškofa Alojzija Šuštarja se je odkrilo, da je tudi emigracija del slovenske Cerkve. Resnično pa to ni nehala biti nikoli, tudi takrat ne, ko sta škofa Gregorija Rožmana na ljubljanskem škofovskem sedežu nasledila škofa Anton Vovk in Jože Pogačnik. Pri tem ne gre pozabiti, da je ljubljanska škofija le del slovenske Cerkve. Morda sta prva dva naslednika škofa Rožmana imela nekoliko drugačne poglede na razmere med vojno, jima pa je realnost po vojni pokazala, kdo je imel prav. Oba sta se soočila z resnico, jo priznala in izvajala posledice. Oba sta doma, enako kot škof Rožman v emigraciji, ostala zvesta pričevalca vere in zvestobe domovini. To ni ostalo brez žrtev, prvega so hoteli živega sežgati, drugi je moral v večletni zapor. Njuna zasluga za vero in slovenstvo v težkih dneh preizkušnje je velika in o njej emigracija ne bi smela molčati pred svojimi mladimi. Verni in Cerkev na slovenski zemlji so neusahljivi vir, iz katerega mora tudi emigracija in njeni mladi črpati svojo narodno zavest in ljubezen do domovine.

Emigracija, ki hoče ohraniti pristno narodno življenje, ne sme pretrgati vezi z domovino. Te mora ponovno in ponovno obnavljati in utrjevati ter skupno z besedo in ljubeznijo predajati mlajšim generacijam, ker so le te glavne sestavine narodne zavesti. Pogleda od domovine se ne sme nikoli umakniti, študij razmer doma je dolžnost. Mladi, ki niso obremenjeni z grenkobo, imajo pravico poromati na kraj svojih korenin tudi za daljšo dobo, na študij. Ob tem nihče ne bi smel jadicovati, kot se je zgodilo, ko so lazaristi iz Lanusa poslali svoje bogoslovce študirat v domovino, da jih tako ohranijo slovenski skupnosti. Bili so deležni negodovanja, a ko so se bogoslovci vrnili kot duhovniki z bogatimi preizkušnjami in izkušnjami, niso nikogar okužili, ampak opravljajo plodovito delo v skupnosti ali v misijonih.

Mladi potrebujejo več zgledov narodne zavednosti starejših. Otrok se ne more čutiti Slovenca, če se starši v okolju, v katerem živijo, izdajajo za pripadnika tuje narodnosti, ker jih je slovenstva sram, ali če se sramujejo slovenske govornice izven doma. Otroci morajo iz ust staršev slišati, da so Slovenci, da so pripadniki slovenskega naroda. Starša se morata zavedati, da otroci pripadajo Bogu in njima in ne okolju, v katerem se nahajajo. Zato je boleče, če mati ob vpoklicu sina v vojaško službo piše pismo poveljniku, češ da je ponosna, da lahko rodi otroke novi deželi, kar je nekaj podobnega, kot so vpile Dunajčanke ob nemški zasedbi Avstrije, da bodo Hitlerju rodile otroke. Ta primer nam potrjuje pomanj-

kanje narodne vzgoje naših mater in očetov, ker jih nihče na to ni pripravil niti opozoril. Le preko družine, z vzgojo staršev se otroci vraščajo v družbeno življenje.

Človek je bitje z razumom in srcem, bitje, ki ljubi. Pri vsakem dejanju je vse prisotno. Brez resnične ljubezni do slovenske domovine mladi ne morejo ostati Slovenci. Brez tega so vsa prizadevanja revna. Čas in izkušnje to potrjujejo. Če vsaj nekoliko poznamo svojo duševnost, lahko vemo, da Slovenec ni zvest, če ni pri stvari tudi s srcem.

MED DOMOVINO IN TUJINO

Če prizadevanja za ohranitev slovenstva druge generacije emigracija ne daje zaželenih uspehov, to pomeni, da bo pri tretji šlo še na slabše. Oboje je logična posledica popuščanja prve. Ta se že večkrat ne zaveda ali noče zavedati, zakaj je šla v emigracijo in končno, kar nima sama, ne more dati naslednjim generacijam. Lahko je tvarno bogata in nudi mladim vse dobrote potrošniške družbe, a se vedno manj zanima za potrebe duha in njegove zadovoljitve, ter vzporedno s tem vedno bolj blede njen spomin in popuščajo vezi z domovino.

Pred leti so intelektualcu, ki živi na severni polobli, na obronku slovenske zemlje izdali knjigo, v kateri na prvi strani pravi, da je Amerikanec slovenskega porekla. Nekaterim je skoraj vzelo sapo, kako more nekdanji odločen borec za slovenstvo sedaj reči, da je še samo slovenskega porekla. Prosil je za državljanstvo v deželi, v kateri se je naselil, ga dobil, s tem pa ni spremenil samo državljanstva, ampak tudi narodnost. Morda bi strokovnjak v pravni stroki rekel, da je izvajal logične posledice iz prisege ob sprejemu novega državljanstva. Prisega ga veže, da se odpove slovenstvu, a še priznava svoje poreklo. Je s tem zatajil svojo narodno pripadnost? Deklaracija Organizacije Združenih narodov o človekovih pravicah objavljena v decembru 1948, pravi, da med te spada tudi pravica zamenjati državljanstvo. Španski prevod pravi „nacionalidad“, in nekateri so mnenja, da je v tem zajeto državljanstvo in narodnost. Razumljivo je, da se zamenja državljanstvo, da pa tudi narodnost, je manj prepričljivo. Človek misli, da je narodna pripadnost za vse življenje, je enako kot kri, ki se ne da zamenjati ali bolj težko. Temu stališču ugovarjajo predvsem dežele zapadne poloble, ker potem še dandanes ne bi mogle trditi, da so novi narodi. Dejansko tudi niso, a se s to resnico nočejo sprijazniti. Trajalo bo še stoletja, da si bodo izoblikovale svojo narodno kulturo, svojskost in bitnost. Vztrajale pa bodo kot so to dosedaj, da z državljanstvom prosilec sprejme izredno naklonjenost in v zameno za to se po njihovi logiki mora odpovedati narodni pripadnosti. Vsi, ki ta korak storijo preišljeno in se zavedajo posledic, niso brez psiholoških težav in drugih zapletljiv. Formalnost je sorazmerno enostavna, posledice so precej drugačne. Prosilci in prejemniki novega državljanstva so navadno izseljenci, v zgodovini političnih emigracij so pa bolj redki pri-

meri. O tem vprašanju bi morala razpravljati tudi slovenska emigracija, ga preštudirati in zavzeti odgovarjajoče stališče. Tega ni storila, kot ni storila glede drugih vprašanj in je prepustila toku časa.

So tudi primeri, da se iz sprejema novega državljanstva ne izvaja nobenih posledic. Pogosto se sliši, da državljanstvo prav pride, če ga imaš, škoduje pa nič. Iz tega se da sklepati, da jih je pri odločitvi vodilo načelo koristnosti. Iz prisege zvestobe novi deželi ne izvajajo nobenih posledic. V dokumentih so jim zamenjali slovensko narodnost z drugo, niso več tujci, postali so domačini. Ko so v skupnosti, pravijo da so Slovenci, drugod tega več ne morejo. Če v šoli otroke sprašujejo po narodnosti staršev, vedo povedati, da so „naturalizirani“. Iz takega postopanja se jasno razvidi, da vsaka stran drugače razlaga prevzeto obveznost. Za eno je samo formalnost, „ker prav pride“, za drugo pa odpoved prejšnjemu in prevzete novega z vsemi posledicami. Ta dvojnost ni brez vpliva na narodno vzgojo otrok v družini.

Tudi v skupnosti se je drža do slovenstva precej spremenila. Ni več tiste odločnosti kot se je videla v začetku. Mladi so bili slovenska mladina, sedaj so še samo v mladinskih organizacijah, v tisku pa se neredkokrat poudarja, da so še samo slovenskega porekla, dejansko se jih poriva in sili kamor ne spadajo. Slovenski izseljenci v Združenih državah kljub dejstvu, da imajo mnogi državljanstvo že več kot pol stoletja, poudarjajo, da so ameriški ali ameriški Slovenci, emigracija pa na to pozablja in se slovenstvu umika. Mlade se včasih celo prosi oproščenja, če se vztraja tudi pri njihovi slovenski pripadnosti.

Pravniki bi morali ugotoviti, če z naturalizacijo prve generacije preneha veljati jus sanguinis za naslednje. Težko je, če to drži, ker sta v zadnjih časih Italija in Španija v več primerih vztrajali, da so na tujem rojeni potomci dejansko ali bivših njihovih državljanov enako pripadniki njihovih narodov in se imajo pravico zanje zanimati. Zakaj bi se temu morali odpovedati mi, smo tako hlapčevski?

Odkriti in prikriti pragmatizem v tiskani in govorjeni besedi pospešuje asimilacijo, ko zanika mladim slovensko narodno pripadnost. Ta se je začela in se nadaljuje. V večina primerih pomeni potop v najnižje. Če je morda za koga tvorna pridobitev, pa je v duhovnem pogledu korak nazaj, po stopnicah navzdol. Vprašati bi se morali, kako se lahko več koristi deželi, v kateri živimo, z vztrajanjem pri svoji identiteti ali s potopom. Za potop je že rečeno kaj pomeni, vztrajanje pri svojem je doprinos novih vrednot okolju, njega obogatitev, predvsem v moralnem pogledu, če damo mladim dobro krščansko in narodno vzgojo.

Emigracija se lahko ohrani pri svojem pristnem narodnem življenju, če hoče, enako tudi naslednje generacije. Ni prva niti edina pri tej odločitvi. Imamo resnične dokaze in vzglede tudi v sodobnem življenju. Papež Janez Pavel II. je na praznik sv. Jožefa 1983 obiskal mesto Tremoli v Italiji. Na trgu pred katedralo je

pozdravil tudi albansko in slovansko narodno skupnost, ki že štiristo let živita in vztrajata na področju škofij Tremoli in Larino. Že štiristo let ti ljudje predajajo dediščino iz roda v rod. Na tuje so morali zaradi prepričanja, besede ideologija še takrat niso poznali, skoval jo je precej pozneje francoz A. Destutt de Tracy leta 1796. Če sta zmogli ti dve skupini že toliko stoletij, je nerazumljivo, zakaj ne bi zmogla tudi slovenska politična in ideološka emigracija. Manjšina lahko živi svoje narodno življenje sredi tuje večine, če hoče. Poleg že omenjenih primerov imamo zgled Francozov v pokrajini Quebec v Kanadi in špancev v Združenih državah, ki postopoma postajajo dvojezična dežela. Tudi mi bi morali že davno pravilno urediti vprašanje dvojezičnosti, odnose med obema jezikoma in njihovo uporabo. Vprašanje nam ne bi smelo biti tuje, saj ima slovenski narod na tem področju večstoletne iskušnje iz časov avstroogrške monarhije.

Če emigracija ne bo vztrajala pri slovenstvu in ga predajala naslednji generaciji ter generacijam, ne bo izpolnila svoje dolžnosti. Ni šla od doma zaradi strahopetnosti, ampak zaradi pričevanja za slovenski dom in svobodo. Postaviti si mora določene cilje, iznebiti se hlapčevske ponižnosti in vdanosti. Otresti se mora kompleksa majhnosti ter izdelati program svoje politike za narodno ohranitev in delo. Odstraniti je treba anarhizem in vsi, ki vodijo skupnost, morajo čutiti dolžnost složnega dela in sodelovanja za dobro vseh. Kakšna bo bodočnost, je odvisno od včeraj, danes in jutri.

Tudi v tujini naj Slovenec vedno išče Slovenca, naj vedno išče Slovence.

SLOVENSKA KULTURA ZA RDEČIMI ZASTORI

1) NOVOST „NOVE REVIJE“

V zadnjem desetletju je na jugoslovanskem državnem prostoru zamrlo več zanimivih kulturnih pobud – še preden so se zares rodile. Polno liberalno-demokratskih vrenj na začetku sedemdesetih let je tako na Hrvaškem kot v Srbiji, a tudi v Sloveniji, sprožil niz dogmatskih birokratskih in administrativnih državnih posegov, ki so preprečili razvoj nekaterih najboljših in najbolj izvirnih tendenc na vseh področjih kulturnega uveljavljanja. Smrtni udarec ni bil le prizadet takoimenovanemu „črnemu valu“ predvsem srbskega mladega filma, temveč tudi radikalnim gledališkim stvaritvam – in seveda literaturi. Usahnile so mnoge, sredi „anarhističnega“ samoupravljskega vrenja ob koncu šestdesetih let tako značilne eksperimentalne oblike besednega ustvarjanja, na primer konkretna poezija, a tudi kritične, politične, socialne in nacionalne teme, ki so se na razvejan način uveljavljale na področju konvencionalnejših književnih načinov. Neomarksistični filozofski posegi gibanja okoli revije „PRAXIS“ v Zagrebu so zamrli prav tako, kot neokatoliške in narodno-prebudniške iniciative na podlagi legalnih danosti samoupravljske zakonodaje. Začel se je pravi dogmatski lov na čarovnice, sredi katerega so prizadeli nekatere najvidnejše jugoslovanske ustvarjalce. Na slovenskem področju je to konkretno pomenilo uničenje narodno-povezovalne revije „PROSTOR IN ČAS“, ki je skušala zagovarjati prav takó kot leta 1981 umrli pomembni slovenski pesnik in filozof Edvard Kocbek neizbežno idejo kulturnega pluralizma in na podlagi tega pluralizma tudi skupnega duhovnega prostora slovenskega naroda, ki se v glavni sicer nahaja v Jugoslaviji, z manjšinami pa zlasti v Italiji in Avstriji – in z dokaj iniciativno literarno enklavo tudi v zdomstvu. Edvard Kocbek je poleg nekaterih drugih pobudnikov slovenske povezovalne odprtosti v svet in čas doživel izredne dogmatske politične napade s strani vodilnih kadrov komunističnega gibanja in njegovih kulturnih načrtovalcev, v Sloveniji zlasti s strani dogmatsko-konservativnega zagovornika staromodne estetike Josipa Vidmarja. V zadnjem desetletju so le-te prisile, bolj kot prej, razvoju slovenske ustvarjalne misli zadele nepopravljivo škodo, saj so politični posegi na ustvarjalno kulturno področje sedaj, trideset let po drugi svetovni vojni, prizadeli več generacij

in skupin hkrati, medtem ko so leta 1945 zavrli predvsem katoliške in liberalne demokratične možnosti duhovnega uveljavljanja.

Sredi dokaj restavrativne in nepluralistične politične družbene strukture so zlasti splošnokulturne in literarne revije na Slovenskem opravljale važne družbenokritične funkcije, s katerimi se v razvitih demokratičnih družbah ukvarjajo politične skupine in institucije. Ker v slovenskem prostoru tudi iz ekonomskih razlogov založniška dejavnost kljub veliki negi knjige ni preveč razvejana, pripada vlogi literarnih in kulturnih revij pri oblikovanju literarne zavesti in njene tvornosti večja vloga in pomen, kot na primer v Nemčiji ali Veliki Britaniji, kjer založbe prevzemajo velik del novega literarno-estetskega in idejnega oblikovanja. Slovenske kulturne revije so (če niso bile politično dirigirane) v očeh komunističnih dogmatikov po letu 1945 kaj hitro rasle v vlogo nevarnih družbenokritičnih sil, ki so baže ogrožale obstoj nove politične in socialne ureditve. Zato so bili politični napadi in administrativne prepovedi novih revij na dnevnem redu – in velikokrat povezane z agresivnim političnim obračunavanjem, zapiranjem pisateljev in procesi. Tako so na slovenskem prostoru zatrli med drugim vodilne revije novih publicističnih in literarnih možnosti ter generacij „BESEDO“ (1956), „REVIJO 57“ (1958), „PERSPEKTIVE“ (1964) in „PROSTOR IN ČAS“ (1974) (a tudi vrsto manjšega tiska), nič manj pa ni pomembno, da so s pomočjo političnih intrig, policijskih ukrepov in očitnih diskriminacij kritičnih razumnikov posegli tudi v druge, še obstoječe revije („SODOBNOST“, „PROBLEMI“, „DIALOGI“ itd.), odstranili urednike in sodelavce, jih zamenjali z novimi, dogmatičnimi močmi in tako strukturalno popolnoma spremenili. V tem kontekstu moramo razumeti nastanek „NOVE REVIJE“, ki je po skoraj desetletnem obdobju izrazite represije v slovenski kulturi zares „novum“, čeprav se navezuje na vse kritične revialne in duhovne pojave, o katerih smo pravkar na kratko spregovorili.

Maja 1982 je po dveletnem dramatičnem rojevanju izšla prva številka na široki osnovi načrtovanega mesečnika za kulturo „NOVA REVIJA“. Pobuda za nastanek tega novega publicističnega foruma je prišla zlasti s strani tistih srednjih, a že po vojni uveljavljenih generacij, ki so se v zatrtih revijah „BESEDA“ in „PERSPEKTIVE“ borile za uveljavljanje marksistično ovrédnotenega eksistencializma Sartrovega tipa, a tudi za različne moderne oblike literarnega izražanja, povezanega s kritično mislijo o narodu, družbi in njenih političnih reprezentantih.

Kratek historiat nastajanja „NOVE REVIJE“, njeni težavni porodni krči, povezani z agresivnimi komunistično-dogmatičnimi napadi na glavne pobudnike Dimitrija Rupla, Tarasa Kermaunerja ali Dušana Jovanoviča, pričajo, da je za dogmatične predstavnike jugoslovanskih oblasti in njihovo po Josipu Vidmarju oblikovano sterilno konservativno estetiko ta pobuda vprašljiva ali celo nevarna. Po dolgotrajnih bojih in prerekanjih so namreč politične oblasti preprečile, da bi glavno uredništvo prevzel neomarksistično usmerjeni mlajši pisatelj Dimitrij Rupel. Dosegli so, da je glavni in odgovorni urednik postal manj profilirani publicist Tine Hribar. Prav tako so v širši uredniški

odbor s pomočjo zamaskiranih taktičnih manevrov vtihotapili številne, oblasti zavezane korektorje. Zato je mogoče reči, da kljub številnim svežim idejam in novostim „NOVA REVIJA“ ni resnično novo radikalno uveljavljanje kritične slovenske misli, temveč le prvi korak v mogoče bolj liberalno obravnavanje kulturnih dejavnosti. V nasprotju s spontanima revijama „BESEDA“ ali „PERSPEKTIVE“ je namreč „NOVA REVIJA“ širši konglomerat sredotežnih in sredobežnih sil, sredi katerega tiktaka oblastniško preračunana bomba, ki bi moglo novo publicistično podjetje čez noč odstraniti.

Čeprav je „NOVA REVIJA“ morda prva lastovka, ki še ne prinaša pomladi (o tej tezi pričajo številne dogmatične polemike proti predstavnikom kritično razumljene kulture), pa je vseeno zelo pomemben družbeno-politični in kulturni dogodek, ki morda ne bo ostal brez pozitivnih sledov in sadov.

V prvi številki „NOVE REVIJE“ so med drugim objavljene zgodnje pesmi Edvarda Kocbeka, krščansko-eksistencialistično usmerjenega potrjevalca in kritika nove povojne stvarnosti na Slovenskem, ki je vedno znova, vse do smrti v letu 1981, razburjal številne duhove. Precej prostora je odmerjeno tudi iz srbohrvaščine prevedeni surrealistno-realni poeziji Gojka Djoga, ki so ga v Beogradu zaradi pesniške zbirke „Volneni čas“, v kateri je baje žalil pokojnega predsednega Tita in jugoslovanski „socialistični sistem“, obsodili na daljšo zaporno kazen, kar je izzvalo precejšnje ogorčenje pri kritični jugoslovanski inteligenci in seveda tudi v širši svetovni javnosti. Poleg izvirne slovenske poezije Jožeta Udoviča, Jožeta Snoja in Nika Grafenauerja, ki je prevedel tudi Djogovo srbohrvaško liriko, je zanimiva proza mlajšega Slovenca Draga Jančarja, ki so ga pred nekaj leti, čeprav je bil član Zveze komunistov Jugoslavije, obsodili zaradi branja slovenske emigrantske literature v informativne namene na daljšo zaporno kazen. Emigrantska literatura je namreč v Jugoslaviji tabu, njeno branje in razširjanje pa je z zakonom prepovedano.

Tudi druga, junijska številka „NOVE REVIJE“, ki obsega 152 tiskanih strani – in je tako za 24 strani obširnejša kot prva – prinaša pesmi treh moderno, v svobodno asociativnost, metaforiko in svetovljansko univerzalnost usmerjenih pesnikov Tomaža Šalamuna (dve njegovi pesniški zbirki sta v Združenih državah Amerike izšli v angleškem prevodu; pesmi so izšle tudi v nemški knjigi), Borisa A. Novaka in Aleša Debeljaka, medtem ko med proznimi stvarmi izstopa agresivno-naturalistična skica literarnega provokatorja Vitomila Zupana o poslednjih „Treh rečeh“, ki so po avtorjevem mnenju za današnjega povprečnega Slovenca „Smrt, spolni akt in avto Volkswagen“. Na ta način, ta za komunistično vodstvo in tudi širši javni okus znani dekadentni, iz partizanskega gibanja izviraajoči anarhist in slovenski De Sade, s šokantno sliko seksualnosti pri umirajočih, povezano z obzobdo kriminalne komunistične psihiatrije „zdravljenja politično bolnih“, in z ožigosanjem prvih povojnih obračunavanj z ne komunističnimi nasprotniki („veš, so imeli tam en miting, pa so se ga nažrli ko krave“) razgali trenutno jugoslovansko nehumanistično stvarnost na sploh. Vitomil Zupan, ki je bil, čeprav nekoč partizan, v povojni Jugoslaviji

pod izmišljenimi obtožbami večkrat zaprt, prikazuje v tipičnem, naravno obarvanem vulgarnem žargonu slovenskega sodobnega človeka, družbeno in moralno zatemnitev sodobnega jugoslovanskega socialistično-potrošniškega sveta z vsemi njegovimi znanimi odkloni in spodsljaji. Poleg tega proznega teksta je v drugi številki priobčena tudi izvirna, novi francoski roman in asociativne tehnike pisanja v slovenskem kontekstu pritrjujoča proza Rudija Šeliga, in pripoved Marka Uršiča, kot hrepenenje po nekem duhovnem, religiozno motiviranem svetu, ki ni le racionalistično-utilitaristično politično motiviran.

Bolj kot literarni del, ki se vendarle vedno ne loči (v radikalnejši obliki) od nekaterih objav v drugih slovenskih kulturnih revijah, zlasti pa ne od objav v reviji mlajših „Problemi“, so zanimivi kritični, neomarksistični eseji, članki, feljtoni, zapisi in razgovori, katerim je v „NOVI REVIJI“ odmerjemo dokaj prostora. V tem (esejistično-publicističnem) delu spominja „NOVA REVLJA“ zares na kritične iniciative leta 1974 prepovedane kulturne revije „PERSPEKTIVE“. V uvodnem članku „Dve leti po pobudi“ piše začasni glavni in odgovorni urednik „NOVE REVIJE“ Tine Hribar, da se „...vračamo tja, kjer smo bili pred dvajsetimi leti. Spet se kažejo, tako kot na začetku šestdesetih let, obrisi bolj svobodnega in bolj razgibanega kulturnega življenja. Ideološka represija, ki nas je zajela sredi sedemdesetih let, je privedla do ekonomskih posledic, ki danes povsem razločno terjajo novo ekonomsko pa tudi novo kulturno politiko...“

V eseju „Svoboda v Bogu“ skuša pisatelj Marjan Rožanc pojem svobode utemeljiti z jasne metafizične pozicije. Pri tem odločilno obsoja vedenje tistih, ki skušajo v imenu neke abstraktne svobode v resnici gospodovati nad človekom: „V imenu sreče, v imenu človeštva, v imenu naroda, v imenu socializma – v vsakem splošnem imenu ubijamo človeka in njegovo svobodo, ker je človek prav zaradi svoje svobode brezpojna vrednost in je družbi nadrejen...“

Med številnimi aktualnimi marginalijami in glosami, objavljenimi v obeh prvih številkah „NOVE REVIJE“, nedvomno med drugim izstopa zapis publicista Tarasa Kermaunerja „Nisem stalinist, a tudi dekadent ne“, objavljen v prvi številki „NOVE REVIJE“. V tem zapisu govori Kermauner o ta trenutek v Jugoslaviji zelo aktualnem problemu „zgodovinske in umetniške resnice“, ki jo je zveza komunistov skušala vsa tri desetletja zavestno zatirati. Kermauner sproža aktualni problem jugoslovanskega sodstva, ki je velikokrat pod popolnoma lažnimi pretvezami znalo tudi komunistične ljudi poslati v nezasluzeno smrt. Tako govori o znanem slovenskem kulturnem delavcu Mirku Koširju, ki so mu v znanih „dachausko-stalinističnih“ povojnih ljubljanskih procesih očitali, da je gestapovec. „Če so tisti, ki so Koširju očitali, da je gestapovec, vedeli, da ni gestapovec; če so ga obsodili zaradi lastne pragmatične odločitve o tem, kaj je Košir, kaj je resnica o Koširju, in zoper resnico, ki so se je zavedali, ali potem morda niso prav oni krivi? Niso zagrešili naklepnege umora? Kakšno razmerje je med tem umorom in revolucijo? Je res vse, kar stori revolucija, legalno?“

V zanimivem portretirajočem razgovoru Mance Košir z znanim kritičnim slovenskim pisateljem Lojzetom Kovačičem, katerega novela „Zla-

ti poročnik“ o političnih prisilah in diskriminacijah v jugoslovanski armadi je bila leta 1956 vzrok, da so ukinili z administrativnim sodnijskim ukrepom revijo „Beseda“, govori Kovačič o svojem odporu do jugoslovanske uniformirane družbe: „Nobenih uniform ne maram. Uniforme so prispedobe tega uniformiranega časa, o katerem sem vam govoril. Glejte, v trenutku, ko postaja življenje zmeraj bolj zapleteno, skrivnostno, usodno, in smrt čedalje preprostejša, so uniforme, kot vidna zaupnica družbi, ki ne obstaja, anahronizem...“ (NOVA REVIJA, št. 2, str. 180).

Mnoge druge kritične glose, zapisi o nekulturnih in nesocialnih jugoslovanskih pojavih, esejistična poročila o novi leposlovni knjigi Jožeta Snoja „Gavžen hrib“ (kot o hribu absurdno-čudežnih spominov ter o dobrem in o grozotah partizanskega boja) zaokrožajo oba prva zvezka „NOVE REVIJE“. Podoba je, da je linija tega, v kontekstu zadnjega desetletja zares novega publicističnega pojava, izreden trn v peti za mnoge vodilne slovenske komunistične politike in njihove aktualne dogmatike v kulturi (Josip Vidmar, Jože Javoršek, Tomaž Mastnak), kar dokazuje tudi objava dokumentov pobude za novo revijo v obeh prvih številkah „NOVE REVIJE“. Je po vsem tem „NOVI REVIJI“ mogoče obetati lepo in dolgo bodočnost? Če bo tako, potem bo to v nadaljni fazi morda pomenilo liberalizacijo trenutnega dokaj konservativno-statičnega in represivnega jugoslovanskega stanja. Ta trenutek neka pozitivna napoved še ni mogoča. Morda bo moralo ostati pri „NOVI REVIJI“ kot prvi lastovki – znanilki neke pomladi, do katere ni prišlo.

* * *

V križnem ognju proti „NOVI REVIJI“ usmerjenih dogmatično-strupenih spisov provokatorja Jožeta Javorška je z veliko zamudo izšla v jesenskem času leta 1982 tretja in četrta skupna številka te vznemirjajoče slovenske publikacije.

Jože Javoršek je med drugim že 30. septembra 1982 v literarni prilogi ljubljanskega osrednjega dnevnika „DELO“ svoje napade na novo slovensko literarno dogajanje in publicistiko v „NOVI REVIJI“ stopnjeval do tiste fašistoidne denunciacije, da je lahko zapisal: „NOVA REVIJA“ bi takó in takó lahko izhajala v Buenos Airesu, urejal bi jo takó in takó samo Tine – Debeljak – ...Uporabniki kolektivne glave „NOVE REVIJE“ ...presoajo z belogardistično glavo tiste / informirojevska smrt v taborišču Goli otok / in še premnogokatero prežalostne dogodke...“ – Tudi nekaterim drugim „levim“ dogmatičnim mlajšim aktivistom ne diše kritično-demokratična kulturno-osveščevalna dejanja „NOVE REVIJE“. Tako je v ljubljanski kulturni reviji „PROBLEMI“ v osmem zvezku letnika 1982 izšel polemičen spis, ki „NOVI REVIJI“ med drugim očita „za vsako ceno ne le teoretsko diskvalificirati, marveč... predvsem na zasebni ravni oblatiti (marksistično zrele sodelavce PROBLEMOV), jih predstaviti kot karieriste, cinike in podobno...“ Torej zares veliko groma celo v drugače usmerjenih kulturniških vrstah! Potem ni čudno, da so vznemirjeni tudi sami politični forumi in še posebej vsi tisti „špecialisti“, ki z njimi skrbijo za pravilni red in mir.

Slovenski moderneje usmerjeni pisatelji in publicisti so spričo naraščajočih napadov na „NOVO REVILJO“ in tudi dokaj neugodnega finančnega stanja skušali tako v dnevniku „DELO“ (kar ni vedno uspelo), kot tudi drugod, na račun Javorškovih in drugih natočevanij v smislu „demokratske diskusije“ objaviti nekaj kritičnih ugovorov. Podoba je, da ti odgovori niso pomirili latentne politične nerivoze, ki obkroža dosedanje življenje „NOVE REVIJE“.

V novi, tretji in četrti številki revije je med drugim objavljena metaforično ponotranjena aktualna poezija danes resignirano zatišanega avtorja „odtujitev v obdobju strahu“ Daneta Zajca. Del številke je posvečen intelektualni in modernistični literaturi slovitega argentinskega kozmopolita Jorgeja Luisa Borgesa. Slovenski pripovedni beletristični prispevki kažejo na eni strani baročno nabito asociativno retoriko (npr. Matjaž Smerdú, „Bil sem v mraku“, Marko švabič, „Spet demon“) ali pa usmerjenost v že preveč vulgarni seksualizem (npr. Milan Kleč, „Tamara“, Matjaž Potokar, „Prve izkušnje“).

Velik del tudi te številke zavzemajo družbenokritični eseji in razmejevanje z dogmatičnimi pozicijami v kulturi in znanosti. V to smer kažejo spisi o „sporih na levi“ včeraj in danes. Objavljeni so v slovenščino prevedeni odlomki o „zmaličenju dialektike pri nas“, ki jih je pod naslovom „Antibarbarus“ napisal pokojni hrvaški pisatelj Miroslav Krleža, Krleža, ki se je pred vojno odtujil komunistom, je takrat zapisal: „Najbolj gibka, najduhovitejša in najbolj življenjska metoda mišljenja, dialektika, se spreminja pri nas v naši levi „napredni in pravilni“ književni kritiki, vsem načelom zdrave pameti nakljub, v iracionalen fetiš, v atribut, ki se je ločil od stvarnosti, in brezglavo tava od ene naše leve revije do druge kot vznemirjena, histerična, ambiciozna nepismenost...“ Takó predvojni Krleža – in podoba je, da je v kontekstu novih povojnih slovenskih razmer vedno bolj aktualen. To potrjujejo tudi strupeni Javorškovi in Vidmarjevi napadi na estetsko najbolj zrelega predvojnega slovenskega marksističnega intelektualca dr. Bratka Krefta (v tej številki „NOVE REVIJE“ je Kreft zastopan z zapisom „Kreževe lirične samoizpovedi“), ki so se v zadnjem času spet ponovili.

Zanimiv je odlomek iz razprave Tarasa Kermaunerja „Se črni ta noč le do jutra?“, v katerem razčlenjuje razkrivanje jugoslovanskega represivnega komunizma (imenuje ga stalinizem) v slovenski literaturi (zaporniška dela pisateljev Hofmana, Suhodolčana, Zidarja, Rožanca, Vladimirja Kavčiča in drugih). Teme novega Hofmanovega romana o človeški „Noči“ so: represivni komunistično mučenje, razčlovečevanje, preganjanje, nasilje in ubijanje, kar je dokumentirano z zloglasnimi in še vedno ne dovolj pojasnjenimi dogodki na koncentracijskem Golem otoku po letu 1948.

V smer obračunavanja s „stalinizmom“ pa sodi tudi iz ruščine prevedena dokumentacija „Leninizem in stalinizem“, ki slovenskemu bralcu posreduje prevode Leninovih strogo zaupnih direktiv o nalogah ljudskega komisariata za pravosodje v razmerah nove ekonomske politike. Te direktive, polne drastičnih likvidacijskih ukazov za nasprotnike, se berejo kot višja direktiva za Leninovega naslednika Josipa

Visarionoviča Stalina. Ta se po tej za Lenina obremenilni dokumentaciji ne izkaže kot izdajalec Leninove bojda humanistično začrtane poti v socializem, temveč kot zvesti učenec in nadaljevalec Leninovih drugačnega človeka negirajočih in uničujočih načel. (Primerjaj Solžecinicova in druga ruska disidentska podobna izvajanja!)

Proti dogmatični politiki je usmerjen tudi razgovor uredništva „NOVE REVIJE“ s starim slovenskim komunistom in avtorjem komunističnih pesmi (npr. „Sredi pušk in bajonetov“) Milanom Apihom, ki meni, da je tudi v sedanji Jugoslaviji zelo veliko realnega „stalinizma“, saj na straneh 379 in 380 „NOVE REVIJE“ pravi tudi tole: „Kje na svetu, razen v deželah „realnega socializma“ – no, in pa kakor sem že nekoč nekje rekel, v stari cesarsko-kraljevi Avstriji pod grofom Taafejem – bi bila mogoča taka procedura, (kot pri nastajanju „NOVE REVIJE“, opomba pisca), če bi hotela kaka skupina izdati svoje glasilo“.

Zaradi velike zamude pri izhajanju je tudi naslednja številka „NOVE REVIJE“ dvojna. Številka 5-6 prinaša med drugim spomine pisatelja Petra Božiča o gimnazijskih izkušnjah v Mariboru pred tridesetimi leti in istočasno nakaže zagate tedanje šolske ideologije, ki je bila nadvse represivna. Drago Jančar, že omenjeni pisatelj iz Maribora, ki je zaradi branja emigrantske slovenske literature bil pred leti obsojen na strogo zaporno kazen, pa v eseju „Apologija samocenzure“ poroča o fiktivnem zagovoru „paranoika pred konzilijem kolektivnih psihoterapevtov in socialnih imunologov v psihiatrično imunološkem sanatoriju SVOBODA OSVOBAJA dne 13. aprila 1984.“ Gre torej za izrazit politično-utopičen tekst, ki je hkrati kritika jugoslovanskih razmer. Paranoik se v svojem boju za lastno avtentičnost odloča za svoj individualizem, za svojo „bolezen“, ki je izven državne cenzure in utopične želje po absolutni svobodi.

Poleg različnih beletrističnih prispevkov (proza Vladimirja Kovačiča „Hiša Lucije Pomočnice“ o stiskah mladega človeka v naročju nevrotičnih in spolno radoživih malomeščanskih žensk je tipično naturalistično seksualno priostrena) in prevedeni poeziji Irca Williama Butlerja Yeatsa je tudi v tej številki „NOVE REVIJE“ veliko priostreno novega in vznemirjajočega. „NOVA REVILJA“ vztraja tudi v jesen in zimo – in to je dobro, če hočemo, da pride pomlad.

„SVOBODA OSVOBAJA“, ta razpoznavni znak iz ironične parabole mlajšega slovenskega avtorja Draga Jančarja, ki je pod naslovom „Apologija samocenzure“ izšla v novem slovenskem mesečniku za kulturo „NOVA REVILJA“ v 5/6. številki prvega letnika 1982-1983; bi lahko bil kažipot k skupnem imenovalcu nove slovenske duhovne misli, kot raste in dozoreva v „NOVI REVILJI“.

Podoba je, da je generalna linija ljubljanskega vrenja in zorenja legalna želja srednjih in mlajših intelektualnih slovenskih generacij, DEMOKRATIZIRATI dokaj zaostreno in dogmatično vedenje jugoslovanskih političnih komunističnih kadrov in nehumani filozofiji „trde roke“ ponuditi kot znak dobre volje in kot alternativni odgovor filozofiji tolerance, pluralizma, kritične presoje dejanskega družbenega

in kulturnega stanja, ter povezovalno diskusijo kot ODPIRANJE stanja, sredi katerega sedaj oblasti ZAPIRAJO, zožujejo in dirigirajo. Res pa je tudi, da ostaja vedenje pisateljev in publicistov okrog „NOVE REVIJE“ prepuščeno milosti in dobri volji političnih faktorjev v Sloveniji in Jugoslaviji, zakaj ti so merodajni za nadaljni obstoj nenačnega kulturnega mesečnika. Svoje tragične ujetosti v okvir družbenopolitičnih dejstev, od katerih je odvisna vsa jugoslovanska kultura, se zavedajo tudi sodelavci „NOVE REVIJE“. Nikjer ne prekoračujejo tiste kritične meje, na kateri se oglasé alarmni zvonci, ki neizprosno zahtevajo ukinitvev ali celo sankcije proti avtorjem in urednikom, kot se je na Slovenskem, kot znano, že večkrat zgodilo (ukinitvev revij „BESEDA“, „REVIJA 57“, „PERSPEKTIVE“, „PROSTOR IN ČAS“ itd.) Tak način vedenja pa ima tudi mnoge šibke strani, na primer šabloniziranje miselnih formulacij in kritičnih zaključkov, težnjo k abstraktnosti, nejasnosti in neodločnosti, zaustavitvev na polovici poti, občasno dvojno moralo in nedoslednost. Vendar je očitno, da je kulturnopolitično stanje v Sloveniji tako resno in že tako polarizirano med dogmatiko in demokratičnejšo alternativo, da takó oblasti kot pisatelji potrebujejo preventivni ventil kritične kulturne igre in njene politične kontrole, kar morebiti preprečuje odklon v čustveno napetost in tovrstne spodrsaljaje. Stanje je nekoliko nepregledno, stihijsko, predvsem pa tragikomično. Zato ni naključje, da v že citirano številko 5/6 „NOVE REVIJE“ uvaja kratka iz nemščine prevedena zgodba pred sto leti v Pragi rojenega pisatelja Franza Kafke. V njej miš pripoveduje mački („nevarnosti“, „oblasti“), da je svet „vsak dan ožji“ in da „teče v „mišjo past“. Mačka ji odgovori, da je zadeva zelo preprosta, ker bi morala samo spremeniti smer, pa bi se rešila. Ker pa tega ni storila, jo mačka požre, tako da postane miš dokončna „žrtev“. Slovenska kritična inteligenca sicer spreminja smer, ne more pa je dovolj učinkovito in zaresno spremeniti. Zato ostaja vse dvorezno na pol poti, nedokončano in nedosledno izgovorjeno. Bo inteligenca v Sloveniji na ta način mogla rešiti demokratični razvoj kulture? Ali pa bo postala dokončno žrtev?

Edvard Kocbek, slovenski krščanski socialist, viden udeleženeec partizanskega gibanja in Titov sodelavec med partizanskim bojem in v prvih povojnih letih, je zaradi svojega krščanskega prepričanja in pluralističnega hotenja kljub uspehom svoje literature postal po letu 1951 dejanska žrtev Titove nedemokratične politike „trde roke“, čeprav v bistvu ni bil nikoli dejanski nasprotnik nove jugoslovanske stvarnosti. Gre za posebno ironijo usode in odločilne nesorazume komunističnega režima z enim najvidnejših slovenskih pisateljev tega stoletja. „NOVA REVIJA“ objavlja v številki 7/8 v pesnikovi zapuščini najdene pesmi, nastele v času Kocbekove zadnje hude bolezni, ko ga je med drugim vznemirjala tudi čudna duhovna preganjavica, nastale v letih neusmiljene izolacije, s katero ga je obtežil jugoslovanski režim. V eni od teh izrednih bizarnih pesmi govori Kocbek tudi o nekem „SLAVNEM MOŽU“ z „vlažnimi očmi in nasršenimi obrvmi“, o možu „s staro špecerijo in strupi, ki so izgubili moč“, o možu „z nagačeno glavo in votlim srcem“, ki ga „vrata že bijejo po petáh“. V mislih ima slovenskega dogmatičnega kritika in nekdanjega predsednika ljubljans-

ske Akademije znanosti in umetnosti Josipa Vidmarja, ki je politično raztrgal na začetku leta 1952 danes literarno-zgodovinsko pomembno Kocbekovo knjigo novel o obeh obrazih bojujočih se slovenskih akterjev druge svetovne vojne „STRAH IN POGUM“ in s tem med drugim zapečatil Kocbekovo življenjsko pot v naslednjih tridesetih letih. „NOVA REVILJA“ pa objavlja istočasno k novim Kocbekovim tekstom tudi esejistične komentarje o njegovem življenju in literarnem delu. Govor je o zgodovinskih odklonih in napakah, ki so cenzurirale razvoj literature, a tudi o intrigah in manipulacijah, v katerih je vidno sodeloval Josip Vidmar, o čemer priča Janez Gradišnik v deveti številki „NOVE REVIJE“. Drugi prispevki razlagajo diskriminacijsko metodo komunističnih oblasti, ki so v zadnjem času preprečile natis več zanimivih literarnih del slovenskih pisateljev, ki so jih založbe že sprejele v programe. V bistvu se akcija „NOVE REVIJE“ v osnovi osredotoča okrog tistega zgodovinskega znanega filozofsko – političnega modela, ki ga je kot moralni imperativ novega družbenega vedenja, kot zahtevo po človeški svobodi, v znanem spisu o „DRUŽBENI POGODBI“ že pred več kot dvesto leti dokončno zakoličil Jean-Jacques Rousseau.

S številko 10/11 je „NOVA REVILJA“ z zamudo „uradno“ pričela z drugim letnikom (1983) izhajanja. Številka 10/11 in 12 polni več ali manj standardno inovatorskih literarnih in filozofskih prispevkov (npr. drama Dominika Smoleta „Zlata čevljevka“, ki se dogaja na imaginarnem sodišču – št. 10-11; zanimivo drzne pesmi Tomaža Šalamuna „Ljubljanska pomlad“, napisane v vulgarnem slovensko-srbskem žargonu različnih korumpiranih vojno-policijskih preganjalcev jugoslovanskih narodov: Si se razčesnil kot polakirana uš/, si luknjo v ravne zobé dobil./ – št. 12).

Kulturno pomemben je natis sicer samovoljnega in shematičnega pregleda povojnih filozofsko-družbenoslovnih tokov na Slovenskem in recepcije tujih filozofskih sistemov pri slovenskih marksistično-dogmatičnih filozofih v dvanajsti številki publikacije. Pri tem je zanimivo, kako, pod vplivom družbenopolitičnih sprememb v državi, ti filozofi spreminjajo interpretacijo pojma „napredno“, ki igra dominantno vlogo v komunistični ideologiji o „najnaprednejši komunistični avantgardi delavskega razreda“. Medtem ko je „napredno“ nekako do leta 1955 tudi v jugoslovanski umetnosti le tisto, kar ustreza dogmatični komunistični ideologiji, je pozneje, kljub ugovorom najostrejših dogmatikov (Boris Žihlerl), „napredno“ predvsem tisto, kar izpričuje dejanski položaj človekove sodobne eksistence. Prav v zadnjem desetletju se kljub rastočim ideološkim prisilam uveljavljajo dodatni novi kriteriji „metafizičnega“, „igrivega“ ali „privatnega“, ki določno načenjajo nekdanjo monolitnost partijsko kontrolirane človekove duhovne ustvarjalnosti. Ker se ruši moč oblasti nad načini mišljenja, prihajajo vedno izrazi-teje na dan stare dogmatične težnje vodilnega aparata, to bojša stihijsko in anarhistično vrenje in trenje s prisilo ukiniti. Ekonomsko-družbene in duhovne preosnove v državi so in bodo nujno netivo za različne konflikte z nepomirljivo zabetoniranim zamejenim vedenjem vodilnih jugoslovanskih aparatov.

V številki 13/14 je duhovno pomembna esejistična razmejitev Nika Grafenauerja z na domobranski strani v drugi svetovni vojni tragično

umrlim pomembnim pesnikom Francetom Balantičem, ki v knjižni obliki v Jugoslaviji še nikoli ni izšel in je v bistvu vrh velikega tabuja, s katerim je obdavnena celotna zelo obširna duhovno-literarna dejavnost režimu neprijetnih medvojnih nasprotnikov, povojnih emigrantov, različnih disidentov, religioznih posebnikov ali pa samovoljnih posameznikov.

Mladostnega izzivanja dane politične stvarnosti ne predstavlja le vrsta kljukastih križev in psevdofašističnih parol, ki se je tudi v Ljubljani pojavila na zidovih javnih stranišč in odročnih hiš, temveč vse tisto, kar je v nekem smislu povezano s svetovnim mladinskim protestom, s punkerji, s cinizmom in anarhičnimi tendencami. Tudi nova „germanska“ skupina „LAIBACH KUNST“ sredi po letu 1918 dodobra slovenizirane Ljubljane je eden takih ventilov protesta. „NOVA REVIJA“ objavlja v številki 13/14 vrsto izbranih citatov protestirajoče mlade „LAIBACH-generacije“, ki je povezana tudi z delavsko protikomunistično „SOLIDARNOSTJO“ na Poljskem:

Z vključitvijo brezposelne delavske mladine
je vse bolj rasel politični in bojovni razmah.
Oblikovalo se je javno mnenje...
Zaradi političnega delovanja je oblast
v letu 1982 razpustila
„SVOBODO“.

„NOVA REVIJA“, (stran 1468).

LAIBACH KUNST je udarec totalitarizmu in pretiranemu nacionalizmu slovenskega malomeščanstva in komunizma, ki se je privatno že davno spojil z malomeščanstvom in s tem idejno in moralno razvodenel.

To dokumentacijo osvetljujejo številne interpretacije pojma „študentsko gibanje v Jugoslaviji“, objavljene v isti številki publikacije.

Marginalije o preganjanju srbskega pesnika Vojka Djoga in o prisilah okrog za mnoge dogmatike politično inkriminirane srbohrvaške drame „Golubnjača“ ilustrirajo tudi formalno zavzemanje „NOVE REVIJE“ za spoštovanje temeljnih človekovih pravic (na katere je s podpisami mednarodnih deklaracij pristala tudi Jugoslavija). Tozadevno važen je članek znanstvenika Petra Jambreka „Kultura in temeljne človekove pravice“, objavljen v nadaljevanjih v številkah 11/12 in 13/14.

Dosedanji vrh konflikta med kritiko dogmatičnih prisil in prisilo oblasti dokumentira zapisnik dramatičnega članskega sestanka „Društva slovenskih pisateljev“ 24. maja 1983, objavljen v številki 15/16 „NOVE REVIJE“. Ta dokumentacija zaobkroža celotni problem umetniške svobode v sedanji Jugoslaviji in zrcali krizno stanje, ki se je pojavilo v sedanjih odnosih med (tudi) komunističnimi umetniki in komunističnimi političnimi kadri. Na dramatični seji „Društva slovenskih pisateljev“ so najvidnejši slovenski pisatelji vseh smeri na drzen in nedvoumen način obsodili številne desvijacije v sodobni Jugoslaviji. K tem so pisatelji prišteli pregone in zapiranje pisateljev po vsej državi, prepoved knjig in revij, prikrito cenzuro, a tudi prepoved slo-

venske publicistike, ki izhaja izven Jugoslavije, zapiranje mejá s takoimenovanim pologom pri prehodu meje, problem izredno visokih poštnin za inozemstvo, ki preprečujejo pravo mednarodno komunikacijo itd. Oglasila se je odločilna želja po pluralističnem, kritičnem in alternativnem presojanju literature – tudi literature, ki se je rodila izven Jugoslavije in je številna. Pisatelji so se demonstrativno srečali, da protestirajo proti pogojni obsobi slovenskega pisatelja Igorja Torkarja, ki je v neki pesmi kritiziral nemoralno vedenje funkcionarja šetinca, in proti sodni obsodbi polbrata pisca teh vrstic, anarhistično izzivalnega pesnika Jureta Detela, ki da v neki pesmi bojda razžalil čustva „katoliških vernikov“. Zares pretirana skrb za demokratičnost sistema pri oblasti, ki je veri vedno odločilno preprečevala v odprtost in javnost delovanja in izražanja! Popularni pisatelj in pesnik Tone Kuntner je na tej zgodovinski seji slovenskih pisateljev med drugim dejal: „Ne živimo pluralizma. V primeru Kocbek nisem v časopisih prebral niti ene besede v njegov zagovor, kaj šele, da bi se sam lahko zagovarjal. Objavljeni so bili le članki proti njemu. Jaz sem takrat podvomil v resničnost teh tiskanih besed. Kajti NIKOLI še ni bila resnica le na eni strani. In podobnih primerov je nešteto... Predvsem pisatelji se moramo boriti za vsakršen pluralizem. Če delamo proti pluralizmu, delamo proti življenju. In brez pluralizma ni Napredka“ (NOVA REVIJA, str. 1801).

Po oceni nekaterih vidnih slovenskih pisateljev je sedanja kulturna politika jugoslovanskega sistema sprožila predvsem „eno samo serijo škandalov in nespoznanj“. Dimitrij Rupel, viden mlajši makrsistični pisatelj, je nedvoumno pribil: „V družbah, ki zatirajo intelektualce in knjige, nikomur ni prijetno, in te družbe so tudi v političnem ali ekonomskem pogledu zaostale in neučinkovite“. („NOVA REVIJA“, str. 1797). Predsednik slovenskega PEN-kluba, komunist Miloš Mikeln, je zatrdil, „da imamo opraviti z represijo in poskusom dirigirane družbe“ („NOVA REVIJA“, str. 1793).

Vsi drugi prispevki te številke, predstavitev južnoameriške literature in pisatelja Octavia Paza, nova literatura in filozofija slovenskih avtorjev, to je kljub kvaliteti v senci strašne resnice o preganjanju kulture v Sloveniji in Jugoslaviji, objavljeni z avtentično dokumentacijo majskega zborovanja slovenskih pisateljev.

Zares se lahko vprašamo, ali bo slovenska družba s pomočjo kritične inteligence, ki prehaja iz strahu v pogum, lahko uresničila zamisel „socialistične družbe z demokratičnim obrazom?“ Ali pa je ustvarjalno in moralno vrenje in hotenje avtentičnih ustvarjalcev le tragična igra žrtev igra, v kateri zmaga mačka, kot smo spoznali na začetku tega zapisa ob citiranju Kafkove kratke proze, ki jo je v slovenskem prevodu objavila „NOVA REVIJA“.

Je to, kar ustvarjalno pojmuje „NOVA REVIJA“ kot rast v demokratično odprtost samoupravljanja, za jugoslovanski politični sistem samó „sovražna propaganda“ in „nazadnjaška demagogija“? Saj je mlajši komunistični funkcionar France Šali v razgovoru, ki ga je dal za številko 13-14 „NOVE REVIJE“, izjavil tudi sledeče: „Za zvezo komunistov in za delavski razred je sovražnik vsak nasprotnik osvoba-

janja človeka in njegovega dela, se pravi, da gre za kriterij razrednosti... Nedvomno se najdejo tudi med inteligenco taki, ki škodijo delavski stvari! Tistih, ki zavestno izpodkopavajo teoretične ali sistemske temelje socialističnemu samoupravljanju, ki netijo nacionalistične strasti, ki skušajo politično diskvalificirati Zvezo komunistov pred delavskim razredom, Zveza komunistov ne more uvrščati med zaveznike delavsko ljudskih množic... Ali se v uredništvu in v svetu „NOVE REVIJE“ tega dovolj zavedate, delavsko-ljudskega značaja naše samouprave alternative in družbenega stanja, v katerem smo danes, ter tega, kaj je treba narediti...?“

(„NOVA REVIJA“, str. 1500-1501).

NOVA REVIJA, mesečnik za kulturo, izdaja Cankarjeva založba v Ljubljani, številke 1, 2, 3-4, 5-6, 7-8, 9, 10-11, 12, 13-14, 15-16 (1982/1983).

Angleški tekst pričujočega Detelovega besedila je objavila v letih 1982 in 1983 v nadaljevanjih londonska revija „THE SOUTH SLAV JOURNAL“

STALINISTIČNA REVOLUCIJA NA SLOVENSKEM 1941-1945 - I. DEL

V samozaložbi, v Rimu, je izšel sredi junija 1984 I. del STALINISTIČNE REVOLUCIJE NA SLOVENSKEM 1941-1945. Tisk: Mohorjeva tiskarna v Celovcu, Avstrija. Kot avtor knjige (366 strani) je naveden Stane Kos, čeprav se zdi, da se za tem imenom skriva več sodelavcev, saj tako obširno in doseženo delo ne more biti last nekoga, ki bi ga ne poznali že desetletja kot strokovnjaka v teh stvareh – navedeni avtor je namreč povsem neznano ime.

V resnici ni malo doživetih poročil, pričevanj in razprav o grozotah komunistične revolucije na Slovenskem – v knjigah, revijah in brošurah, ki so izšle v zadnjih štiridesetih letih v zamejstvu in zdomstvu – vendar je ta knjiga prva, ki je zajela in ki bo dokončno obdelala ogromno zgodovinsko snov v strnjeni, enotni in usklajeni obliki ter z znanstvenim prijemom, ki garantira objektivnost in resnico. Kajti za to gre: podati resnico. V tem bo največja vrednost tega izjemnega in nepogrešljivega dela.

Avtor se vpraša v uvodu: Kaj se je v Sloveniji med vojno v resnici zgodilo? Odgovarja: Ta knjiga je prvi poskus zgodovinske osvetlitve; izhaja iz zgodovinske neobremenjenosti in ideološke nevezanosti ter zavestne nepristranosti in poštenosti do dogajanja. Vedé nisem zapisal – pravi – niti ene same neresnice. Upajmo, da bo zapisal, kolikor je mogoče, vso resnico.

Knjiga, ki preseneča z natančnostjo podatkov in številnostjo navedenih virov, obsega v tem I. delu Uvod, osem poglavij in Epilog. Konča s kočevskim procesom (9. do 11. oktobra 1943).

Prvo poglavje obravnava zgodovino Slovencev v stari Jugoslaviji. Je to obširna in izdelana študija, ki govori o tem, kako smo prišli Slovenci v Kraljevino SHS in zakaj smo prišli v to državo, ki nas je že od začetka izigravala in zatirala. Zanimiv je odstavek, kako so se po Vidovdanski ustavi grenké razcepile slovenske politične sile. Naša politika se je potem odigravala med večinsko katoliško SLS in veliko manjšo Narodno napredno stranko. Prva je skušala reševati slovensko samostojnost, druga pa je vsa leta zgovarjala beograjski centralizem in sodelovala pri vseh poskusih degradacije slovenskega naroda na raven plemena in njega utopitve v enem, jugoslovanskem, narodu. To se je dogajalo posebno v času Aleksander-Živkovićeve diktature (1929-1935).

V naslednjem, ne manj zanimivem „predrevolucionarnem“ poglavju, so začrtane poti slovenskih miselnih in političnih struj – poti, ki so se povečini vedno križale in si nasprotovale. Pisec izhaja iz dejstva, da

so bili v Sloveniji, kakor tudi pri vseh evropskih narodih, ki so imeli in dokler so imeli demokracijo, v glavnem trije miselni krogi: 1) katoliški in sploh krščanski, 2) liberalni in svobodomiselní, ter 3) marksistično socialistično in revolucionarno komunistični. Je to nujna sestava vsake sodobne demokracije?

Ko govori avtor o katoliškem miselnem krogu ali o katoliškem taboru, navaja socialno gibanje, ki je v Sloveniji nastalo pod vplivom okrožnice papeža Leona XIII. Rerum novarum (1891). S to okrožnico je sveti oče zavrgel zmote liberalizma, iz katerega sta se skotila kapitalizem in revolucionarni marksizem. Pisec trdi, da so nam vrednote Leonove okrožnice postajale jasne preko nemških dežel in da se je iz prejšnjega jalovega slogaštva začel slovenski katolicizem prebujati v ustvarjalno ločitev duhov. Idejno pot temu gibanju, ki naj bi bila pozitivna, je utrl profesor bogoslovja v Gorici in kasnejši škof na otoku Krku, dr. Anton Mahnič.

Nato prikazuje avtor številne notranje dejavnike, ki so raznetili – ne povzročali – revolucijo; vsa knjiga govori o stalinistični in ne o splošnejši, komunistični revoluciji, ki se še danes zažiga po svetu. Križarji, mladci, stražarji, slovenski fantje, Krekova mladina, marksistična Jugoslovanska strokovna zveza, krščanski socialisti, liberalci, jugoslovanski usmerjeni Sokoli – vsi ti so se ob bližajoči se svetovni nevihti polarizirali v revolucijo in protirevolucijo; vendar pa je bila revolucija kot taka diktirana od zunaj – preko komunistične partije Jugoslavije, ustanovljene v Vukovaru 1920., in komunistične partije Slovenije, pod Kardeljevim vodstvom, ustanovljene na Čebinah nad Trbovljami, 18. aprila 1937.

Vsebinsko tretjega poglavja je nemško-italijansko-madžarski vpad v Slovenijo v prvih dneh aprila 1941. Predstavniki SLS so ustanovili Narodni svet, 6. aprila, brez komunistov. Pod naslovom Slovenska legala in ilegala zapiše avtor: V želji, da bi slovensko kri kar najbolj ščitili – upor proti okupatorju na neznatnem slovenskem ozemlju bi v tistem času, ko je bil ta še močan, komaj kaj storil – so se slovenski politiki odločili, da bodo z Italijani lojalno sodelovali. Njihovi nameni so bili poštene. Ko bi teh njihovih načrtov KPS ne izigrala, bi gotovo Slovenci v zadnji vojni ne bili plačali tako visokega krvnega davka, kot smo ga. V naslednjem poglavju – Začetki stalinistične revolucije na Slovenskem – je prikazana dejavnost KPS ob zlomu Jugoslavije in v prvih mesecih okupacije. Ustanovljena je bila Osvobodilna fronta; točnega datuma nihče ne ve, morda je bil 27. april 1941. Ustanovnega sestanka so se udeležili v vili Josipa Vidmarja, ob Večni poti, v Ljubljani, za KPS Boris Kidrič, Aleš Bebler in Boris Zihel; za krščanske socialiste Tone Fajfar; za levičarske Sokole Jože Rus; za levičarske kulturnike Josip Vidmar, Ferdo Kozak in Franc Šturm. Avtor podčrta stavek: Brez dvoma bi bila NOB ena največjih epopej v slovenski zgodovini, ko bi bil njen cilj res osvoboditev naroda, ne pa zamenjave ene diktature z drugo, in ko bi uporabljala le poštena sredstva. A v tem primeru bi to ne bila več stalinistična revolucija.

Peto poglavje: revolucija na pohodu. Knjiga navaja številne podatke, citate in pričevanja iz začetkov oborožene vstaje. Akcije prvih partizanov na Gorenjskem, Štajerskem, Koroškem, Primorskem in v Ljub-

ljanski pokrajini. Sledé represalije – nemške in italijanske – internacije, streljanje talcev, požigi in izselitve. V prvi dobi revolucije (do pomladi 1942), v dobi „demokracije“, se je že pokazal pravi obraz OF – politična diktatura proletariata in neomejeno revolucijsko nasilje. V tem poglavju so spet številni podatki in pričevanja o nezaslišanem terorju; bili so najstrašnejši dnevi komunističnega divjanja, ko ni nihče vedel, ali je pri partijcih v milosti ali nemilosti.

Šesto poglavje: teror OF, za katero se je skrivala – na začetku, pozneje že ne več – partija, je izzval splošen in spontan upor. Pojavile so se vaške straže, iniciativa je bila porojena iz stiske pred nasiljem. Citat iz Kocbeka: Med nami se je odprla najhujša vojna, bratomorna vojna, in partija je mogla zdaj seči po svojem nesrečnem klasičnem vzorcu, ki smo se ga najbolj bali, da bi z njim v Srednji Evropi ponovila svojo revolucijo. – Človek se vprašuje in čudi, kako se je mogel ta tuji požar tako razgoreti. V naslednjih dveh poglavjih nas avtor preko Dolomitske izjave in zborovanja aktivistov OF na Pugledu pripelje do popolne avtoritete in diktature KPS v osvobodilni vojski. Bilo je na spomlad, v aprilu 1943. Tisto leto je bilo še posebno razgibano. Na jesen je prišlo do razsula italijanske vojske. Pisatelj se preko neštetihi virov ustavi ob usodi vaških straž, ob tragičnem koncu četnikovkov v Grčaricah in ob bojih za Turjak. Končno je v Epilogu kratek, a jednat prikaz dogodkov kočevskega procesa in partizanske likvidacije nasprotnikov.

Knjiga o stalinistični revoluciji na Slovenskem je, kot rečeno, pisana resno in odgovorno, z velikim poznanjem zgodovinskih dejstev iz tistih usodnih let. Napak skoraj ni (pravopisno je sem in tja Bela Krajina, namesto Bela krajina). Imensko kazalo, potrebno v takem znanstvenem delu, pa bo gotovo dodano na koncu, v II. delu, ki ga pričakujemo.

**Pripombe k dr. I. Lenčkovi razpravi
„DOBIČEK KOT BREZDELNI DOHODEK“**

Po branju nove knjige SKA dr. Ignacija Lenčka „Rast v resnici in ljubezni“ moremo opaziti, da se kljub bogastvu, ki ga je avtor zapustil emigraciji in narodu, nekaj ne sklada z naslovom. Morebiti bo še kdo podvomil o pravovernosti in strogi znanstvenosti knjige in jo bo še enkrat prebral. Šele ko bo prebral dvakrat razpravo o „Dobičku, kot brezdelnem dohodku“ s podnaslovom „Poglavje iz teme o dobičku in dobičkarstvu“ (str. 409-449), bo zaslutil, da bi k naslovu knjige šla tudi pravičnost in bi celoten naslov knjige po obravnavani snovi moral biti „Rast v resnici, ljubezni in pravici“.

Čeprav bo razprava, ki je izšla v „Bogoslovnem vestniku“ l. 1937. marsikoga dirnila v oči zaradi paradoksalnosti naslova, kako more dobiček, profit, obstojati kot brezdelni dohodek, je Lenčkova teorija znanstveno upravičena in kot taka tudi strogo obdelana, čeprav navaja večinoma samo katoliške avtorje.

S to razpravo je Lenček posegel v ekonomijo, kamor sicer niso segala njegova predavanja, je pa že takrat videl, da je ekonomija interdisciplinarna veda, o kateri mora spregovoriti tudi moralni teolog, ki mu je razčiščenje pojmov in pravih načel nujno.

Pravzaprav je srčika problema o socialni pravičnosti tedanjega in sedanjega časa prav v tem poglavju in jo lahko vzamemo kot nadaljevanje komentarja k papeški okrožnici „Quadragesimo anno“. Zanimiva je tudi za marksiste in socialiste, ki se še danes soočajo z istimi vprašanji. Škoda, da Lenček ni imel časa, kot univerzitetni profesor, ne prilike (Bogoslovni vestnik ni bil ravno pripraven za te vrste razprav), da bi vprašanje zaokrožil v celoto, podal mere in nakazal praktično rešitev, ki so jo v tistih letih iskali v krščanskem gibanju katoliški socialisti, da ne govorim o komunistih, ki takrat niso imeli nobene vloge razen na univerzi.

Prav tako je škoda, da se ni mogel seznaniti s predavanji angleškega, krščanskega misleca Hilarija Belloc. Ta je namreč prav isto leto predaval na univerzi v Fordhamu o skoraj istem predmetu, za katerega je naznačil mere, ki naj bi se podvzele, da se omeji dejavnost dobička kot brezdelnega dohodka. Bellocova predavanja so bila o monopolu, oduštvu, decentralizaciji kapitala, o bančnih kreditih, o progresivnih davkih na veleposresta in na veleindustrijo ter propagando, s čimer naj bi zajezili pot dobičku, kot brezdelnemu dohodku samo nekaterih, v dobro vsem in za obnovo krščanstva na zahodu. S tem bi tudi predpisal zdravilo, ki ga je bila potrebna slovenska družba in ki

so ga potem importirali krščanski socialisti iz tujine in aplicirali v zvezi s komunisti doma.

Po opombah se vidi, da je poznal delo Aleksandra D. Bilimoviča, ni pa mogel takrat še poznati njegovega dela „Kooperacija v Rossiji do, novo vremena i posle bolševikov“, ki je izšla v Frankfurtu l. 1955, kjer Bilimovič razpravlja o razdelitvi, uporabi dobička, kot brezdelnega dohodka 26 tisočev združenih podjetij, ki so delovala v Rusiji in ki so jih uničili komunisti, ko so prišli na oblast. Za Marxa in Lenina so bile kooperacije le začasen paliativ in so po njunem mnenju celo škodovala družbi, ker so zmanjševale borbenost proletariata v razrednem boju. Od 242 tisoč kolhozov, ki so obstojali l. 1938, kot nova oblika državnega kapitala, so bili vsi pod kontrolo stranke, kar je tudi nova oblika dobička, kot brezdelnega dohodka stranke.

Mislím, da je „Družina“ bila tista, ki je prinesla pred letom krasen primer dobička, kot brezdelnega dohodka, ki je objavila, koliko študentov se je izšlo iz fundacije gorenjskega župnika, ki je vse svoje premoženje zapustil pred stoletjem in pol za študij revnih dijakov. V tem času se je izšlo čez dvesto študentov, ki so potem delovali na različnih področjih.

Seveda Lenček posveti definiciji, različnim pogledom Cerkve v zgodovini in katoliškim mislecem skoraj polovico razprave in potem jasno pokaže, kaj je upravičen dobiček; to gotovo ni tisti, kjer je kapital krivično pridobljen, s krivičnimi obrestmi, s krivičnimi merami, s krivičnimi sredstvi.

Maks Weber je v začetku stoletja spisal nekaj podobnega za Nemce, ko je govoril o protestantski etiki in duhu kapitalizma v zahodni kapitalistični družbi, le da je Lenčkova razprava nekakšna sinteza krščanskega nauka v zgodovini Cerkve in takratnih papeških okrožnic. Ko so po Marxu in Leninu ponavljali tudi slovenski sociologi, da je samo delo pravi vir vrednosti, da je kapital zgoščeno delo, je Lenček že opazil, da je menjalna vrednost eno, uporabnost pa drugo in da pri določevanju cene produktu ni udeleženo samo delo, ampak tudi snov, poleg nadarjenosti, zmožnosti, poštenosti, usposobljenosti, delavnosti tistih, ki kapital upravljajo – torej so še drugi dejavniki pri ustvarjanju dobička, kot brezdelnega dohodka. Prav v tem desetletju smo pričre novemu dejavniku, katerega predstavljajo komunikacijska sredstva, še bolj aktualna pa je informatika.

Pri tem poglavju opazimo še eno Lenčkovo črto – resnicoljubnost. Kjer je celo Aleš Ušeničnik odpovedal pri oceni neupravičenosti brezdelnih dohodkov, je Lenček jasno, ne da bi se mu bilo treba oddaljiti od nauka Cerkve ali iskati pomoči pri sumljivih avtoritetah, pokazal na interdisciplinirano vlogo kapitala, medtem ko je Aleš Ušeničnik v „Socialni ekonomiji“ brezdelne dohodke priznaval, jih je v „Sociologiji“ zanimal. Tvarni in tvorni vzroki kapitala – in iz tega potegnjene posledice – imajo iste vzroke in pravne naslove. Snov je samo ena oblika kapitala, kakor je delo druga, vendar je Lenček že takrat priznaval, kadar gre za subsistenco človeka, prednost delu.

Zanimivo je, kako se je teorija o dobičku, kot brezdelnem dohodku, razvijala in uporabljala v Rusiji. Lenček nam o tem ne da primera,

čeprav se nam ponuja. Za komuniste je bil nauk o kapitalu in plusvaliji, kot delavcu ukradenemu dobičku, fundament, na katerega so potem zgradili vso teorijo državnega kapitala. Toda ko je prišla ura resnice, so pozabili na teorijo in indemnizirali tuje kapitale na kapitalističen način. Zgovoren je prav primer „Transibirske železnice“, katere delnice so po sto letih odkupili, medtem ko so tri generacije delničarjev uživale dividende, ki niso nič drugega kot brezdelni dohodki in to še precej grobe oblike.

Isti primer in skoraj istočasno so bile kupljene delnice Sueškega prekopu, kar dokazuje veljavnost ekonomskih zakonov za oba bloka.

Če vzamemo jugoslovanski primer in če moremo še verjeti Dedijerju po tolikih popravkih Titovega življenjepisa, so bili prav brezdelni dohodki vzrok razdora med jugoslovanskimi in ruskimi komunisti in pri tem so se odlikovali posebno slovenski: Kardeļ, Kidrič in dr. Cel brošura „Odgovor tovarišu Živkovu“, kjer so bili podrobno analizirani vzroki odklona od ruskega modela in aplikacije načel klasične marksistične teorije, nam pokaže še nov paradoks: slovenski komunisti so bolj poznali znanstveno podlago dobička, kot brezdelnega dohodka v Lenčkovem smislu, kot pa katoličani sami, ki naj bi spravili v življenje papeške okrožnice.

Čeprav Lenček ni predaval o socialni ali politični ekonomiji, ta njegova izprava prav zaradi tega izstopa iz njegovih del, prav tako kot „Pravna obveznost državnih zakonov“, ki jo je spisal pet let kasneje, čeprav ni bil jurist, kot da bi čutil, kakšni časi se bližajo našemu narodu.

Slovenski marksisti in neomarksisti v novi socialni ureditvi veliko uporabljajo besedo odnos, razmerje, ker je že Marx trdil, da je sociologija, povezana z ekonomijo, znanost o odnosih: odnos posameznika do družbe, partije do posameznika, Cerkve do države, posameznika do Cerkve itd. Vse te vrste odnosov in razmerij je urednik knjige prof. Geržinič strnil v naslovu: „Rast v resnici in ljubezni“, ki jo je Lenček tako poudarjal, dodal bi mu pa še prav zaradi zadnje razprave upravičeno „in pravici“. Če bi danes Lenček še živel, bi nam lahko pisal v istem tonu o podkupovanju vlad, ministrstev, strank, organizacij in osebnosti kot novi obliki neupravičenega dobička, dohodka transnacionalnih družb in bi prav tako znanstveno ločil, kaj gre družbi, kaj državi.

Obe razpravi sta uporabni tako za verujoče kot ateiste še v današnjih dneh in samo dokazujeta, kaj bi lahko Lenček narodu dal, če ne bi prišla vojna, revolucija, garanje v emigraciji, bolezen in prezigodnja smrt.

Knjiga predstavlja komaj eno tretjino njegovega pisanega dela, vzela pa sem samo eno izmed razprav, ki je bila polemična zaradi svojega naslova, more pa postati znova aktualna v današnjem položaju.

KNJIGE IN REVIJE

VLADIMIR NABOKOV: Lecture on Russian Literature. (V španščini: *Lecciones de Literatura de Vladimir Nabokov*, Editorial Emecé, 1983, Buenos Aires.)

Ruski pisatelj Vladimir Nabokov, avtor „Lolite“, ki je zapustil Francijo l. 1940, preden so jo zasedli Nemci, je dvajset let predaval v ZDA o zahodnoevropski in ruski literaturi. Najprej je začel s svojimi predavanji na Wellesley College (1941-49), nato pa na Cornell University (1948-58) odkoder je odšel v Švico, kjer je leta 1977. umrl. Po njegovi smrti je leta 1980 izšla v Angliji knjiga njegovih predavanj o literaturi (*Lectures on Literature*) s predgovorom Johna Updika, nato pa še l. 1982. njegove lekcije o ruski literaturi (*Lectures on Russian Literature*). Lansko leto so te izšle v Buenos Airesu in zbudile pozornost literarnih kritikov – bolje rečeno Nabokovih hvalilcev –, ne da bi pokazali na pomanjkljivosti njegovih predavanj. Kvečjemu če so pokazali na kakšno posebnost Nabokovih naziranj. Evropski kritiki so bili pri tem dosti bolj kritični in ne toliko servilni, čeprav ni nobeden pokazal škode in krivice, ki jo je Nabokov storil Dostojevskemu pri obdelavi ruske literature.

Za Nabokova je dobra literatura tista, ki nima nič opraviti z utilitarizmom, buržuazijo, z realnim opisom danosti. Prav pri tem pa je Nabokov, morda zaradi šestdesetletne odsotnosti iz Rusije, morda zaradi ameriškega potrošniškega okolja, izgubil vez s pojmovanjem trpljenja, vesti, svobodne volje, vloge krščanstva v ruski literaturi in kulturi.

Ločiti bi moral, preden se je lotil obravnave ruske literature, kaj ta pomeni Rusom, kaj zapadnjakom. Rusom, če literatura ni vzeta iz življenja, ne pomeni dosti, odtod tudi prepoved Kafkovih del, za katera, če bi bila objavljena, ne bi bilo večjega zanimanja, razen pri peščici snobov. Zato je tudi slovstvenemu zgodovinarju težko najti posnemovalce, epigone, ker gre za nadaljevanje realistične tendence, katere podaljšek je socialistični realizem, seveda programiran po partiji.

Temeljni vir, iz katerega izhaja vsa ruska literatura, je krščansko pravoslavje, tako da se bralec niti ne zave, kje se nehajo osebni nazori pisatelja in kje se začne doktrina pravoslavja. Gre za čudovito simbiozo vere in naroda, ki ji tudi komunisti niso bili kos. Kljub temu so bili vsi družbeni, politični, duhovni in gospodarski problemi obdelani po ruskih pisateljih, seveda na svojstven način, ki ga pa na žalost in nesrečo ameriških slušateljev Nabokov ni doumel in zato o ruski literaturi tudi ni mogel nepristransko predavati.

Njegova izraza „Fiction is fiction“ (literatura) in „Individual genius“, sta zanj dve bistveni postavki za pisatelja, ki se jih pa ni dosledno

držal. S tem, da se pisatelj ne sme slepo držati dejanskega položaja, ne slepo opisovati narave ali naravnih pojavov, je že tudi naznačil smer za pisatelje prejšnjega in sedanjega stoletja, ki so in bodo imeli vpliv na človeštvo v bodočnosti.

Pri tem pa je storil nepopravljivo napako, ker ni doumel globine in veličine Fjodorja M. Dostojevskega, ki ga je že v začetku imenoval „pisatelja, ki ga je ustvarila propaganda in čustvenost časa“. Na izraz „individual genius“, ki se ga je Nabokov posluževal pri svojih lekcijah in ki naj bi bil odlika resničnega pisatelja, je pri Dostojevskem pozabil, ali pa se mu namenoma izognil. Tudi religiozna tematika, etična vsebina trpljenja in nje katarzične vloge ne omenja, prav tako apologije svobodne vesti, kot odličnega metafizičnega dejavnika, ne pripozna.

Nabokov se izogiba vedno aktualnemu vprašanju svobodne volje. Temi se slovenski teoretiki marksizma niso mogli ogniti, tako da je zadnje desetletje izšla vrsta razprav, ki pa daleč presegajo infantilne lekcije Nabokova (Pirjevec, Kermauner, Kocbek i.dr.)

Vest kot odločilni dejavnik duhovnosti človeka, je v skoraj vseh delih Dostojevskega bila tako poudarjena že pred sto leti, da je čudno, da je ni opazil Nabokov. Po Dostojevskem sta napuh in domišljavost dva izmed poglavitnih grehov tedanjega in sedanjega zapada, ki zapirata pot kesanju in odpuščanju. Prav tako ni videl druge poti do očiščenja, ki ne bi vodila skozi trpljenje, kar je posebno opazno v „Zločinu in kazni“, ki ga vzame Nabokov za sentimentalni roman.

„Bratje Karamazovi“ so za Nabokova dobro zgrajen detektivski roman, pozabi pa pri tem na svojo teorijo, da je literatura fikcija, katero je Dostojevski prav v „Bratih Karamazovih“ presegel s svojim Velikim inkvizitorjem, ko je s personifikacijo, deformacijo abstraktne ideje pripeljal do take stopnje fantastičnosti in absurda, da ni treba biti predavatelj literature, da to opazi.

Res je, da je bil Nabokov proti komunističnemu režimu v Rusiji, lahko pa bi opazil, da je tega prerokoval že Dostojevski pred več kot sto leti: ko smo lani praznovali stoletnico rojstva Kafke in Orwella, tudi ni bila omenjena nikjer primerjava vizij treh pisateljev sedanjosti, katero je prav Dostojevski dosti bolje označil kot pa Kafka ali Orwell.

Orwellov in Kafkov svet človeka-robota pripadata zamisli zahoda, medtem ko se Veliki inkvizitor zaveda svoje krivde, jo prevzame nase, se je spove, zavedajoč se, da je grešil, čeprav je grešil iz usmiljenja do človeštva. Zaveda se tudi, da bo moral dajati odgovor, toda: „Vsi bodo srečni, samo jaz ne!“ kjer se prikaže ideja panhumanizma, mesijanizma, krivde, greha, odpuščanja in očiščevanja na način, ki ga Nabokov ni mogel doumeti ali pa ni maral, ki se pa sklada z njegovo teorijo: „Literatura je fikcija“.

Krščanski princip dobrega in zla se zdi tuj ali pa vsaj nepoznan Nabokovu, medtem ko v Ivanu Karamazovu, najbolj evropskem tipu Dostojevskega živi z isto silo kot v Aljoši ali Sonji, katera predstavljata simbiozo krščanstva in naroda, katere ni doumel Nabokov.

Tri sile, ki lahko uklonijo človeško dušo, so po Dostojevskem: čudež, skrivnost in vlada, ki je na zadnjem mestu. Če potegnemo vzporednico

s slovenskim primerom, bomo videli, da se Dostojevski ni dosti motil in da je razvoj res šel, ali pa gre v tej smeri: čudež je bil, da so se mogli v tako kratkem času otresti ždanovščine in partijske kontrole v literaturi, čeprav ta etapa še ni dokončana, skrivnost je, kako morejo uskladiti internacionalizem s prebujajočim se nacionalizmom, vladna politika v kulturi in literaturi pa še posebej dokazuje, da ji ni uspelo izkriviti duše slovenskega naroda.

Besedo filister, ki je bila v rabi v slovenščini pred dobrimi sto leti, Nabokov predstavi ameriškemu slušatelju prav v slovenskem pomenu: filister ni buržuj-malomeščan, ampak človek navezan na moč materialnih in duhovnih dobrin. V ruskem primeru je po ustanovitvi „Zveze sovjetskih pisateljev“ l. 1934. partija vzgojila prav take duhovne in materialne filistre, kot jih je poznal zahod, kar pa se slovenski partiji ni posrečilo. Vidmarjev primer pred nekaj meseci, obravnavan v „Književnih listih“ razkriva to institucionalizirano filisterstvo v slovenski književnosti in kulturi.

Omenjam Vidmarjev primer v zvezi s oceno Nabokova o Gorkem, ki bo najbrž držala tudi zanj: Gorkij-populist, Gorkij vprežen v partijski voz, Gorkij propagandist in pisec stereotipnih del v beli in črni barvi, Gorkij ničla, kar bi veljalo tudi za slovenske kulturne filistre.

Dostojevski je bil pod komunizmom dolgo časa zamolčevan, redko pometen, zaradi poudarjanja človeškega dostojanstva, etičnih vrednot, vesti, svobodne volje, svobodne ustvarjalnosti umetnika, vendar je po čistkah, trpljenju ruskega naroda med vojno, kljub partijskemu samodržtvu in samovolji še vedno best-seller-uspešnik, ki je na najbolj ruski in človeški način razkril globine človeške duše.

Ali je s tem rečeno, da so Nabokova predavanja brez vrednosti? Ne, le da Nabokov ni dojel, niti ni imel posluha za naloge književnosti. To vidimo predvsem pri kritični analizi Joycejevega „Ulikseša“, ki bo ostala vzor literarne kritike, obenem pa tudi pripomoček bralcu pri težkem in zamotanem branju, polnem zgodovinskih, biografskih, situacijskih namigov, primerjav, paralelizmov, preskakovanj iz enega časa v drugi, aliteracij, ritmizacij, deformacij, samovoljnih ustvarjanj in uporabljanj neologizmov, ki delajo delo nejasno in ki je že davno potrebovalo metodične obravnave.

Nova in izvirna interpretacija dela, ki je že tolikokrat bilo dvignjeno do neba in znova poteptano v prah, je z Nabokovim dosti pridobila, ker ta res analizira „Ulikseša“ na mojsterski način, ki pa ne velja za Dostojevskega.

Tako bo vsaj nekaj ostalo od Nabokovih predavanj, nerazumljivo sovražnost proti Dostojevskemu bi pa moral obdelati psihoanalitik in razjasniti njeno ozadje.

Ko so imenovali Nabokova za predavatelja ruske literature, je menda samo Roman Jacobson žalostno vzdihnil: „Če je bil dober pisatelj, s tem še ni rečeno, da bo tudi dober predavatelj ruske literature. Slon se ne najema za direktorja ali profesorja zoologije.“ Besede so se takrat zdele nekaterim trde, vendar v primeru Dostojevskega so obdržale vso svojo veljavo.

Namen knjige je oris dogodkov na teritoriju, ki ga sedaj poznamo pod imenom Socialistična republika Makedonija od dobe naselitve, formiranja Sklavinij, Makedonija pod Bizancem, Bolgarijo, Srbijo, Grčijo, Turčijo in vplivov vseh teh narodov in civilizacijskih tokov na makedonski narod, njegovo kulturo, jezik, cerkev, sodstvo, umetnost, upravo, razvoj in upad makedonskega naroda v zgodovini

Avtor prikaže razvejanost v veri (vzhodni obred, zahodno latinski, bogomili, pravoslavje, islam), v pisavi (glagolica, cirilica, grški, turški, latinski alfabet), kulturna gibanja, ki so dobivala pobude iz Bolgarije, Grčije, Carigrada, Srbije, Turčije, srednje in zahodne Evrope po križarskih vojnah in manjšine vseh teh narodov, ki so pomagale zapletenosti makedonskega vprašanja ter povzročile, da narod, ki je pomagal posredovati več kot polovici Evrope krščanstvo, s pomočjo sv. Cirila in Metoda, Nauma in Klementa, ki je večini slovanskih narodov dal dve pisavi, utemeljil slovansko bogoslužje in s tem zavrl germanizacijske tokove, ki so vsaj na severu bili združeni s pokristjanjenjem Slovencev, ki je odlično razvil cerkveno organizacijo in dosegel avtokefalno cerkev, od katere so bile odvisne vse druge slovanske cerkve. Ta narod je dosegel šele s koncem druge svetovne vojne enoten črkopis, jezik, slovnico. Našel je svojo kulturno identiteto, zmernost in sožitje z drugimi verami, pripoznanje SRM kot naroda v jugoslovanski federaciji, kjer je v času par desetletij dosegel svojo univerzo, narodno gledališče, opero, organiziral šolstvo v makedonščini, ustvaril knjižnico, učiteljski in proforski kader, razvil v narodnem duhu glasbo, književništvo, arhitekturo, organiziral vrsto mednarodnih združenj, ustvaril in uredil socialno strukturo družbe, industrijo, organiziral gospodarstvo republike, navezal kulturne stike z manjšinami v Grčiji, Bolgariji in Albaniji.

Če primerjamo zgodovino, število, ozemeljsko razteznost, dejavnike, ki so pomagali obdržati makedonskemu narodu narodno zavest, dobimo veliko sličnost z našim narodom. Prav tako kot Slovincem, je tudi Makedoncem ohranila narodno zavest Cerkev, ona jim je ustvarjala šole, bila jim je zatočišče umetnosti. Kot Slovenci, ki imamo zunaj matičnega ozemlja manjšine v Avstriji, Italiji in Madžarski, tako imajo tudi Makedonci dele svojega naroda, ki jih pa avtor ne imenuje manjšine, ampak Makedonije: Pirinska v Bolgariji, egejska v Grčiji, vandarska v prejšnji Jugoslaviji, albanska v Albaniji. S tem da pokaže, da so Makedonci v Bolgariji narodnost ne pa dialektološka posebnost, da kljub izmenjavi prebivalstva med Turčijo in Grčijo, ki je bila na račun Makedoncev, še obstajajo Makedonci v Grčiji, ne pa saslovanofonski Grki in da so muslimanski Makedonci v Albaniji, kjer verska vprašanja niso tako zaostrena in da je jugoslovanska federacija postala zaradi zadovoljivo rešenega vprašanja narodnega obstoja, privlačen center zaradi gospodarskega in kulturnega napredka.

Med gibanji za balkansko federacijo v tridesetih letih so bili tudi Slovenci Rasto Pustoslemšek, Niko Zupanič, dr. Fran Kulovec in av-

tor knjige, ki je bil eden redkih, ki je poznal vso zamotanost makedonskega vprašanja. Čeprav v knjigi nikjer ne piše, da je SRM zaenkrat najboljša rešitev za Makedonce, vsaj kot prehodna stopnja pred popolno samostojnostjo, se to iz knjige čuti.

Iz podatkov je nastala 254 strani obsegajoča knjiga, ki bi lahko služila kot učbenik za zgodovino zaradi svoje nepristanosti, čeprav bo sodbnike tu pa tam zbodla kakšna malenkost. Trditev, da je bila Makedonija ustanovljena na prvem zasedanju AVNOJa, bi bilo seveda treba utemeljiti, kajti na zasedanju makedonske delegacije sploh ni bilo, niti delegacije komunistične stranke, prav tako iz zapiskov Moše Pijade ni razvidno, če je Makedonija kot posebna republika bila v načrtu. Prepoved vrnitve Karadžorževićev ni bila sprejeta 1943, ampak kasneje. Nemčija je kapitulirala 8. maja in ne 9. in vojne akcije so na jugoslovanskem teritoriju prenehale istega dne, kar se je pa potem godilo, je bilo navadno pobijanje, nepotrebno in zločinsko, ljudi, ki se niso marali predati komunistom, ampak Angležem in Amerikancem. Tudi Italija ni kapitulirala oktobra 1943, ampak 9. septembra 1943.

Knjiga zelo dobro obdela zgodovino do 12-13 stol. potem pa iz neznanih vzrokov preskoči na 19. stoletje, ki je za nekatere stvari in podrobnosti prenatanko.

RAJKO LOŽAR — IN MEMORIAM

Prve dni januarja smo prejeli sporočilo, da je v Manítowocu (ZDA) 4. januarja umrl naš član dr. Rajko Ložar. S svojim odhodom je zapustila slovensko javnost izredna figura zdomskega kulturnega življenja, ki jo nikakor ne bo mogoče nadomestiti. Ložar je bil človek posebnega kova; njegove odlične lastnosti so prepajale osebnost, ki se je izražala na zelo različnih področjih. Bil je umetnostni zgodovinar, nekdanji docent za arheologijo na Ljubljanski univerzi, direktor Etnografskega muzeja v Ljubljani, urednik Doma in sveta ter glasila Klas (Narodopisje Slovencev), do upokojitve tudi ravnatelj mestnega muzeja v Manítowocu ter izredno ploden pisatelj. Sam se ni smatral za ustvarjalca, temveč za „delavca“ v vinogradu slovenske narodne kulture. „Delo sem vršil vestno, z veseljem, in kamor me je domovina klicala, tja sem šel in opravil, kar je od mene zahtevala. Ni bilo vselej lahko, a vselej sem delo izvršil po svojih najboljših močeh“ (Iz pisma 17. julija 1980).

Ložar se je rodil v Ljubljani 29. avgusta 1904. 23 leten je promoviral na Dunaju iz klasične arheologije in postal doktor filozofije. Od 1929 do 1940 je bil kustos Narodnega muzeja, od 1940 pa do 1945 direktor Etnografskega muzeja v Ljubljani, vmes pa od 1941 do 1942 privatni docent za arheologijo na Ljubljanski univerzi.

8. maja zvečer 1945. leta je odšel iz Ljubljane na Koroško. Naslednje leto in vse do 1950 je bil profesor na gimnaziji v taborišču Spittal ob Dravi. Od 1949 do 1950 je bil direktor gimnazije; prav tako do 1951 nadzornik slovenskih, hrvatskih, madžarskih, ukrajinskih in litvanskih šol v omenjenem taborišču. Kot večini beguncev povojne dobe je tudi Ložarju bilo pretrgano raziskovanje na področju arheologije, umetnostne zgodovine, jezikoslovja in literature.

Leta 1933 je izšla Slovenska moderna lirika. Antologijo je uredil Anton Vodnik (1901-1965) „ter s sourednikom Rajkom Ložarjem, ki je napisal zanimiv uvod o razvoju slovenskega lirskega sloga, odkril marsikatero premalo opaženo ali upoštevano vrednoto našega modernega pesništva“ (A. Slodnjak, Slovensko slovstvo, Lj. 1968, str. 383). V tem uvodu je Ložar prvi prenesel Vebrove filozofske poglede na literarno kritiko. Uporabil je Vebrovo teorijo „lika“ pri interpretaciji

lirične pesmi in njene estetske strukture – pa tudi v umetnini kot taki. Dr. Ložar je začel pisati v Dom in svet l. 1922, pozneje je postal sourednik lista (1931). Leta 1932 je dr. Ložar objavil v Domu in svetu odgovor na misli O. Župančiča o Louisu Adamiču in slovenskem slovenstvu, o smehu v slovenskem slovstvu in drugih idiosinkracijah. Zaradi neugodnega odmeva na ta spis in sprememb v uredništvu revije je Ložar odstopil kot urednik Doma in sveta. Z njim so se solidarizirali mnogi sotrudniki lista in ta odstopajoča skupina je izdala zbornik Krog (1933).

Poleg literarne kritike in teorije je pomembno Ložarjevo delo na področju umetnosti in umetnostne zgodovine. Ložar pojmuje likovno umetnost, slikarstvo, kiparstvo in uporabne umetnosti kot sredstva problemov, ki so sami po sebi vzrok lastne eksistence. Zgodovina teh umetnosti je prvotno zgodovina problemov. Iz tega zornega kota moremo razumeti vse Ložarjeve spise pa tudi dejstvo, da je tako obširno segal v razne slovenske kulturne probleme. Prav tako si moremo razlagati nekatere njegove eseje s področja filozofije in estetike; medsebojen odnos teh panog nastane, kakor hitro se ustavimo in gledamo na umetnost kot nosilko idej ter izraz čutenja in čustev.

Tretje važno področje Ložarjevega delovanja je študij etnografije in arheologije. O svojem delo kot kustos Narodnega muzeja, o izkopavanjih, o zaščitnem in pripravljalskem delu z materiali muzeja podrobno piše v svojih člankih, esejih, poročilih; delno tudi v zadnjih razpravah v Meddobju. Zvest svojemu pogledu na estetiko in filozofijo je dr. Ložar gledal tudi na arheologijo originalno. Na področju slovenske predzgodovine zanj ni bilo najvažnejše, da jo postavi v soodnos in zaporednost oziroma na splošno priznano zgradbo germanske predzgodovinske arheologije. Važno je bilo za Ložarja predvsem vprašanje, če je v naši kulturi kakšen element, ki dopušča prevzem neodvisne evolucije, vsaj v kakem členu predzgodovine. Vsekakor je postalo jasno, da ni naša predzgodovinska kultura teritorij, kjer bi bilo tuje izvažanje prevladujoče; ravno nasprotno, ustvarili smo svojsko provinco s povsem neodvisnim razvojem oblik in načinov.

Na področju etnografije je najvažnejše delo priprava in ureditev zbornika Narodopisje Slovencev v dveh delih. Na pol tiskani drugi del so po Ložarjevem odhodu v emigracijo dokončali drugi.

Opremljen z zahtevnim in jasnim umom – dr. Debeljak ga je večkrat označil kot najbolj inteligentnega slovenskega zdomca –, s presenetljivim spominom, večš z znanstveni metodi in duhovnih vedah, je pomnil med nami izreden primer humanista, ki je s svojo kulturno sposobnostjo prednjačil v akcijah kot pravi bojevnik.

V kratkem strniti njegove nauke je težko. Iz njegovega kritičnega pogleda na stvarnost in ljudi, ki ga niso razumeli, moremo izluščiti veliko ljubezen do slovenstva. „Moja bolečina je med drugim to, da tukaj v ZDA ni kaj več mladih idealistov... Vodite pa svoj narod lahko samo s tem, da mislite (emigrant je mnogokrat prelen, da bi mislil) in da narod intelektualizirate; kadar boste gledali narod in domovino skozi prizmo intelekta, boste ugotovili, da imate sami vse odgovore na vprašanja“ (Iz pisma 14. jun. 1973). Močno opremljen z akademskimi na-

slovi, je imel širino, ki je mnogi nimajo: „Ni važno, da imate akademsko diplomo, tudi brez njih ste lahko uspešen kulturni delavec“ (Iz pisma 17. jul. 1980).

Z Rajkom Ložarjem je šel v grob dovršen del emigracijske kulture. V slovenski zgodovini pa bo njegovo ime neizbrisano. Njegovi prijatelji v bratovščini SKA pa bomo prosili Boga za tistega človeka, ki je bil – predno se je osvobodil skrivnosti smrti – pravičnik.

BUENOS AIRES

...no sé. A decir verdad, hay muchas cosas que no sé, pero en este caso me refiero a que no sé algo de vos —a pesar de lo que te conozco—. Sé por una parte que muchos hombres se han enamorado de vos porque leí sus versos declarándote su amor. Amor de niño y adolescente, amor de varón, de malevo, amor de abandono y de olvido. Vos siempre fuiste mujer. Con tus recovecos y tus sombras. Tus bullicios y tus silencios. Tus astucias y tus candideces. Tu pasión y tu descanso. Con todo eso tan tuyo y a pesar de —disculpame la guarangada, pero hace a lo porteño— a pesar de tu obelisco, vos siempre fuiste mujer. Fuiste mujer para otros y lo sos también para mí. Y como te decía, hay algo (entre otras muchas cosas) que no sé: ¿alguien de nosotros se enamoró de vos? Quiero decir: ¿hubo alguno de los nuestros que te haya dicho algo? ¿Un piropo? Si te han ofrecido su masculinidad susurrándote amores y deseos, lo ignoro, pero me muero de celos por saberlo. Mi orgullo me hace pensar que cuando vinieron en el 45 (¿te acordás?) se habrán encariñado con vos como con una tía materna grande, gorda y extraña. De esas que te ofrecen dulces nunca vistos pero si pisás la alfombra con las zapatillas sucias, te cachetean sin piedad. Sí, ya sé, me vas a decir que ví demasiadas películas de Fellini. Bueno, quizá no fue así, quizá yo lo quiera pensar así para sentirme el primero de los nuestros que te cuenta su historia de amor. Hace años ya sabía de vos, pero en ese entonces era muy chico. Recuerdo que eras el paso obligado a Berazategui y que Constitución era fascinante para mí. Uno podía perderse y nunca más mamá. ¡Qué miedo! Y eso era lo lindo porque no sucedía ni podía suceder. También recuerdo de vos el cine Variedades en Florida y una película de Tom y Jerry y la gente que entraba y salía cuando quería, porque era continuado (eh, ¡casi te lo olvidás!). Al correr de los años te fuiste poniendo seria. Con la Biblioteca Nacional en tu cabeza, no había ciudad más erudita que vos. (De oídas también supe que había un Palermo donde no eras tan seria que digamos, menos que menos el 21 de setiembre... ¿yo? no, no, a mí no me dejaban) Algunas primaveras más tarde te habías transformado en un pros-

tíbulo y la 25 de mayo tuya defendía y proclamaba una libertad medio ponzoñosa y vendida. Alguna vez creí que el Antiguo Testamento hablaba de vos. Después llegó lo más lindo. Así nomás, "lindo": tus plazas, tus calles, tus desvanes y tus baldosas de San Telmo jugaron conmigo las ansiedades y sorpresas del primer amor. Me retrasaban y me alentaban. Me prohibían y me permitían. Todo fue tan delicioso e ingenuo que no quisiera olvidarlo jamás. Pero no te pongas celosa, no me olvidé de vos! ¿Qué sos ahora para mí? Y... qué sé yo. Seguro que habrás oído hablar de Villa Freud entre Laprida y Marceloté Dealvear, Avenida Cabildo y más acá también y que Lacan y el deseo y después de todo eso y lo que pasó, te mentiría si te dijera que sos una virgencita o que sos una prostituta, tampoco sólo mamá o una tía rara... mucho de mujer deseada, eso sí, madura y no, intelectualoide, sofisticada y bueno... yo te quiero decir que me enamoré de vos o hace tiempo que lo estoy sin saberlo, que me gusta estar con vos, que algunas cosas tuyas me duelen, pero con todo yo te quiero, así de simple. Así de sencillo. Como que soy porteño.

Slovenska kulturna akcija je v XXXI. sezoni nudila slovenski skupnosti v Buenos Airesu naslednje kulturne večere:

31. marca 1984: I. kulturni večer. Dr. Tine Debeljak je predstavil Franka Bükviča knjigo VOJNA IN REVOLUCIJA. Ladislav Lenček je opisal nastanek Bükvičevega romana. Literarni odsek.
25. aprila 1984: II. kulturni večer. POZNAME SOVJETSKO ZVEZO? Predaval dr. Franc Rode. Filozofski odsek.
28. aprila 1984: III. kulturni večer. KONCERT PIANISTA ANTONA SOLER-BILJENSKEGA. Izvajal je dela sledečih skladateljev: Bach, Beethoven, Chopin, Brahms in Guastavino. Glasbeni odsek.
5. maja 1984: IV. kulturni večer. Predavanje dr. Jožeta Velikonje: VLOGA SLOVENSКИH IZOBRAŽENCEV V ZDA. Filozofski odsek.
12. maja 1984: V. kulturni večer. PEVSKI NASTOP baritonista Janeza Vasleta s sodelovanjem pianistke Haydée Trinka. Izvajal Schumannove Dichterliebe Op. 48 in osem slovenskih narodnih pesmi. Glasbeni odsek.
8. junija 1984: VI. kulturni večer. Predavanje dr. Vinka Brumna o DOBREM IN VREDNEM. Filozofski odsek.
22. junija 1984: VII. kulturni večer. OB 400-letnici DALMATINOVE BIBLIJE. Predaval Tone Brulc. Literarni odsek.
29. junija 1984: VIII. kulturni večer. Predavanje dr. Alojzija Kukovice S.J.: KAJ PRAVI TEOLOGIJA O DOKAZNOSTI BOŽJEGA BIVANJA. Teološki odsek.
10. avgusta 1984: IX. kulturni večer. VTISI S POTOVANJA. Predaval lic. Andrej Rot. Filozofski odsek.
24. avgusta 1984: X. kulturni večer. SADOVI ZADNJEGA LITERARNEGA NATEČAJA V.V.V. PIPP. Predaval France Papež s sodelovanjem gledališkega odseka. Literarni in gledališki odsek.
7. septembra 1984: XI. kulturni večer. KONCERT SOLOSPEVOV IN DUETOV. Nastopila mezzosopranistka Bernarda Fink in baritonist Marko Fink. Pri klavirju Haydée Trinka. Glasbeni odsek.
20. oktobra 1984: XIII. kulturni večer. Predavanje Katice Cukjati: NARODNA ZAVEDNOST IN EMIGRACIJSKA MLADINA. Odsek za družbene vede.
10. novembra 1984: XIV. kulturni večer. VLOGA LAIKA V CERKVI V LUCI NOVEGA CERKVENEGA ZAKONIKA. Predaval mons. dr. Mirko Gogala. Teološki odsek.
24. novembra 1984: XV. kulturni večer. Predstavitev knjige dr. Ignacija Lenčka: RAST V RESNICI IN LJUBEZNI. Predstavil dr. Vinko Brumen. Filozofski odsek.
14. decembra 1984: XVI. kulturni večer. ZAHVALNO SREČANJE ob 30-letnici SKA. Nagovor predsednika Ladislava Lenčka.